

ՄԻՌ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԳԱՇՏՕՆԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԵՐՈՒՍԱԼԵՄԻ ՀԱՅ ԳԱՏՐԻԱՐԳՈՒԹԵԱՆ

ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ - ԼԵ. ՏԱՐԻ 1961

«سِيُون» مجلة أرمنية شهرية ، دينية ، أدبية ، ثقافية ، للغة والبيان .

"SION", an Armenian Monthly of Religion, Literature and Philology
Printed in JERUSALEM

ԿԱՐԵԽՈՐ ԱԶԴ

ՍԻՈՆԻ Մեծարգոյ գործակալներէն կը խնդրուի միմչեւ Դեկտեմբեր փա-
կել իրենց առկախ մնացած հաշիւները :

Նոյնպէս՝

ՍԻՈՆԻ Յարգելի բաժանորդներէն ջերմապէս կը խնդրուի՝ անյապաղ
ուղարկել, Դեկտեմբերէն առաջ, իրենց դեռ անվճար մնացած բաժնեգինները :

ՎԱՐՁՈՒԹԻՒՆ ՍԻՈՆԻ

ԲՈՎԱՆԻՒԱԿՈՒԹԻՒՆ

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ		ԵՐԵՎԱՆ
— Դարձեալ Հ. Բ. Ը. Միութիւնը	Ե.	193
ԿԻՐՈՒՄԱԿԱՆ		
— Աստուծոյ բազմաբնակչութեան հաստատութիւնը Երկրի վրայ	ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ	197
ԲԱՆԱՍՏԵՂԺԱԿԱՆ		
— Ապրիլ 24	ՎՏԱՐԱՆԻՒԻ	202
— Ծառերը բոյրեւս են	Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	205
— Քառեակներ	" "	205
ԿԱՆՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Վարդապետութեան աստիճանները Հայ եկեղեցւոյ մէջ	ԵԼՈՅԱՆ	206
ԽՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Միջոցը եւ ոգին	Թրգմ. ՇԱՀԷՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ	210
— Յայտնութեան Աստուծոյ ըստ Փիլոնի եւ վերջին ժամանակներու զինք ուրացողները	Թրգմ. Վ. Ա. Գ. եւ Ա. Ս. Պ.	215
ԳՐԱԴՈՍԱԿԱՆ		
— Եկեղեցւոր Գերակառնութիւն Հայոց Լեզուի Համեմատութեամբ 562 Լեզուներ	ԱՆՈՒՇԱԿԱՆ ՎՐԻ. ԶՂԱԿԱՆԵԱՆ	217
Բենքըրգերի նոր Արեւիկայի Գահակալութիւնը	ԶԱԽԷՆ ՎՐԻ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ	220
ՏՈՄԱՐԱԳԻՏԱԿԱՆ		
— Տոմար եւ Տոմարոյց	ԳԻԻՏ ԳԼԵՆՑ. ԱՂԱՆԵԱՆՑ	224
Ամմանի Վարժարանին Բարեբարձր՝ Տիար Վահրամ Իւզպաշեան (Կենսագրութ.)		227
Հիմնարկէք Ամմանի նոր Վարժարանին	Ե.	228
Տարեկան Տեղեկագիր Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի	ԿԻՐԻՆՂ ՎՐԻ. ԳԱՐԻԿԵԱՆ	232
Տարեկան Տեղեկագիր Ամմանի Հեթումեան Վարժարանի	ԳԱՐԻԹ ՎՐԻ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ	236
Եկեղեցական զգեստներու նուիրատուութիւն		238
Ս. ՅԱՐԻՔԻ ՆԵՐՍԷՆ		
— Եկեղեցական-Բեմական		238
— Պատեօնական		239
— Ամալիքի Հանդէս Ս. Թարգմանչաց Մանկապարտեհի եւ Նոյսաւորարանի		239
— Ամալիքի Հանդէս Ս. Թարգմանչաց Երկրորդական Վարժարանի		240
ՏԻՐՈՒՆԻ		
— Հանգիստ՝ Տ. Մամբեկ Արեւիկայի Գալիպայեանի		240

—≡ Ս Ի Ո Ն ≡—

Լ.Ե. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1961

◀ Յուլիս — Օգոստ. ➤

Թիւ 7-8

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

ԿՐԹԱԿԱՆ ՏԱՐԵՇՐՋԱՆԻ ՓԱԿՄԱՆ ԱՌԹԻԻ

ԴԱՐՁԵԱԼ Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԻԻՆԸ

Ամմանի նոր վարժարանի հիմնարկէքը յարմար առիթը կ'ընծայէ մեզի անգամ մը ևս անդրադառնալու Ս. Յակոբեանց Առաքելական Աթոռի կրթական գործի ամբողջութեան և ընելու որոշ ընդգծումներ հարցերու մասին, որոնք խուսափիլ կը թուին շատերու միտքերէն և հասողութենէն:

Ամենուն համար անխտիր, Սրբատեղի է երուսաղէմը, իսկ Ս. Յակոբեանց հնադարեան Վանքն ու Միաբանութիւնը՝ պահապանը և մատակարարողը Սուրբ Տեղերուն: Անտարակոյս որ ա՛յս է Ս. Յակոբեանց զինուորեալ Միաբանութեան աւանդական առաքելութիւնը: Սակայն Ս. Յակոբեանց լայնատարած վանքը, նման պատմական մեր մեծ վանքերուն, երկար դարերու ընթացքին, եղած է և կը մնայ ուսման և կրթութեան կեդրոն մը, իսկ այս օրերուն՝ միա՛կ կեդրոնը: Ան ժառանգած է զաղթաշխարհի մեծագոյն հաւաքածոն հին ձեռագիրներու, զորս ուխտաւոր վարդապետներ և հաւատացեալ հայեր, իրենց աղօթքին և խունկին հետ, բերած են և ձօնած Գլխադիրին: Զեռագրատան և Տպարանին շուրջ զտնուած են շարունակ քրտնալան և բանասէր վարդապետներ, որոնք վառ պահած են սերունդներու հետաքրքրութիւնն ու ճանաչողութիւնը մեր պատմութեան, լեզուին և հայագիտական արժէքներուն: Աւելորդ չըլլայ յիշել անունները անոնցմէ վերլիններուն՝ Դուրեան Պատրիարք, Սահակ Կթղ., Բաբգէն Աթոռակից Կթղ., Թորգոմ Պատրիարք, Մեսրոպ Պատրիարք և այսօրուան շառաւիղները անոնց:

Մեր Աթոռը եղած է միշտ լուսաւորութեան կեդրոն, հաստատուած հոն՝ ուր մեր Տէրը ըստ Իր աշակերտներուն, «Գնացէ՛ք այսուհետեւ, առաւելեքեցէ՛ք զամենայն հեթանոս», ան ջանացած է միշտ, ուրախ կամ տխուր պայմաններու տակ, իր նեղ ինչպէս բարգաւաճ օրերուն, առաքելական նո՛յն գոհաբերութեամբ շարունակել հայ մանուկին կրթութեան նուիրակա՞ռ իր պարտականութիւնը: Վանքէն ներս կամ անոր շուրջ հաւաքուած հայերը

ղրկած են շարունակ իրենց զաւակները «առ ոտ» վարդապետներուն, ստանալու հայ գիրին գիտութիւնը և հաղորդուելու հայ ոգիի հրաշքին:

Սակայն որևէ ատեն Երուսաղէմի պատմութեան մէջ այնքան բարգաւաճ և տարածուն չ'է եղած երբեք հայ դպրոցը Ս. Երկրէն ներս, որքան այսօր:

Համեմատութիւնները պահելով միւս բոլոր գաղութներուն հետ, կրնանք յայտարարել թէ մեր գաղութի թիւին համեմատութեամբ, Յորդանանի հայութիւնը ունի աւակներու քանակութեամբ բարձրագոյն թիւը և կրթական բարձրագոյն մակարդակը:

Ինչպէս կ'երևի Ամազրիս այս թիւին մէջ, ուսումնական տարւան աւարտին առթիւ հրատարակուած տեղեկագիրներէն, Երուսաղէմի հազիւ 2500ի հասնող հայութիւնը Թարգմանչաց Վարժարան զրկած է մօտ 400 աշակերտներ, որոնք բաժնուած Մանկապարտէզի, Նախակրթարանի և Երկրորդական Վարժարանի դասարաններուն վրայ, արձանագրած են կրթական ուշադրու յաջողութիւններ, մանաւանդ պետական քննութիւններուն: Երբ նկատի ունենանք թէ 100,000 հաշուող հայ գաղութներ ունին մասի վրայ համընդհանր երկրորդական վարժարաններ և հազիւ մի քանի հազարի հասնող աշակերտութիւն նախակրթարաններէն ներս, թող ներուրի մեզի ոչ թէ պարծենալ սին զգացումներով, այլ երախտագիտութեամբ մեր յիշատակել անգամ մը ևս մեծ Առաջնորդները, որոնք տուին Ազգին այսօրուան զեղեցիկ արդիւնքը: Արժան է յիշել մանաւանդ հիմնադիրը և կառուցանողը Թարգմանչաց Վարժարանի փառաւոր շէնքին՝ Երջանկայիշատակ Եղիշէ Պատրիարք Դուրեանը, որ 1929ին կանգնեցուց իր կրթական առաքելութեան չափ փառաւոր յարկը, ապա՝ զայն պարզ Նախակրթարանէն Երկրորդական Վարժարանի բարձրացնող 1953ի Պատրիարքական Տեղապահը և այժմու ժրջան Պատրիարքը, որ անունին հետ կը բերէ նաև «Գնմանութիւն հօր իւրոյ»:

Աշակերտներ հաւաքել իրենց շուրջ և բանալ անոնց միտքը գիտութեան լոյսին, իսկ հոգին՝ հաւատքի շերտութեան, ա՛յս եղած է աւանդութիւնը Հայք. Եկեղեցւոյ մեծ մշակներուն, քրիստոնէութեան մուտքէն ի վեր մինչև այսօր:

Տարբեր շէին կրնար ըլլալ Դուրեաններ և յաջորդներ անոնց, կրթական գործի ամէն մակարդակի վրայ, մանաւանդ երբ ապաստան կը գտնէին Երուսաղէմ, աւերակ և անմխիթար ձգելէ ետք իրենց ետին հայրենիքի հարիւրաւոր վանքերն ու մանաւանդ վերածաղկեալ Արմաշը: Ասով կը բացատրուի անշուշտ եթանկայիշատակ մեծ պատրիարքներու մասնաւոր զօրովը և ուշադրութիւնը Թարգմանչաց Վարժարանին, բայց մանաւանդ ժառանգաւորացի և Ընծայարանին հանդէպ:

Որովհետև, Թարգմանչացէն վեր, Երուսաղէմի Աթոռը կը պահէ նաև ժառանգաւորաց Վարժարանը և Ընծայարանը, յատուկ կրթութեամբ պատրաստելու համար վաղուան Միաբանը, վարդապետը, ուսուցիչը և եկեղեցական ու ազգային գործիչը:

Ս. Երկրի Քրիստոսագորշմ տեղերուն ծառայել, համահաւասար իրաւունքներով Յոյնին և Լատինին հետ, վառ պահել եկեղեցագիտութեան օճախը՝ Ս. Յակոբեանց Վանքէն ներս, տպարանէն ի լոյս ընծայել կրօնագիտական, բա-

րոյազիտական, գրական, պատմական, բանասիրական և հայազիտական խնամուած երկասիրութիւններ, այս է եղած կոչումը Ս. Յակոբեանց Միաբանութեան:

Իսկ երբ, տակաւին երէկ, Ս. Էլմիաժնի Հոգևոր Ճեմարանը փակուած էր և Անթիլիասը նոր կը կազմակերպուէր, Երուսաղէմի ժառանգաւորաց Վարժարանը կը շարունակէր Արմաշու Դպրեմանքին բարձր աւանդութիւնը, Արմաշի իսկ Տեսչին՝ Երկանկայիշատակ Եղիշէ Պատրիարքի և ուրիշներու շունչին տակ:

Արդիւնքը՝ լուսաւոր իրականութիւն է այսօր բոլոր գաղութներուն համար: Հասնելէ ետք իր ներքին պէտքերուն, Սրբատեղիներու կրօնական պաշտամունքի ծանր բայց քաղցր ծառայութեան, Միաբանութեան անդամները կը գործեն նաև ի սփիւռս աշխարհի տարածուած թեմերուն մէջ, իբրև Կաթողիկոսական Պատուիրակներ, Աւաշնորդներ կամ Հոգևոր Հովիւներ: Ամենուրեք են անոնք, Հնդկաստանէն մինչև Եւրոպա և Եւրոպայէն մինչև Ամերիկաները:

Ապահովելու համար նման արդիւնք մը, անտարակոյս թէ Աթոռս յանձն առած է բացառիկ գոհողութիւններ, այն խոր դիտակցութեամբ թէ ժառանգաւորաց Վարժարանը այս վերջին քառասնամեակին եղաւ գրեթէ միակ օղակը որ պահեց կապը եկեղեցական աւանդութեան անցեալ և ներկայ սերունդներուն միջև:

Ահա թէ ինչու կ'արիւնէր մեր սիրտը, երբ, անցնող չորս տարիներու տալանալի շրջանին, Վանքիս կարևորագոյն այս Հաստատութիւնը կը նսեմանար, կը խանգարուէր և կարծէք սպառնալիքին առջև էր կորսնցնելու ամենէն թանկագին աւանդը՝ կարգապահութեան, հնազանդութեան, ծառայասիրութեան և նուիրումի ոգին, զոր իրարու յաջորդող սերունդներ տքնալան աշխատանքով յաջողած էին ներշնչել աշակերտութեան:

Իր նսեմանար նաև թիւը, որ, Պաղեստինեան արհաւիրքի օրերուն անգամ պահած էր իր աւանդական չափը: Ձէինք չափազանցեր երբ ռոճիրը կը կոչէինք անպատասխանատու և անմիտ ընթացքը անոնց՝ որոնք չվարանեցան ժառանգաւորաց Վարժարանի ուսանողութեան թիւը իջեցնել տասնեակի մը:

Այսօր, հազիւ տարուան մը աշխատանքներէ ետք, մաքրուած է դարձեալ մթնոլորտը և աշակերտութեան թիւն ու ուսման մակարդակը գտած են իրենց նախկին չափանիշերը, հակառակ նիւթական անձուկ վիճակին և դրամական նեղութիւններուն, որոնց ենթարկուեցաւ Վանքին գանձը, չարագէտ բախտախնդիրներու դաւադրութիւններուն հետեանքով:

Երբ կը կշռենք հունձը մեր գոյգ վարժարաններուն և կը զնահատենք արդիւնքը, չենք կրնար չյիշել այստեղ թէ մշակներու մեծ թիւին մէջ կը հաշուենք մեր Միաբանութեան այն անդամները, որոնք Ս. Տեղեաց պաշտամունքի ծանր լուծին առնթք կը տանին նաև ուսուցչի և տեսչի լայն պատասխանատւութիւններ, ժառանգաւորաց և թարգմանչաց վարժարաններուն մէջ հաւասարաբար: Յաճախ կը մոռցուի թերևս թէ Ս. Աթոռս, տրամադրելէ ետք հոյակապ չէնք և ուսումի լաւագոյն պայմաններ՝ Ազգիս գաւազներուն, չի՛ զլանար աւելցնելու այդ գոհողութեանց վրայ անձեղիր և անվարձ ծառայութիւնը իր նուիրեալ Միաբաններուն:

Ձենք կրնար երախտադիտութեամբ չյիշել մանաւանդ Հ. Բ. Ը. Միութեան օժանդակութեան լայն բաժինը Ս. Աթոռի կրթական գործին: Ամէն տարի

Թարգմանչաց և Ամմանի վարժարաններուն տրամադրուած գումարներէն դատ, այս տարի ազգապարծան Միութիւնը տրամադրեց բացառիկ գումարներ:

Անոնցմէ կարևորագոյնն է քսան հազար տոլարի գումարը, որ կարելի կ'ընէ Ամմանի նոր վարժարանին կառուցումը:

Դպրոցական այս տարեկերէի արդիւնքին մէջ՝ պատուոյ տեղը պիտի զբաւէ Ամմանի նորակառոյց վարժարանը, ազատագրելով մեր մատաղ սերունդը քաւարյանման իր խուցերէն, բարձրանալու համար Ամմանի գեղեցիկ ըլուրներէն մէկուն կողքին, լայնատարած հողամասի մը վրայ, գեղակերտ շէնքի մը մէջ:

Այն օրէն ի վեր, երբ տարագրուեցաւ Պաղեստինի հայութիւնը և ապաստան գտաւ Յորդանան, հայկական ստուար գաղութ մը իր բնակութիւնը հաստատեց Ամման մայրաքաղաքին մէջ, ուր թագաւորական բարեացակամ հոգածութեան ներքեւ, աճեցաւ և բարգաւաճեցաւ: Մինչև այսօր, գաղութին և Ս. Աթոռին համար մղձաւանջ մը եղած էր դպրոցի և եկեղեցիի հարցը, որովհետև նիւթական շատ անձուկ վիճակի հարկադրանքին տակ, հայ մանուկները դիզուած կ'ապրէին բոլորովին նեղ և անյարմար սենեակներու մէջ, ուր դասաւանդելու համար ուսուցիչը չունէր նոյնիսկ կանոնաւոր սեղան մը: Ոմանք փորձեցին ճիգ մը ընել, ուրիշներ խոստումներով օրօրեցին գաղութը, մինչև որ, Ս. Պատրիարքը, յոյսը դնելով Աստուծոյ և մեր ժողովուրդի ոսկի սիրտին վրայ, առաւ որոշումը գնելու յարմար հող մը և ձեռնարկելու դպրոցի շինութեան:

Իսկ Հ. Բ. Ը. Միութեան Կեդր. Վարչութեան ազգանուէր անգամներու միջամտութեամբ, ապահովուեցաւ մեծանուն բարերար Վահրամ Իւզպաշեանի իշխանական նուիրատուութիւնը: Հաւատարիմ իր առաքելութեան, ազգապարծան Միութիւնը անգամ մը ևս իր փառապանծ անունը կ'արձանագրէ գեղակերտ հայ վարժարանի մը ճակտին:

Կ'ակնկալենք տակաւին նման նուիրատուութիւններ, իր աւարտին հասցնելու համար նուիրական այս գործը, վստահ թէ հայը չի՛ զանար երբեք Աստուծոյ պարգէնէն բաժին հանել իրեն համար յաւերժ նուիրական իր եկեղեցիին և իր դպրոցին:

Դպրոցական տարին կը փակենք յաղթական ուրախութեամբ և հաւատալից լաւատեսութեամբ, բայց մանաւանդ այն խոր գոհունակութեամբ որ Ս. Յակոբեանց Առաքելական այս Աթոռը, վերագտած շինարար աշխատանքի իր ուղին, Տիրով օրհնութեամբ և ազգանուէր հաստատութիւններու օժանդակութեամբ կը յառաջանայ դէպի լուսաւոր հորիզոններ:

Սրտի մեծ գոհունակութեամբ, հոս անգամ մը ևս կրկնենք Հայ Եկեղեցւոյ աւանդական ու դարաւոր օրհնէնքը — «Զգործս ձեռաց մերոց ուղիղ արա ի մեզ, Տէր, և զգործս ձեռաց մերոց յաշուցես մեզ»:

Շ.

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ԱՍՏՈՒԾՈՅ ԹԱԳԱՌՈՐՈՒԹԵԱՆ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԻԼԸ ԵՐԿՐԻ ՎՐԱՅ

«Եկեցտէ արայալսիսն քո»
(ՄԱՏԹ. Զ. 10)

Թագաւորութիւն բառը երկու բան կ'ենն-
թաղէ՝ կառավարիչ մը և կառավարուող
մը կամ իշխան մը ու հպատակ մը: Որքան
իշխելու՝ նոյնքան հպատակելու բնագոյր
ընտանի հակում մըն է մարդու մէջ: Ուսման
իշխելու աւելի զօրաւոր բնագոյրով մը օժ-
տուած են քան թէ հպատակելու, իսկ ու-
րիշներ ալ, ընդհակառակը, հպատակելու
կամ համակիրացելու աւելի ընդունակ են
քան թէ իշխելու: Բայց, յամենայն գէպս,
ամէն մարդու մէջ, թէն տարբեր աստիճա-
նաւ, իշխելու բնագոյր միշտ ի յայտ կը
բերէ ինքզինքը ամէն տեղ:

Նոյնը շիտակ է ազգերու համար: Ազ-
գեր կան որոնք մասնաւոր մարման մը ու-
նին իշխելու ուրիշ ազգերու վրայ: Կառա-
վարելու բնագոյր ամէն ազգի մէջ ալ կայ,
բայց կարգ մը ազգերու մէջ աւելի զօրա-
ւոր է: Զոր օրինակ, Անգլիացիներու մէջ
ազգերը կառավարելու ընդունակութիւնը
աւելի ուժեղ է և լաւ մշակուած է դարեւ-
րու ընթացքին: Անգլիացիներու որքան ալ ինք-
զինքը դժուարութիւններու առջև գտնէ իր
հպատակ ցեղերը կառավարելու գործին
մէջ, զարձեւալ կերպ մը կը գտնէ այդ
դժուարութիւնները յաղթահարելու:

Իշխելու բնագոյր ոչ միայն ընկերական,
ազգային ու քաղաքական մարդերուն՝ այլ
հոգեւոր կեանքի մէջ ալ ցոյց տուած է ինք-
զինքը յաճախ: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ.
«Զէ՞ք գիտեր որ սուրբերը պիտի դատեն աշ-
խարհը... Է՞՞ք գիտեր որ մեծ հրեշտակ-
ները պիտի դատենք, հապա ռէր կը մնան
աշխարհային բաները» (Ա. Կորն., Զ. 2-3):

Արդ, կ'աթէ նկատի առնել թէ ի՞նչ է
Աստուծոյ թագաւորութիւնը և կամ ի՞նչ
ըսել կ'ուզենք երբ կ'աղօթենք և կ'ըսենք
Աստուծոյ թէ «Քո թագաւորութիւնը գայ»:

Ա. — Ի՞նչ է Աստուծոյ թագաւորութիւնը:
— Հրեաներ Աստուծոյ թագաւորութիւնը ը-
սելով կը հասկնային ազգային ու քաղա-
քական թագաւորութիւն մը, իսկ Յիսուսի
տեսակէտով, Աստուծոյ թագաւորութիւնը
նոր ընկերակցութիւն մըն էր, զուտ հոգե-
ւոր խմաստով ըմբռնուած:

Երբ Դաւիթի զանր տապաւեցում և վեր-
ջացում Իսրայէլի թագաւորութիւնը, յու-
սահատութեան մատնուած հրեայ ժողո-
վուրդը կ'ականկալէր թէ օր մը Աստուած
իրենց նոր ազատարար մը պիտի գրկէ՝ որ
իրեւ ազգային հերոս, պիտի վերահաստա-
տէր Դաւիթի կործանած գահը և տրդարու-
թեան հիման վրայ թագաւորութիւն մը
պիտի հիմնէր, որը հրեայ ազգին միջոցաւ
պիտի տարածուէր աշխարհի չորս անկիւն-
ները: Եսայի մարգարէին Մեսիայի մասին
ըրած գուշակութիւնները աւելի հաստատե-
ցին այս բաղձանքները Իսրայէլի ժողո-
վուրդին մէջ:

Բաբելոնի գերութեան շրջանին, այն
Մեսիական ականկալութիւնը աւելի ևս զօ-
րացաւ հրեայ հասարակութեան մտքին մէջ:
Եզեկիէլ մարգարէն քաջալիքեց Բաբելոնի
գերութեան մէջ ժողովուրդին այս ականկա-
լութիւնը իր ըրած մարգարէական գուշա-
կութիւններով, Ապա, ժամանակի ընթաց-
քին, Դանիէլի, Մաղաքիայի և ուրիշ մար-
գարէններու ըրած արտայայտութիւնները
այս ականկալութիւնը հրէից մտքին մէջ
այնքան պայծառացուցին որ Յիսուսի ժա-
մանակ այլևս ամէն վայրկեան անհամբեր
կը սպասէին Մեսիայի զաւուստին՝ որ պիտի
հիմնէր այս թագաւորութիւնը և գիրենք.
պիտի ազատէր Հռովմի պետութեան հպա-
տակութենէն:

Յիսուսի կոչումը սակայն իրեւ Մեսիա
կրօնական էր: Ճիշդ է թէ Անիկա ժողո-
վուրդը պիտի ազատէր, բայց ոչ թէ Հռովմի
գերիշխանութենէն, այլ միջքի տիրապե-
տութիւնէն: Իրաւ է թէ թագաւորութիւն մը
պիտի հիմնէր այս աշխարհի վրայ, սակայն
ոչ թէ քաղաքական՝ այլ հոգեւոր թագաւո-
րութիւն մը պիտի ըլլար ան: Թագաւորու-
թիւն մը, որուն հիմնաքարը՝ արդարութիւն,
օրէնքը՝ սէր, իսկ նշանաբանը՝ ծառայու-
թիւն պիտի ըլլար, առաջնորդելու համար
բովանդակ մարդկութիւնը գէպի իրական

երջանկութիւն: Այս թագաւորութիւնը պիտի կոչուէր նաև «Երկնից թագաւորութիւն»: Աստուած մարդոց հայրը պիտի ըլլար այս թագաւորութեան մէջ, և մարդիկ պիտի նկատուէին իրարու եղբայրներ ու քոյրեր: Այնպէս որ այս թագաւորութեան միջոցաւ տշխարհի վրայ տեսակ մը ընկերական դրութիւն պիտի հաստատուէր, փութացնելու համար մարդոց երջանկութեան ոսկեգարը:

Յիսուսի միջոցաւ հիմնուելիք այս թագաւորութիւնը տեսակ մը տիեզերական եղբայրակցութիւն մըն էր, որուն մէջ իւրաքանչիւր անհատ միևնոյն ատանձնաշնորհումներով օժտուած պիտի ըլլար: Դասակարգային դրութիւն մը պիտի չտիրապետէր հոն: Հարուստ ու աղքատ, մեծ ու փոքր, ազնուական ու շինական, այր և կին, Ասիացի կամ Եւրոպացի, ամէնքը իրարու հաւասար պիտի նկատուէին ի Քրիստոս Յիսուս (Փաղտ. Գ. 28): Յիսուս աշխարհ եկած էր աւետելու համար հիմնուելիք այս թագաւորութեան պատգամը: Հրեաներ սակայն չկրցան ըմբռնել այս թագաւորութեան հոգեւոր բնոյթը:

Օր մը երբ հրեաները Յիսուսը թագաւոր ընել ուզեցին, Անիկա փախաւ անոնց քովէն ու յեռը առանձնացաւ (Յովհ. Զ. 14-15): Որովհետև աշխարհիկ թագաւորութիւնը իր կոչումին չէր համապատասխաներ: Պիղատոս երբ Յիսուսը կը դատէր, հարցոյց Անոր թէ «Դու թագաւոր ես»: Յիսուս չուրացաւ և խոստովանեցաւ թէ ինքը թագաւոր մըն է և թագաւորութիւն հիմնելու համար ալ աշխարհ եկած է, բայց ըսաւ յիշատակային թէ իր թագաւորութիւնը այս աշխարհէն չէ (Յովհ. ԺԸ. 33-38):

Երբ Յիսուս քարոզելու սկսաւ, առաջին օրէն այս հոգեւոր թագաւորութեան մօտեցած ըլլալը յայտարարեց (Մատթ. Գ. 17): «Աստուծոյ թագաւորութիւնը ձեր ներսիդին է» ըսաւ (Ղկս. ԺԷ. 21): Ուրիշ տոհմով ըսաւ. «Ձեր Հայրը հաճեցաւ որ թագաւորութիւնը ձեզի տայ» (Ղկս. ԺԲ. 32): Եւ Յիսուս հիմնեց այս թագաւորութիւնը: Քրիստոնեական Եկեղեցին եւ կամ բուն Բրիտանեկոթիւնը (Աստուծոյ քաղաքութեան խորհրդանշանն է: Քրիստոնեութիւնը որքան տարածուի աթաղաթի վրայ, Աստուծոյ քաղաքութիւնը այնքան տարածուած պիտի ըլլայ:

Աստուծոյ թագաւորութիւնը մանանխի հատիկի մը կը նմանի. թէ և համեստ կերպով կը ծիլ ու կը ծաղկի, բայց ժամանակի ընթացքին կ'աճի ու կ'առճանայ: Յիսուս, իբրև հիմնադիրը քրիստոնէութեան, ցանեց այս հունտը, իսկ առաքեալները, որպէս մշակներ, աճեցուցին զայն: Ապա առաքեալներու յաջորդները դարբնու ընթացքին տարածեցին անոր պատգամները ի սփրւստ աշխարհի:

Յիսուս, իբրև հիմնադիրը այս շարժումին, առաջինն էր պատնէշին վրայ. իր ամբիջական հետեորդներուն թիւը 12 առաքեալներով և 72 աշակերտներով 85ի բարձրացաւ: Պննտեկոստէի օրը, ուր Քրիստոնէական Եկեղեցին պաշտօնական ձև առաւ, հաւատացեալներու թիւը 120 էր: Նոյն օրը, Պետրոսի մէկ քարոզի վրայ, 3000 հոգիներ դարձի գալով, թիւը 3120 եղաւ: Յետոյ տարուէ տարի, դարէ դար, քրիստոնէաներու թիւը աճելով, ԺԸ. դարուն 200 միլիոնի մօտեցաւ: Իսկ նոյն և յաջորդ դարերուն միսիոնարական գործը այնքան մեծ արդիւնքներ տուաւ որ այսօր աշխարհի վրայ քրիստոնէաներուն թիւը 800 միլիոնէն աւելի կը հաշուուի: Երկու հազար տարիներ առաջ Նագովորեցի Յիսուսին ցանած փոքրիկ մէկ հունտը ահաւասիկ այսքան աճած ու տարածուած է ամենուրեք:

Ամէն մէկ քրիստոնեայի սրբազան պարտականութիւնն է և միանգամայն առանձնաշնորհուով Աստուծոյ թագաւորութեան այս գործը շարունակել, յառաջ տանիլ ու տարածել ամէն տեղ: Լոկ աղօթելի չի բաւեր, «Գու թագաւորութիւնդ գայ» ըսել հերիք չէ, պէտք է մշակել այս թագաւորութեան խռելը: Այս մասին ընելիք երեք բան կայ: Նախ սորվիլ ու ծանօթանալ անոր մասին, երկրորդ՝ ապրիլ անոր գաղափարականը, և երրորդ՝ տարածել զայն մարդոց մէջ միւր նիւթական ու բարոյական միջոցները ի ազատ դնելով:

Բ. — Ինչո՞ւ պէ՞տք է տարածել այս քաղաքութիւնը: — Պէտք է տարածել այս թագաւորութիւնը նախ՝ որովհետև անոր տարածուելովն է որ մարդիկ աւելի զիրաւ պիտի ծանօթանան իրենց կեանքի նպատակին, Ի՞նչ է կեանքի նպատակը: Ուրիշ բան

չէ բայց եթէ կատարելութիւնն և երջանկութիւնը: Բայց մարդիկ այն ատեն միայն կատարելութեան կ'առաջնորդուին ու կ'երջանկանան, երբ աշխարհը երջանկաբան մը դառնայ: Անհատի մը իրական երջանկութիւնը հասարակութեան երջանկութեան մէջ կը կայանայ, և փոխադարձաբար հասարակութեան երջանկութիւնն ալ անհատներու երջանկութեամբ կ'ապահովուի: Մարդկութիւնը երջանկիկ ապրելու համար պէտք է որ ամէն անհատի պատկերութիւն տրուի երջանկի ըլլալու:

Փաղափարական ընտանիքի մը մէջ մէկը կը գործէ ամենուն և ամէնը մէկուն համար, ամբողջին շահը իրարու հետ նոյնացած: Բառին լայն առումով, համայն մարդկութիւնը ևս ընտանիք մըն է: Այս ընտանիքին մէջ մէկ անհատին զօրախտութիւնը ընդհանուրին զօրախտութիւնը կը նշանակէ: Հետեւաբար, Փրիստոսի ոգիով տողորուած, պէտք է իրարու բեռը վերցնել և մեր շահը մեր ընկերոջ և կամ դրացիին շահուն մէջ փնտռել: Ասիկա սեռի մը գործնականութիւն կը ստեղծէ անհատներու և ազգերու միջև, քրիստոնէական կրօնի տնիզեցեցեան եղբայրակցութեան հիման վրայ հաստատուած: Աստուծոյ թագաւորութեան այս գաղափարական ինչպէսկարելի է գործնականացնել:

Այս գաղափարականը զուգործութեամբ կը գործնականանայ, երբ Յիսուս բազմի անհատներու սրտին ամենաբարձր գահին վրայ և երջանկացնէ անոնց կեանքը: Այսպէս, երբ Յիսուս թագաւորէ անհատներու սրտին մէջ և անոնց կեանքին իշխանը ըլլայ, անհատներէ բաղկացած հասարակութեան սրտին մէջ ալ արդէն թագաւորած կ'ըլլայ քնական իմէ բերմամբ, որով Աստուծոյ թագաւորութիւնը եկած կ'ըլլայ երկրի վրայ: Նոյնպէս երբ Աստուծոյ թագաւորութեան սկզբունքները — սէր, արդարութիւն, ուղղափառութիւն, անկեղծութիւն, հաւատարմութիւն, եղբայրակցութիւն, իրարու փոխադարձ աջակցութիւն — տարածուին մարդոց մէջ, այս թագաւորութեան գաղափարականը կը գործնականանայ: Այն ատեն է որ անհատը իր շահը հանրութեան շահուն մէջ կը փնտռէ և հանրութիւնը՝ անհատի շահուն մէջ, և որով աշխարհը երջանկաբանի մը կը վերածուի: Յիսուս

առոր համար աշխարհ եկաւ և հիմնեց Աստուծոյ այս թագաւորութիւնը՝ որ զուտ հոգեւոր է իր ընտելութեամբ:

Ամէն քրիստոնեայ անհատ որ կ'ապրի Աստուծոյ թագաւորութեան այս իտէալը և կը տարածէ զայն հանրութեան մէջ, մարդկութեան դարերով հրազած այս ոսկեղաբը փութացուցած կ'ըլլայ: Կառավարութիւններու միջև կնքուած համաձայնութիւնները, ազգաց զաւնակցութիւնները, պատերազմի աղէտը աշխարհէն վերցնելու համար համաշխարհային դատարանի մը հաստատուելը և նման մարդկագուշտ ձեռնարկներ կրնան անուղակիորէն օգնել այս նպատակին: Սակայն այս ձեռնարկները կրնան ձախողութեան մատնուիլ երբ պիտու թափու շահերը ներհակ ընթանան իրարու: Մինչդեռ երբ քրիստոնէական եկեղեցիներ և քրիստոնեայ հասարակութիւններ կատարեն իրենց պարտականութիւնները Աստուծոյ թագաւորութեան սկզբունքները տարածելու գործին մէջ, Պաշտօնութիւնը աւելի ապահով հիման մը վրայ դրուած կ'ըլլայ:

Աստուծոյ թագաւորութեան աշխարհի վրայ հաստատուելով է միայն որ Աստուծոյ կամքը կը կատարուի երկրի վրայ, ինչպէս կը կատարուի արդէն երկնքի մէջ: Եթէ այս աշխարհը երկնքի պիտի վերածուի, պէտք է որ Աստուծոյ կամքը տիրապետէ նաև այնտեղ՝ ինչպէս երկնքի մէջ: Աստուծոյ իր ներկայութեամբն ու ճոխութեամբը հոն է՝ ուր իր կամքը կը կատարուի: Մարդու մը կամքին տիրապետութիւնը կրնայ երբեք աշխարհը քաոսի վերածել, սխալմունքներու և ձախողութիւններու տառապնորդել, բայց Աստուծոյ կամքին ի գործ դրուելը մարդոց երջանկութիւնը կ'ապահովէ: Ինչո՞ւ այսօր կատարեալ խաղաղութիւն չկայ աշխարհի վրայ: Որովհետև մարդիկ իրենց կամքը յառաջ կը քշեն և պատեհութիւն չեն տար Աստուծոյ որ նա իր կամքը գործադրէ մեր առօրեայ ապրելա-կերպին մէջ:

Տնիզերքը, որուն մէջ կ'ապրինք, իր գեղեցկութիւնն ու ներգաշխակութիւնը կը պարսկի Աստուծոյ կամքին բացարձակ տիրապետութեան, Մարդիկ, որ տնիզերքի մէկ մասը կը կազմեն, փոխանակ քնութեան ներգաշխակութեանը հետեւելով, Աստուծոյ

որպէս գործակիցներ, աշխարհը երջանկաւորանի մը վերածնելու, իրենց կամքը չարաւորաբար գործածելով այս աշխարհը տանջաւորանի մը վերածածն են այժմ:

Երկինքը այն վայրն է ուր արդարութիւնը կը տիրապետէ, սէրը կը թագաւորէ, ճշմարտութիւնը կը փառաւորուի, աղնուութիւնը կը գովուի, վիհանձնութիւնը կը յարգուի և զոհողութիւնը կը մեծարուի: Դրամը, ընկերական դիրքը և այլ աշխարհիկ արժէքներ չեն որ անհատի մը մեծութիւնը կ'որոշեն հոն, այլ նկարագրը և բարոյական արժէքներն են որոնք, իբրեւ չափանիշ, մարդու մը իսկական արժանիքը կը սահմանեն: Եւ այս՝ որովհետեւ հոն Աստուծոյ կամքը կը տիրապետէ: Կ'ուզե՞նք որ այս աշխարհն ալ զբախտի վերածուի, պէտք է թոյլ տանք որ Աստուծոյ կամքը, ինչպէս երկինքի մէջ, նոյնպէս երկրի վրայ ալ տիրապետող ըլլայ:

Երբ Աստուծոյ կամքը տիրապետէ երկրի վրայ, մարդիկ չեն կրնար խոփել եւ իրենց նիզակները յօտանել պիտի չեն, ազգ ազգի վրայ սուր պիտի չվերցնեն եւ այլևս պատեարգով պիտի չսորվին (Նսայի, Բ. 4): Աղբասին դասը արդարութեամբ պիտի տեսնուի (Նսայի, ԺԱ. 4): «Գայլը գառնուկին հետ միասին պիտի բնակի եւ ինձը ուրիշ հետ պիտի պառկի, հորբը, առոյգ առիւծը եւ պարսպ գուռակը մէկտեղ պիտի արածին, եւ զանոնք պզտիկ տղայ մը պիտի բռնէ: Եւ կովը արջին հետ պիտի ճարակի, առնոց ձագերը միասին պիտի պառկին եւ առիւծը արջառի պէս յարգ պիտի ուտէ» (Նսայի, ԺԱ. 6-7): «Օձին կերակուրը հող պիտի ըլլայ» (Նսայի, ԿԵ. 25): «Կաթնկեր տղան ի՞նչ ծակիկ վրայ պիտի խալայ եւ կաթնը կտրուածը ի՞նչ ձեռքը բարբի բոցին վրայ պիտի դնէ: Եւ իրարու վնաս պիտի չսան: Քանզի ինչպէս ծովը ջուրով՝ նոյնպէս երկիրը Տիրոջ գիտելիւնով պիտի լեցուի» (Նսայի, ԺԱ. 8-9):

Այս, ասիական տեղի պիտի ունենայ և աշխարհը կատարեալ խաղաղութիւն պիտի վայելէ երբ Աստուծոյ թագաւորութիւնը իրականացնէ տարածուի երկրի վրայ: Ուրովհետեւ այս թագաւորութեան օրէնքը սէր է: Ամերիկացի մեծ բանաստեղծ Էտիսթիս Կ'լըսէ. «Նքէ մենք զիրար սիրենք, ոչ մէկ

բան կարող է մեզի վնասել, եւ որեւէ անպատեհ բան չի կրնար պատահիլ»: Մարդկութեան սոյն սկզբնաբնութիւնը օր առաջ իրականութիւնը դարձնել իւրաքանչիւր քրիստոնեայ հաւատացեալի ազօթքին նիւթը պէտք է ըլլայ, «Եկեցե՛ք արքայութիւն քոս ազօթքը յաճախակի արտասանելով»:

Գ.— Ի՞նչ է, իբրեւ քրիստոնեայ, մեր պարտականութիւնը այս քաղաքացիները տարածելու գործին մէջ: — Մեր առաջ պարտականութիւնն է նախ երկնաւոր թագաւորին հաւատարիմ կատարներ ըլլալ և ապա խօսքով ու գործով տարածել այս թագաւորութեան սկզբնաբնութիւնը մահուութիւն: Աստուած, իբրեւ մեր երկնաւոր Հայրը, զազափարական թագաւոր մըն է, մենք ալ պէտք է որ պարտաճանաչ, գիտակց ու իրեն հետ գործակցող զազափարական զաւակներ ըլլանք: Պէ՛ն ձօնելն կ'ըսէ. «Բարի թագաւոր մը հասարակութեան ծառան է»: Երբ Յիսուս աշխարհ եկաւ, որպէս ներկայացուցիչ երկնաւոր թագաւորին, ոչ թէ ծառայութիւն ընդունեց, այլ ծառայեց, և նոյնիսկ իր անձը փրկանք տուաւ մարդոց փրկութեան համար: Մինք ալ պէտք է նոյն օրինակին հետեւինք:

Քոնկրէ՛տ կ'ըսէ. «Թագաւորը ով ալ ըլլայ իր երկրին հայրն է»: Ինչու՞նք այս աշխարհի մէջ հիմնած Աստուծոյ թագաւորութիւնը տիեզերական եղբայրակցութիւն մըն է Աստուծոյ հայրութեան զազափարին ներքեւ: Քրիստոնէական հեղինակ մը իրաւունք ունի երբ կը յայտարարէ. «Հասցէդ օտարին ալ տուր, յանուն տիեզերական եղբայրակցութեան, որ կը միացնէ բոլոր մարդիկը իրարու հետ, տիեզերական Հօր մը հեղինակութեան ներքեւ»: Իսկ Երկրորդէն կը յաւելու. «Աշխարհը ուրիշ բան չէ բայց եթէ մեծ քաղաք մը, լեցուն՝ աստուածային ու մարդկային էակներով, որոնք բնութեան միջոցաւ իրարու նեցուկ ըլլալու համար ստեղծուած են»: Աշխարհ կրնայ իսկապէս երջանկաւոր մը ըլլալ եթէ մարդիկ գիտակցութեան գալով զիրար եղբայրներ ու քոյրեր նկատեն և իրարու հետ գործակցելով զիրար երջանկացնելու աշխատին, փոխադարձ յարգանքի ու սիրոյ հիման վրայ հաստատուած:

Հին ատեն, մարդիկ երջանկութիւնը հանդերձաւի մէջ միայն կ'անկալէին: Իայց արդէ տեսնակէտով, եթէ անհատ մը բառին լաւագոյն ու բարոյական խառնուոյք երջանկութիւն չունի այս աշխարհի մէջ, երկնքի մէջ չի կրնար երջանիկ ըլլալ: Հանգիծեալի երջանկութիւնը այս կեանքի մէջ մեր ունեցած խղճմտանքի անդորրութեան ու սրտի գոհունակութեան հետեանքն է: Երջանկութեան աղբիւրը Յիսուս Քրիստոսն է: Այն որ իրական զգլուտով, ապաշխարութեամբ ու հաւատքով Քրիստոսի հետ միացած է, զԱյն ունի իր սրտին մէջ և Անոր հետ կ'ապրի այս կեանքի ընթացքին, ապահոված է իւրջայն միաժամանակ իր հանդիմանալ կեանքի երջանկութիւնը, արքայութեան փառաց պահել:

Արքայութիւնը և գոհիւքը այս կեանքի մէջ կը սկսին: Յիսուս ըսաւ. «Ձի անաւախութիւն Աստուծոյ ի ներս ի ձեզ ես (Ղկս. ԺԷ. 21): Իսկ ջրիստոնէութեան մեծ առաքնաւը ըսաւ. «Աստուծոյ քաղաւորութիւնը կերակուր ու խմելիք չէ, այլ արդարութիւն, խաղաղութիւն եւ խնդութիւն Հոգւով Սրբով» (Հովհ. ԺԷ. 17): Եթէ մէկը այս աշխարհի վրայ, իր առօրեայ կեանքին մէջ, Աստուծոյ թագաւորութեան այս գիւղեցիկ սկզբունքները չէ իւրացուցած և, Ա. Հոգիին երկնային շնորհներով օժտուած, անոր ներքին ուրախութիւնը չէ վայելած իր սրտին ու հոգիին խորքը, երկնքի մէջ չի կրնար վայելիլ զանոնք:

Ճշմարիտ ջրիստոնեան այն է որ ոչ միայն այս աշխարհի մէջ կ'ապրի արդարութեան կեանքը, և որուն իրր հետեանք կը վայելէ Ս. Հոգիին սամէն մաքէ վերա խաղաղութիւնն ու խնդութիւնը, այլ կը փոխանցէ զանոնք նաև իր ընկեր արարածներուն, և այսպէս Աստուծոյ գործակիցը կը դառնայ երկնից թագաւորութիւնը երկրի վրայ հաստատելու վսեմ գործին մէջ: Այն ատեն միայն ճեկեացէ արեւոյթիւնն եւ աւշոթքը կ'ունենայ իր գործնական արժէքը մեր կեանքին մէջ:

Լոնտոնի Մինիսթրը Լեքայարանին մէջ, նշանաւոր մարդոց չիւրիմբուս կարգին կայ նաև Ափրիկէի մեծ միսիոնար Լիվինկոթընի դամբանը, Վիքթորիա թագուհին օր մը երբ Լեքայարանին մէջ կը պալտէր, յանկարծ

աչքին զարկաւ Լիվինկոթընի տապանաքարը: Բոպէ մը կեցաւ հոն և կարդաց տապանաքարին վրայ գրուած հետեալ խօսքը. «Տակաւիճ ես ուրիշ ոչխարներ ունիմ, որոնք այս բակին մէջ չեն. զանոնք ալ պէճեք եւ օր հոս բերեմ, որ իմ ձայնս լսեն ու ըլլան մէկ հոս ու մէկ ճովիւ» (Յովհ. Ժ. 16): Թագուհին իսկոյն յիշեց իր պարտականութիւնը Աստուծոյ թագաւորութիւնը տարածելու գործին նկատմամբ, և ըրաւ առ այդ ինչ որ կրնար, գործադրելու համար Փրկչին այն պատուէրը՝ զոր աւանդ թողած էր իր Եկեղեցիին, ըսելով. «Պե՛տքէ՛ք այսուհետեւ, առեկեցեցէ՛ք զամենայն ճեքանոս» (Մատթ. ԻԸ. 19):

Միլիցները կրնան տարբեր ըլլալ, բայց միևնոյն նպատակին կը ծառայեն: Մէկը իր հարստութեամբը, միւսը իր ստացած բարձր ուսումով, ուրիշ մը կրօնական հրատարակութիւններով, մէկը իբր Աւետարանի պաշտօնեայ, միւսը իբր միսիոնար, ուրիշ մէկը իբր կրօնի ուսուցիչ կարող է տարածել միշտ Աստուծոյ թագաւորութեան պատգամները, եթէ կը հաւատայ անոնց բարեբար ազդեցութեան:

Ամէն ջրիստոնեայ թէ և չի կրնար օտար երկրներ իրթնով առաքելութիւն ընել կամ աւետարանի քարոզիչ ըլլալ, բայց ամէն ոք մէկ կամ տարբեր կերպերով կրնայ արքայութեան աւետարանին լոյսը տարածել իր շուրջը, խօսքով և մանաւանդ իր ապրած ջրիստոնէական առաքինազարդ կեանքով, և օրով կատարել իր պարտականութիւնը հաւատարմօրէն ու կատարեալ պարտաճանաչութեամբ: Այս ընելով միայն ջրիստոնեայ հաւատացեալը իրաւունք կ'ունենայ Տէրունական Աղօթքը մատուցանելու ատեն գոհունակ օրտով արտասանելու ճեկեացէ արեւոյթիւնն եւ խօսքը:

ԳՐ. Ա. ՍԱՐԱՅԵԱՆ

Յրէզոք, Գալիւ.

ԱՊՐԻԼ 24

*

Իրիկամուտ,
 Կը ծանրանայ ճակաւ աւազն
 Անոնց ցամաք ոտներուն ճակ:
 Գետը անճարժ նոյն հայելին կախարդական.
 Կարաւանն է անոր ավին
 Կոյս կոյս, դէզ դէզ,
 Ինչպէս յոգնած անդամներու
 Որոնց ծխնին ըլլար կոտրած:
 Որն է ջուրին ոտք երկարած,
 Որն ալ աճող մարմին յանձնած,
 Եւ ուրիշներ, հասակ հասակ,
 Աւազներու վրայ փռուած,
 Մանգաղի մը բերնէն ինկող
 Հասկերուն պէս:
 Ու հեռուէն շրթան մարդոց,
 Սուրով, սակրով, եաթաղանով,
 Որոնց ձեռքէն փրճաթիւն
 Յանցն է բացուող այդ երեւուն .
 Հողին վրայ, վարսելու ցանցը դիւրաբեկ,
 — Պարսպ մահուան —:

Հրազէնի ապա երկու ծանր հարուած.
 Քիչ մը հեռուն,
 Փրճաթիւի ցանցին ետեւ,
 Մարդանոման շարժող ձեւեր:
 Աւազն է որ, ըսես առած
 Անտես թեւեր, կ'առաջանայ,
 Մարմին հագած փախչող սոյլի:
 Մինչ բոց մ'արագ, փայլակնային,
 Կը պատրուի եւ կը մեռնի:
 * Ըսես երկինքն ըլլար փայտած
 Իր մասերէն, դուրս պոռթկալու
 Զայնով կրակն այդ ահաւոր:
 Յետոյ ուրիշ ուրիշ ձայներ
 Միտ բացափիկ լոյսի մէջէն.
 Յետոյ ուրիշ, յետոյ ուրիշ,
 Կարծես նուազ մ'այլուրային

Զոր ածէին հովին վըրայ
Անեսն ձեռներ:
Համագարկն է կապարներուն:

Կը պըլլուի մանուկն իր մօր,
Մայրն՝ աղջըկան,
Ու կը կանչեն իրար բոլոր՝
Առանց ձայնի եւ նայուածքի,
Մէկուն գանկէն շառաւիղով մը արիւնի,
Միւսին աչկէն պոռթկած լոյսով:
Կինն է ինկեր,
Տաւար ինչպէս աղբիւրին զակ
Կողէն արիւնը հոսելով.
Մանուկի մը, փոփկն անոր,
Գանկն է փոքեր:

Ու կը պայթին հրագէտներ,
Կրակ կրակ, կամար կամար:
Մէկիկ մէկիկ կը վերանան
Զերթ կտորներ ալիքներու
Հարուածին զակ կապարներու,
Հովին ներքեւ կը դողդողան վայրկեան մը լոկ,
Ու կը քափին նորէն գետին:
Մինչ ձայնն անոնց անպատեղի
Կըսաւ է թանձր սարսափի:
Մութն է իջեր ինքզինք հիւսեր
Կարծես թելին հետ սարսափին.
Գիծը միայն հորիզոնին,
Ուր շարունակ կայլակ կայլակ
Բըխումը կայ կարմիր վէրքին
Եւ վէրքերուն,
Որոնց մէջէն զարափն անդուլ
Կապարներուն:

Լուսին մը նեղ սուրի բերնով
Որուն ինկած ըլլար բռնիչ.
Ու փոփկէն վախիճոս աստղեր,
Նայուածքներու զակ մանուկի
Դողդողալով.
Ոչ մէկ ամպի կարեկից թել,
Սարսափն է լոկ, ձայնին թելին
Վըրայ ամբարձ,

Կ'ալեկոծէ միջոցը խոր,
 Ու կը պատռէ կամարը մեր
 Վար թափելու համար կրկին,
 Հսկըսելու ինկզինքն հոռէն:

*

Լուսաբաց է,
 Խաղաղութիւն աւազներուն,
 Ռոնց սրտին կը ծաւալի,
 Մարմին մարմին,
 Շեղջը մըթին արհաւիրքին:
 Ցողն առնուան, արցունք արցունք,
 Իջեր, կծկեր՝ զանոնք ամէն
 Իրարու մօտ:
 Կը ծաւալի
 Թաց ու կպչուն բան մ'անորակ,
 Անենչելի միջոցն ի վեր:

Հորիզոնէն կարմիր մը լայն
 Կը փերուի ու կ'իյնայ վար:
 Հոն են բոլոր,
 Սըրունգ ու թել, գըլուխ ու փոր
 Հիւսուած իրար:
 Բըռունցքը սեղմ,
 Մին աւազն է ամուր ճանկեր,
 Ա.կռաներով՝ աքցան աքցան,
 Ուրիշ մ'անդին,
 Հսես սարսուռ մ'է քառացած:
 Մօտիկն անոր,
 Ծերուկի մը աչքերն են բաց:
 Եւ ուրիշներ գէմքերին վար
 Ինկեր, փռուեր,
 Իրարու ֆով, իրար վըրայ:
 Ա.րիւն՝ անոնց ծոծրակներուն,
 Մասի ծայրին ու մազերուն,
 Որոնք հովէն իսկ չեն շարժիր,
 Զերթ մուր թաւիշ, իջեր մածներ:

Վ.ՏԱՐԱՆԴԻ

(Շարունակելի՝ 3)

ԾԱՌԵՐԸ ՔՈՅՐԵՐՍ ԵՆ

Ծառերը բոյրեա եմ,
Երկիրը իմ մայր.
Պիտ' ապրիմ անոնց մէջ
Ես յաւերժաբար:

Ըմպեմ պիտի անւերջ,
Ես արեւուն շողն,
Զեփիւռը պիտի տայ
Ինձի սիրոյ դողն:

Առտները պիտի միտ
Ժըպտին ինձ' Վերէն,
Երկիրը պիտի զիտ
Անւերջ օրօրէ:

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

Կարօտով անհուն կ'անցնիմ ես անա,
Կ'անցնիմ, Երագիս Սերմը գէթ մընայ.
Վաղը նորեկի մ' սիրտին մէջ ինկած,
Անի, պըսղասու ծառ մը թող դառնայ:

Կ'ընդունիմ որ կայ Ոյժ մը գերագոյն,
Մի' սպասեր սակայն անկէ օգնութիւն
Զեռներդ ծալած. անձրեւ կու տայ Ան,
Հողն ալ անպայման պէտք է հերկես դուն:

Եղափոխութիւնն օրէնքն է կեանքի,
Զեափոխութիւնն՝ վրսեմ թռոխչի,
Հիգն, որ կը թրի նախ պատրանք մը սին,
Բայց տակաւ թեւեր կու տայ մողէզին:

Մարդն որպէսզի լինանայ,
Պէտք է որ ալի.
Մոխիրը վարը մընայ,
Լոյսն լերէն փայլի:

Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ

ԿԵՆՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏԻՃԱՆՆԵՐԸ

ՀԱՅ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ ՄԷՋ

Դ.

ՎԱՐԴԱՊԵՏՈՒՆ ՊԱՅՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ՏԱԹԵՒՈՒ ԴՊՐՈՑԻՆ

Ձ. ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԱԿԱՐԳ ՄԸ ՏԱԹԵՒՈՒ ԴՊՐՈՑԻՆ ՎՐԱՑ

Սիւնեացի եպիսկոպոսութիւնը, որու կեդրոնն էր Տաթևու վանքը, Եկեղ. Պատմութեան մէջ կը ներկայանայ գերազատ ուրիշ եպիսկոպոսութիւններու վրայ, իր Առաջնորդները պարզ եպիսկոպոսներ չէին, այլ արքեպիսկոպոս և կամ մանաւանդ մեքսապոլիս, որոնք շատ մասամբ Կաթողիկոսի կամապատիւ առաւելութիւններ կամ առանձնաշնորհումներ կը վայելէին: Օրբէլեան Ստեփանոս Եպս. (ԺԲ. դար), Սիւնեաց Աթոռին մետրապոլիտներէն մէկը, որ հիկեղեցական պատմութիւնը գրած է իր Վիճակին՝ Թանկագին տեղեկութիւններուն շարքին մասին. տեղեկութիւններ՝ որոնց ծագումը կը կորսուի զորոյցներու կամ աւանդութիւններու մէջ: Ըստ այսմ՝ Աւետարանի քարոզչութիւնը Հայոց մէջ այդտեղէն սկսած է, թէ նոյնինքն Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ անձամբ առած է այն բոլոր հիկեղեցական առանձնաշնորհութիւնները Սիւնեաց Աթոռին, որոնք շատ ճոխ են և շատ ուշադրու և հետզհետէ վաւերացուած Մեծն Ներսէսի և Ս. Սահակի ձեռնոցը:

Այս առանձնաշնորհումները երկու որոշ հանգամանք ունին. — արտաքին և ներքին:

Արտաքիններն են խաղված, գաւազան, բազմական, ամէնքն ալ թանկագին և մեծարժէք առարկաներ, որոնք տրուած են եպիսկոպոսներու անվնէն տարուելու համար՝ իրրե պատուի և շուքի նշաններ:

Ներքինները զուտ հոգեւոր բնութիւն մը ունին և ուղղակի կապուած են մեր ուսումնասիրութեան նիւթին հետ: Օրբէլեան կ'ըսէ. ասոնց գործն է եպիսկոպոսներ ձեռնադրել գաւառներու վրայ. առանց ասոնց

մասնակցութեան կամ հաւանութեան ո'չ Կաթողիկոս կ'ընտրուի, ո'չ ալ եկեղեցական ժողով կը գումարուի. և եւ նախաբոլ վարդապետութիւնն է և հրաման մեկնութեան և քարոզմանութեան սոցա միայն զեռնեցաւ ի մէջ Հայոց ի սրբոյն Սահակայ եւ յետեւնալ վարդապետէն (Մեսրոպայ) (Օրբէլեան, Հատոր Ա., երես 66-67, 155, 176):

Այս փառաւոր դիրքն ու պատիւը շատերուն նախանձը գրգռեց և տեղի տուաւ երկպառակութիւններու. նոյնիսկ Սիւնեացի եպիսկոպոսներէն ոմանք ընթացքը շատ զիւր չեկաւ Ս. Էջմիածնի Աթոռին. թիւրիմացութիւններ և հետտուութիւններ պատահեցան և պահ մը խափանեցան այդ առանձնաշնորհումները, զոր վերահաստատեց Սարգիս Կթղ. 1006ին, Յովնանէն Եպս. ի (Մետրապոլիտի) ձեռնադրութեան առթիւ: Սարգիս Կթղ. Սիւնեաց Աթոռին իրաւունց վերահաստատութեան համար գրած շրջաբերականին մէջ կ'ըսէ. «Եւ վերստին աւանդեցաք նմա զնախնական պատիւն իւրեանց՝ զխաչ և զբազմականն. Եւ այս ոչ հթէ մերով ձեռնորէց իշխանութեամբ, այլ զի երբ առ մեզ զմեծափառ նամակս և զվճիռ պայմանի գրեալ ձեռամբ նախնի հայրապետացն Հայոց, սկսեալ և Սրբոյն Գրիգորէ Լուսաւորիչէ և յորդոց և ի թռանց իւրոց, որոց նմանակ մինչ ի սուրբ Սահակ յունաբեկ գրով եր գրեալ, եւ իւրաքանչիւր մասանի կապարեալ կնիով եղեալ ի վերայ, եւ անցի հայրեկն գրով մինչ յԱնանիա» (Օրբէլեան, Հատ. Բ., երես 33. Հմմտ. երես 28-29, 46-47. Հատ. Ա., երես 65-66, 96-97, 115, 147-149, 181): Օրբէլեանի ժամանակ նոր յաւելումով մը կը վերահաստատուին այդ առանձնաշնորհումները. (անդ, Հատոր Բ., երես 231):

Արտաքինով այսպիսի շքեղ փառաւորութիւններու մէջ փայլող Աթոռ մը, իր ներքինով նուազ փառաւոր չէր. ոչ միայն Ս. Սահակի և Ս. Մեսրոպի պէս Մեծ Վարդապետներ տուած էին անոր վարդապետական իշխանութիւնը, այլ և իր ամենէն նշանաւոր եպիսկոպոսներէն մէկը և շինողը Տաթևու վանքին, Յովնանէն Եպս. († 918), կարծես իբր փառապատկը իր հսկայ գործունէութեան. գիշերային ժամու պաշտամունքին մէջ կը տեսնէ Պետրոս և Պողոս առաք-

եալները, առաջինը իր երկաթի բանալիով և երկրորդը աւետարանով կամ իր առաքելական գիրքով, որոնք այդ բանալին ու գիրքը եպիսկոպոսին յանձնելով կ'ըսեն. «Տէրը հաճեցաւ հոս բնակիլ. մենք հոս հանգրաւանեալ ենք և այստեղ կ'մնանք մինչև մեր Յիսուսի Դրիստոսի գալուստը. առիտը քայտնալնալով կ'ըսենք մենք այս եկեղեցւոյ մէջ. վասնզի գրախտին գուռը այս տեղ պիտի բացուի այն մեղաւորներուն համար, որոնք հաւատքով կը դիմեն. այս գիրքն ալ թող մնայ այստեղ. վասնզի այստեղէն պիտի բխի վարդապետական շնորհը և այս տեղ առաքել ու առնալով պիտի մնայ այս գրուածներուն ողջամիտ քարոզչութիւնը»։ — «Այս գիրք կ'ապրի» ի սիմն, զի սոսի բղիշեղ և ընդհանր վարդապետական, եւ ողջամիտ քարոզչութիւն ա'ս մնալոց է առաքելի եւ անխառնութեան (Օրբէլեան, Հատոր Ա., երես 272-273)։

Տաթևու Դպրոցը կամ Վարդապետարանը շատ ամուր փառքեալ իր աւանդութեան, ու ուղիք միակ և հարազատ աղբիւրն ըլլալ Հայ եկեղեցւոյ վարդապետական (սոցիալիստ) և մեկնողական բնութեան հետեւ։ Յովհաննէս Եպիսկոպոսը մեծ նշանակութիւն ունի այս տեսակէտէն։ Ամէն զխնէ ձայն մը պէտք է որ ելլէ Եկեղեցւոյ մէջ, հաւատարմական խնդիրներու մէջ միաձայնութիւնը՝ կ'ապահովէ Եկեղեցւոյ տեսական յանգումներն ու ազդեցութիւնը։ Այս ձգտումը թէն կը շնչուի Յովհաննէս Եպիսկոպոսի մասնաւոր, բայց նուազ շնչուած չէ աւելի էին ատեններ ալ։ Այսպէս՝ Օրբէլեան խոսելով «մեծ քերթող» և «անյաղթ փրկիստփայ» Մովսէսազաւի փրայ (է. դար), կ'ըսէ թէ նա ամէն բան սորված և ուսած էր՝ երբ «կացուցանեն յատրեան վարդապետութեան եկեղեցւոյ և նստուցանեն զուսիս ամենայն վարդապետութեան զիարար բարձր և ահաբեկ աւերակի բարունաբանին, յորմէ բղիթը գետորէն աստուածային իմաստութիւնն և փարթմապաշտանէր գաւառային աշակերտութիւն» (Հատոր Ա., երես 156)։

Մովսէսազաւի վարդապետութեան օրով՝ Տաթևու Դպրոցին մրցակիցն էր Արշալուստեան կամ Երասխաձորի Վարդապե-

տարանը, ծանօթ նաև «Վարդիկ Հայր» անունով. հոն ալ «ճարտարք և գիտունք հայոց» շատ մը աշակերտներ կը կրթէին, բայց Կոմիտաս կ'ըսէ, յաջողակուած Տաթևու հրաշալի համբաւէն. իր երթորդին թէ ողորդող հոն զրկեց՝ նոյնիսկ գանց ընելով իր Կրթիկոնարանին մէջ գտնուած գիտնական վարդապետները։

Կը տեսնենք որ Ստեփանոս Սիւնեցիին ալ (Է. դար). որ այնքան գերութիւններ ունէր բան սորվելու, Դըւնայ Կաթողիկոսարանէն և Մաքինացոց վանքէն հեռք կը ձգուէր այն ճակի յաղբիւրն իմաստից՝ ի Վարդապետութեան Սիւնեաց. որ զուսի էր ամենայն գիտնող հայոց և պայծառացեալք Դպրոցի իր իմաստ, ուր «փոյթ ընդ փոյթ հմտացաւ աստուածային իմաստից և հասաւ ի գագաթ տեսական շնորհին» (ցեալ անհամեմատ հանձարով։ Եւ առեալ հրաման յեպիսկոպոսէն՝ նստաւ յամբիւն բարունական և մեկնէր գոտուածային գիրս աշակերտելոց ի վարժարանին» (անդ, երես 175-6)։

Տաթևու Դպրոցին համբաւը ո'րչափ ալ չափազանցուած նկատուի մէկ կողմէն, կարելի չէ սակայն միւս կողմէ որոշնալ անոր իրական արժանիքը։ Յովհաննէս Եպիսկոպոսի շնորհիւն կերպարանափոխ կ'ընեն Տաթևու վանքը և կը հասցնեն կատարիալ Դպրոցի մը վիճակին։ Եկեղեցիի պէտքերուն համար կը շինէ գետնափոր գանձատներ, սրբաշէն տապալկներ, գործատներ, ամբարանոցներ, սրբատուներ, գրառուներ և այլն։ Դրատուները մտաւորական կեանքի մշակութեան զբաղանքներն են վանքերու մէջ։ Տաթևու վանքը «Երեսի էր ոչ միայն շինուածովք», այլ և քահանայական և կրօնաւորական մեծ միաբանութիւն մը ունէր, որուն թիւը 500 էր Յովհաննէս Եպիսկոպոսէն. հազը 1000ի բարձրացաւ (անդ, Հատոր Ա., երես 271 և Բ., երես 56)։ Երաժշտութիւնը կը ծովանար հոն, վարդապետական կրթութիւնը ճոխ էր, զրիչներ և նկարիչներ անթիւ էին այդ գիտնական և գեղարուեստական ոլորտին տակ (նոյն, անդ)։

Յայտնի կ'ընեն թէ Յովհաննէս Եպիսկոպոսն երբ տարուան պաշտօնավարութիւնը տեական բարիք եղած է Տաթևու վանքին համար, ուր հաւատարիմ մնաց ան իր քնալիքի յաջողակութիւններուն՝ տալու

համար Հայ Եկեղեցւոյ Վարդապետութեան իրեն վայել բարձր գիրքը:

Իր յաջորդները (մասնաւորապէս ուրիշ Յովհաննէս Եպս. մը, Գ 1058, որ շարունակ յետոյ տարի շէնցուց Տաթևը, և Սարգիս կթղ. ին վերահաստատել տուաւ իր Աթոռին աւանդական իրաւունքները, ինչպէս տեսնք վերև) պահեցին Տաթևու վանքին ու Վարդապետարանին գիրքը: որու անկման շրջանին հանդիպեցաւ նոյնինքն այս իրողութեանց պատմիչ Օրբէլեան Ստեփանոս Եպս. ի պաշտօնավարութիւնը. որ իր պատմութիւնը կը կնքէ 1299ին (անդ, Հատոր Բ., երես 257):

Այս անկման շրջանէն ետքը ա'լ մութ է մեզ համար Տաթևու Դպրոցին վիճակը, մինչև Յովհ. Որոտնեցին և Գր. Տաթևացին, որոնք նոր դարագլուխ մը կը բանան և որով նկարագիր մը կու տան ինչ Տաթևի վարդապետական փառաւոր ըմբռնութեան: Մետապոլիտան ձգտութիւնը շատոնց թուլցած էին Տաթևու շուրջը և այլ ևս անուն մը ձեռքած, երբ 1837ին Ս. Էջմիածին Սինոդը պաշտօնապէս ջնջեց Տաթևու վանահայրութիւնէն այդ տնտեսական Արքեպիսկոպոսութեան կամ Մետապոլիտանութեան տիտղոսն ալ և որովհեջ Տեղապահով կառավարել վանքը, և առաջին տեղապահն ալ եղաւ Շահնազարեան կարապետ Բաղմարգիւն վարդապետը:

* * *

Ի՞նչ էր արդեօք ուսմանց ծրագիրն ու աստիճանը, Տաթևու Դպրոցին, որու վրայ այնքան շուշուղուն տողեր շարած է Օրբէլեան:

Օրբէլեան՝ Մաթուսաղայի գիտական պաշարը սապէս կը դասաւորէ. «Ունեալ զԲերրովութիւնն եւ վարժեալ ճարտասանականն, հմտացեալ փիլիսոփայական արուեստից, լի ամենայն իմաստութեամբ եւ կատարեալ գիտութեամբ»: Ասոնց կցուած է նաև Ս. Սահակէն և Ս. Մեսրոպէն Սիւնեաց: Դպրոցին մենաշնորհուած բարգմաւունքին և մեկնողութիւն Ս. Գրոց (անդ, Հատոր Բ., երես 155): Ի՞նչ են ասոնք, ի՞նչ արժէք ունին իրր գիտութիւն և հմտութիւն, որ արժանի կ'ընէ Մաթուսաղան Սիւնեաց վարդապետարանի Աթոռին բարձրանալու:

Վասնզի ուսումնական այս շքեղ բարգուժեանքով զարմանալի երևոյթ մը կը դիտենք: Ստեփանոս Սիւնեցի, որ Տաթևու Դպրոցին մէջ ուսաւ և սնաւ, և նոյնիսկ Մաթուսաղայի պէս նստած «յամբրինն րաբունական», և շղագրեցաւ երբեք թի մեկ-նեկոյ գրիհանն Հին և Նոր Կտակարանաց, կրօնական հակաճառութեան մը առթիւ չկրցաւ իր երկարնակ ընդդիմախօս Սմբատ Բագրատունին հաւանեցնել. վասնզի, կ'ընէ Օրբէլեան, Ստեփանոս առ իմուք արաւ. քին փիլիսոփայական արհեստին և իրր ճշգրտանարգեցաւ իր ընդդիմախօսէն: Ստեփանոս ետքը Կ. Պոլիս եկաւ և ուղղափառ միայնապէս մը քով, զոր էր հմուտ արաւ քսէին իմաստից, սորվեցաւ յունարէն, լատինարէն և գրչիք ցերեկ աշխատեցաւ թի զիրու և յարկեսաւ նոցա ըստ փիլիսոփայական ոճոյն. անկէջ Աթէնք գնաց միշտ սորվելու համար (անդ, Հատոր Ա., երես 177-8): Եթէ այնչափ գիտութիւն կար Տաթևու Դպրոցին մէջ, ինչո՞ւ անոր վարդապետներէն մէկը, Ստեփանոս, ծանօթ չէ արտաքին փիլիսոփայական արհեստին, նա որ միակողմանի չձեռնարկ համար, այսինքն ցեսականին և գործնականին միանգամայն տիրելու համար, մտած էր Սիւնեաց Վարդապետարանը (անդ, Հատոր Ա., երես 176):

Ստույգ է որ մեր հարցութեանը գահացուցիչ պատասխանները կարելի չէ գտնել մեզի ծանօթ աղբիւրներու մէջ, Բայց ուշադրութիւն ընելով իմաստասիրական կարգ մը գործերու թարգմանութեան, թարգմանութիւններ՝ որոնք ընդարձակ շրջան մը ըրած են Սիւնեաց Դպրոցին մէջ՝ մասնաւոր Տաթևացի Գրիգորին վերլուծական աշխատութիւններով, կրնանք ըսել՝ թէ վարդապետական աստիճանին հասնելու համար իմաստասիրական հմտութիւնը անհրաժեշտ էր այդ Դպրոցին մէջ, թէև իմաստասիրութիւնը իր ձախող ազդեցութեամբ երևան կու գայ հոն (Հմտ. Լոյս, երես 57):

Աթինական իմաստասիրութեան ճիւղերը բաղդատել. զոր օր. Օրբէլեանի տուած տնտեսներուն հետ, աւելի ճիշդը՝ Տաթևացի Գրիգորի վերլուծութիւնն և մեկնութիւնն ներսն են, թէև շատ հետաքրքրական, բայց տարբեր աշխատութիւն մըն է, որ պիտի հետաքննէ մեզ մեր նիւթէն: — Թերևս

տութի կ'ունենանք ուրիշ անգամ անգրա-
գառնաշու այդ նիւթին վրայ: Առ այժմ բա-
ւական կը համարինք մատնանիշ ընել ընդ-
հանուր գիծերը Սիւնեաց Դպրոցին իմաս-
տասիրական ըմբռնութեան, որոնց համե-
նատ անշուշտ էր զպտրապտուկէին վարդա-
պետութեան:

ա) Տեսակիսն, բ) Գործնական:

Տեսականը, որ «մտք և բանի» (raison), կը տեսնուի ու կը քննուի, երեք ճիշդիւր կը բաժնուի. ա) Ուսումնական, բ) Բնաբանական, գ) Աստուածաբանական իմաստասիրութիւն:

Ատոնցմէ Ուսումնական իմաստասիրութիւնն ալ կը բաժնուի դարձեալ երեք ճիւղերու. ա) Թուաբանական, բ) Նրաժեսական, գ) Աստղագիտական:

Գործնականը, որ «Դարձնով և գործով» է կատարուի, երեք ճիւղերու կը բաժնուի: ա) Խառոյական, բ) Տնտեսական, գ) Քաղաքական (Սմեռան Հատար, երես 163թ):

Իմաստասէր կը կոչուին անոնք, որոնք
արտաքին փիլիսոփայութիւնը ուսած են,
զոր օր. Պղատոն և Արիստոտէլ:

Իմաստակ կը կոչուին անհնք, արք
միոյ արհեստի են գլուխ, այսինքն այս
ինչ կամ անինչ ճիւղի մասնագէտ են.
ինչպէս՝ Բերականութեան, շարասացու-
քեան, կասկաւարկութեան. այսպէս էին,
գոր օր., Պլաւստիւքը:

Իմաստուն չը կոչուին ա) Բնական էն
խոհմ և իմաստուն եղողներ, զոր օր-
վաբանամ, Իսահակ, Յակոբ, Յոբ, Կուռ-
նելիոս ևայլն: Բ) Իմաստութիւնը շնորհիւ
ընդունողներ, զոր օր. Բնակիւիւ, Նիդաբ
Ուրիենակ, Սողոմոն:

Իսկ իմաստութիւն, ըստ Պողոսի, նոյն
ինքն Բրիստոսն է (Իբրք Հարցմանց, երես
269ա)։

Բայց Տաթևացին իմաստութեան վրայ առանձին խօսելով, չօրս տեսակի կը բաժնէ շայն, իմաստութիւնը, կ'ըսէ, չմտաց ներգործութիւն է ք. իմաստութիւն & իմացութիւն նոյն են :

ա) իմաստութիւն է «զբնութիւն էլցոս»
քննել և «զշարժումն իռսաւորացն», այ-
սինքն՝ երկիրն ու հրկիւնքը:

բ) Իմաստութիւնն է արուեստագիտութիւնը:

գ) Իմաստութիւն է «բանական քննու-
թիւնը», ճշմարտան ու սուտը զանազանեղու-
կաբոլողութիւնը:

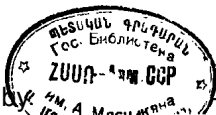
Այս ելուք տեսակ իմաստութիւնները
աշխարհային են եւ՛մ աշխարհական :

դ) Եւ կատարեալ Իմաստութիւնն է ՔԻՄԱՅԻՄ ԿԿԵԼ յԼիստուած ե յաստուածա-
յիննն, ալսինքն իմանալի ե հոգեոր կենն-
քին իմաստութիւնը (անդ, Հժմտ. Զմեհան
Հատոր, Երես 156):

Շատ կարեւոր է ԶԺՆԱՆԸ Հատորին մա-
նւանդ ԼԻ. Գլուխը, որ սգրոց աշակեր-
տեալ մանկանցը ուղղուած քարոզ մըն է.
հոն Գ. Տաթեանցին կը բացատրէ՝ թէ վար-
դապետութեան պատրաստուողներ ի՛նչ պէս
պէտք է գործադրեն Տեսական և Գործնա-
կան իմաստասիրութիւնը իրենց կեանքին
և պաշտօնին մէջ:

Իմաստասիրութիւնը ըստ ինքեան իբր զուտ հմտութիւն կամ գիտութիւնն չէ որ պարզուած է հոն, այլ սերտիւ լծորդուած է քրիստոնէական գործնական կեանքի պայմաններուն հետ: Այս գրութիւնը կամ թատր տարակոյտ չկայ՝ որ փոխելով իմաստասիրութեան նշանակութիւնը, ծառայութեան կը բերուի քրիստոնէութեան: Պէտք է մտազիր ըլլալ՝ որ ասի Սիւնեաց Դպրոցին յատուկ միտում մը չէր, զոր գիտել տալիք արդէն մեր ուսումնասիրութեան սկզբը (Լոյս, հրեմ 57), բացատրելու ատեն՝ թէ յոյն փիլիսոփայութեան սկզբունքները ինչ պատճառով կրնային կիրարկուիլ քրիստոնէութեան մէջ: Տաթևու Վարդապետարանը նոր բան մը չէր ընդդռնուած էր միջնադարեան իմաստասիրութեան տրիրը հասանքէն, որ ունկրողնեռն ուղղորդակող եկած էր իր մօտ:

Մենք արդեն այնպես կը կարծենք՝ թէ Գ. Տաթևացի, որ այս նյութերու համար մեր միակ ազբիւնն է, չատ բան կը պարտի լատին մաքի ազդեցութիւն, իր գրական քաղորարդութիւնը մէջ։ Իր Հարցմանց Դիրքը և իր Քաղաքները, որոնք զիրար կը լրացնեն, գրելու և պատճառաբանելու տա-
րօրինակ նորութիւնն է երեսուն կը թերեւէ։
Եթէ հայ միւլքը մնաւ ինքնիրեն՝ չենք կար-
ծեր որ այդ չափ, կրկնաբան ոճը և տրա-

մախօսելու անտանելի ձևերն ու եզանակները կեանք առնելին հայ մատենագրութեան մէջ, ինչ որ բարեբախտաբար իրով սկսած և գրեթէ վերջացած այ կրնան համարուիլ, այսինքն այն ժամանակամիջոցին մէջ, ուր Որոտնեցին և Տաթևացին կ'ապրին իրենց աշակերտներով ու գիրքերով, թէև իմաստասիրական այդ ոճին վերագրութեամբ կարելի է գիտել Կոլոտի Դպրոցին ալ մէջ։

Թէ արդեօք Տաթևու վարդապետաւրանը իսկապէս Տաթևացի Գրիգորէն Ձեռնագրութեամբ մէջ արտայայտուած ուղղութեամբ պատաստեց իր վարդապետները, թէ պարզապէս փորձի մը արդիւնք են այդ գրութեանը, վարդապետական նոր դաստիարակութեան մը գաղափարին նուիրուած, — ինչ ալ ըլլայ այս հարցումին տրուելիք պատասխանը. դիւրին է մակաբերել՝ թէ նոր ուղղութիւնը մեծ դեր ունեցած է այդ ժամանակամիջոցի վարդապետներու պատրաստութեան մէջ։

Այս ընդհանուր ակնարկէն ետք անցնինք մեր բուն նիւթին, տեսնելու համար՝ թէ Սյունեաց Դպրոցը կանոնագրութեան ի՞նչ իրաւունքներ կու տայ վարդապետին և ի՞նչպէս կ'ըմբռնէ անոր գերը Հայ Եկեղեցւոյ նուիրապետութեան մէջ։

Մեր ուսումնասիրութեան այս մասին մէջ պիտի հետևինք Մաթոցին՝ օգտուելով նաև Գ. Տաթևացւոյն գրութեանը, որոնք անհրաժեշտ են Սյունեաց Դպրոցին պատրաստած վարդապետը հասկնալու համար։

Արտապալած Լոյս Երաբարեբրէն, 1906

(Շարունակելի՝ 7)

ԻՄԱՍՏԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս. Է. ՌԱՅԹԵՔԸՐ

ՍԻԶՈՅԸ

ԵՒ

ՈԳԻՆ

Յետաքրկներ Տիեզերքի Մասին

ԵՒ

Փաստեր Աստուծոյ Գոյութեան

ԳԼՈՒԽ ԺԶ.

ԹԵ ԻՆՉՈՒՒ

ՆՈՐ ՊԼԱՏՈՆԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ

ՅԱՌԱՋԴԻՄՈՒԹԻՒՆ ՄԸ
ԱՐՁԱՆԱԳՐԵՑ

Օգգամեաններու արտայայտած նոր գաղափարներու հզոր հոսանքի ճնշումին տակ, Արիստոտէլեան աւանդութիւնը, գոնէ Փարիզի մէջ, փլու. եւ Ժե. դարու կէսէն ասդին, հասարակաց կարծիքի պատկառելի մասը Արիստոտէլականութեան կը նայէր իբրեւ զուտ եւ ամուլ իմաստակութիւն, անկապ իրականութեան եւ ճշմարտութեան հետ, «փնտրտուք, խոր խաւարին մէջ, գոյութիւն չունեցող բաններու», ինչպէս պիտի ըսէ Երազմոս, ապագային։ Սակայն, Սրեգմի մահէն ետք, ոչ միայն Արիստոտէլեաններու, այլեւ բնաբանական փիլիսոփայութեան Փարիզի դպրոցին կենսունակութիւնը սպառեցաւ եւ բնագիտութիւնը թաւամեցաւ մինչեւ այն օրը, երբ վերադարձնում մը ունեցաւ նոր շարժումի մը ծագումով, Ժե. դարուն։ Այս շարժումը ուրիշ բան չէր, այլ պարզապէս վերակենդանացած Պլատոնականութիւն։

Կրնայ զարմանալի թուիլ որ այսպիսի վերակենդանացում մը ձգտի բնաբանական

գիտութիւններու քաջալերութեան: Եթէ Արիստոտէլի տարած յաղթանակը Պլատոնի վրայ, ԺԳ. դարուն, առաջնորդեց այսպիսի յառաջացումի մը, ինչպէ՞ս բացատրել որ հակառակ շարժում մը ինք եւս ըլլայ ազդանշանը մեծ քայլի մը դէպի առաջ, երկու դարեր ետք:

Բացատրութիւնը այն է թէ Վերածնունդի Պլատոնականութիւնը եղաւ բոլորովին տարբեր բան մը՝ ԺԳ. դարուն տիրող Նոր-Պլատոնականութենէն: Ինչպէս յիշեցինք, Նոր-Պլատոնականութիւնը բարձր արհամարհանք միայն կը ստղծեցէր նիւթական բաներու հանդէպ. նորոգուած Պլատոնականութիւնը մինչդէռ՝ անբացատրելի ուրախութիւն մը կը զգար բնութեան հպումով եւ կ'արտայայտէր կըրօտ հետաքրքրութիւն մը արուեստներու եւ գիտութեան նկատմամբ: Այսպէս, Արիստոտէլեաններու եւ Պլատոնականներու միջեւ կատարուած վիճարանութիւններու ընթացքին, իրապէս որ երկու կողմերը տեսակէտ փոխեցին ԺԳ. եւ ԺԵ. դարերու միջոցին: Առաջին առթիւ, Արիստոտէլեաններն էին որոնք կը պաշտպանէին արտաքին աշխարհի իրաւունքը բնադրութեան աստիճանն ըլլալու փիլիսոփայութեան եւ մանաւանդ բնաբանական աստուածագիտութեան մէջ. Նոր հանդիպումին, Պլատոնականները կը ներկայացնէին յառաջդիմութեան կողմը, կը ջանային ազատագրել բնաբանական փիլիսոփայութիւնը աւանդապաշտութեան կապերէն եւ կը շեշտէին փորձառական գիտութեան կարեւորութիւնը: Արիստոտէլի ներմուծումով, Ս. Մեծն Ալպեր եւ Ս. Թոմաս կեանք եւ ազատութիւն բերին՝ ԺԶ. եւ ԺԷ. դարերուն Արիստոտէլը պահելու համար կատարուած փորձը կրնար, եթէ չաջողէր, մտաւորական մահ յառաջանել:

Կը մնայ սակայն բացատրութեան կարօտ բան մը: Ինչո՞ւ համար ԺԵ. դարու փիլիսոփաները, Արիստոտէլէն զանա՞ծ՝ դարձան դէպի Պլատոն: Մասնակի պատասխան մը կրնայ տրուիլ թէ, մերժելէ ետք Արիստոտէլեան ըմբռնումը իրերուն՝ իրրեւ ձեւ եւ նիւթ, շատ բնական կերպով փիլիսոփաները վերադարձան Պլատոնի նախկին մտածումին, որ ձեւերը կը նկատէր իրրեւ յաւիտենական Գաղափարներ: Սակայն,

ուրիշ պատճառ մը, աւելի կարեւոր քան առաջինը, կարելի է փնտռել Նոր դիրքորոշումի մը մէջ հանդէպ մաթեմատիքին: Պլատոնականները եւ Նոր-Պլատոնականները միշտ հետաքրքրուած էին այս նիւթով. թէ *αριθμητικὸς πῶς εἶναι* (*) արձանագրութիւնը զարդարէ կամ ոչ Ակադեմիային հակառոր, մաթեմատիքական, մանաւանդ թուաբանագիտական հետաքրքրութիւնը, զոր կը գտնենք Տիմէոսի մէջ, չի՞ խաբեր. եւ Դպրոցին վերջին մեծ վարպետը՝ Պրոկղ, եղաւ մինեւորէն ատեն հին աշխարհի վերջին մեծ մաթեմատիկոսը: Այսուհանդերձ, Միջին Դարու սկզբնաւորութեան, Նոր-Պլատոնականութեան յատուկ արհամարհանքը բնութեան հանդէպ զատորոշած էր Մաթեմատիքը փորձառական գիտութենէն եւ քաջալերած թուական հաշիւին լըումը ի նպաստ տրամաբանական զարգացումներու: Այն է, կարծեմ, իրական բացատրութիւնը պատմական այն իրողութեան որ մաթեմատիքը ոչ մէկ յառաջդիմութիւն արձանագրեց մօտ հազար տարի: ԺԲ. դարու սկիզբներուն, լատիներէնի թարգմանուեցան եւկլիտէսի «Տարրերը» եւ ինքզինքնին պարտադրեցին արեւմտեան գիտնականներու ուշադրութեան: Սակայն այս աղբիւրէն եկած բնաբանական փիլիսոփայութեան ըմբռնումը չափազանց լաւ կը համապատասխանէր փորձառութեան հանդէպ տիրող անհամակրութեան հետ: Երկրպագութեան գիտութիւնը ներկայացուած էր եւկլիտէսի կողմէ՝ իրրեւ նախադասութիւններու շղթայ մը՝ հետեւցուած հաւաքաբանական տրամաբանութեամբ մը, շատ քիչ թիւով նախնական տուեալներէ: Ուրիշ՞ կու գային այս տուեալները: Պլատոն կը մտածէր թէ կարելի է ունենալ զանոնք ներհայեցողութեամբ միայն: Եւ եւկլիտէս պատրաստեց ցանկ մը հինգ «հասարակաց իմացք»ներու կամ «axiomes»ներու կամ «նախադրեալներու, որոնցմէ մեկնելով կը ջանար փաստել երկրպագութեան արդիւնները իրրեւ տրամաբանական եզրակացութիւններ: Ոչ մէկ փաստ ներկայացուած էր, ո՛չ հասարակաց իմացքները եւ

(*) «երկրպագութեան անսովորական մարդ չ'անէ՞ հոգ»:

ո՛չ այն նախադրեալները փաստելու համար. կ'ենթադրուէր որ աշակերտը ներհայեցողութեամբ պէտք է ըմբռնէր սոյն տուեալներու անհրաժեշտականութիւնը եւ թէ իրերը չեն կրնար տարբեր ըլլալ: Այսպէս, յոյն փիլիսոփաները կը սորովեցնէին որ երկրաչափութիւնը, ըլլալով հանդերձ զգացական աշխարհին հետ կապուած գիտութիւն մը, կրնար ամբողջականօրէն կառուցուիլ առանց որ որեւէ աստիճանի վրայ պէտք ունենայ դիմելու քանակական փորձառութեան:

Հակառակ Արիստոտէլի եւ Ս. Թովմայի այլամերժ յայտարարութիւններուն, որոնցմով փորձառութիւնը կը գնէին իբրեւ միակ վստահելի հիմք, դասականները հետեւեցան եւկլիտէսի եւ պնդեցին թէ կարելի է արտաքին աշխարհի մասին զբաղան աղբիւրներու հասնիլ հաւաքաբանական դատողութեամբ միայն՝ յնաժամ ըստ ինքեան ճշմարիտ նախադրեալներու վրայ: Ասոնց հետաքրքրութիւնը կեդրոնացած էր զուտ հետեւեցումի վրայ. եւ ասիկա իրենց ընդհանուր մտայնութեան ուղիին մէջ էր ամբողջովին, որովհետեւ ճաննալէ ետք ընարանական կարգաւորութեան մէջ՝ Աստուածային Միտքին մէկ արտայայտութիւնը, կը հետեւեցնէին թէ մարդկային միտքը յատուկ գործիքն է անոր քննութեան: Դիտութեան այս ձեւ ըմբռնումը, ըստ ինքեան շատ տրամաբանական, յայտնուեցաւ ըլլալ վնասակար եւ, գիտական հետազոտութեան մարզին մէջ, ամուլթիւնը Արիստոտէլեան փիլիսոփայութեան շատ անհրաժեշտ եղաւ որպէսզի կարելի ըլլար անգիտանալ զայն: Այս միջոցին, Վերածնունդի նոր ոգին, աշխարհի եւ նիւթին հանդէպ իր տաժած բուռն սիրով, շատ շուտ միացաւ այն տեսակէտին, որ իրական գիտութիւնը պէտք է ըլլալ քանակական եւ թէ տիեզերքին տրուած մարդկային մեկնաբանութիւնը պէտք էր կարեւոր արտայայտուիլ թուական յարաբերութիւններու եզրերով: Վերածնող Պլատոնականութիւնը յայտարարեց որ ընտելեան գիրքը գրուած է Աստուծոյ ձեռքով եւ մաթեմատիքական լեզուով:

Գ Լ Ո Ւ Խ Ժ Է.

Կ Ո Պ Ե Ռ Ե Ի Կ

Տիեզերագիտական տեսութիւններու արդի պատմութիւնը կը բացուի հրատարակումով 1543ին Կոպեռնիկի ուսումնասիրութեան՝ կոչուած «Երկնային ոլորտներու ըլլորածե շարժումներու մասին» (De revolutionibus urbium caelestium): Այս գրութեան մեկնելով, ծնաւ եւ մեծցաւ ըմբռնում մը տիեզերքին, որ կը կազմէ այսօր ամենէն վեհ եւ հրաշալի գլուխը բնութեան ճանաչումին՝ մարդուն կողմէ:

Նիկողոս Կոպեռնիկ ծնած է Վիստուլի մէջ քաղաքին մէջ, 1473 թուականին: Կորսնցնելէ ետք իր հայրը, երբ տակաւին շատ երիտասարդ էր, ան մտաւ հոգաժուլութեանը տակ իր մօրըօրը, առաջնորդը մօտակայ թեմի մը, որ գինը յրկեց Գրագովայի համալսարանը, երբ տասներորդ տարեկան եղաւ: Աւարտելէ ետք այդտեղ իր դասընթացքները, եկաւ Խալիւս եւ սորվելէ վերջ կանոնագիտութիւն, փիլիսոփայութիւն, բժշկութիւն եւ աստղագիտութիւն Պատովայի եւ Բոլոնիայի մէջ, վերադարձաւ Գրագովիս եւ եկեղեցական ասպարէզին մէջ մտաւ: Բիլ յետոյ, նշանակուեցաւ աւագերէց Վերափոխումի Մայր Տաճարին, Յրաւրնպարտիկի մէջ, եւ այնտեղ անցուց իր կեանքի մնացեալ մասը:

Նեւտոնի նման, Կոպեռնիկ եւս չէ սիրած հրատարակել իր գիտելիքը եւ այդ իսկ պատճառով կարելի չէ ճշդել թէ երբ ըրաւ անոնցմէ ամենէն հուշակաւը: Յամենայն դէպս, 1531ի մօտերը, կը շրջէր ձեռագիր մը, որ կը յիշէր զայն համառօտակի եւ 1533ին, Սլաւեր Ուիտմանշտատ բացատրեց նոր դրութիւնը Կոպեռնիս Ը. Պապին: Սակայն ճշարտումներու մասին՝ գիրքը գրուեցաւ իր կեանքի վերջնաւորութեան:

Ի՞նչ եղաւ Կոպեռնիկի մեծ նպաստը գիտութեան: Առհասարակ կ'ըսուի թէ, մինչդեռ իրմէ առաջ կը կարծուէր որ արեւը կը դառնայ երկրին շուրջ, ան սորվեցուց որ երկիրը կը դառնայ արեւին շուրջ: Խնդիր էր գիտնալ թէ արեւը կամ երկիրը անշարժ կը մնան միջոցին մէջ:

Արդի գիտութիւնը ի՞նչ ունի ըսելիք այս հարցի մասին: «Անշարժութեան» եւ

«շարժումի» իմացքները շատ խոր կերպով ուսումնասիրուեցան այս դարուս յարաբերականության տեսության ստեղծիչներուն կողմէ, որոնք ցոյց տուին թէ բացարձակ «անշարժութիւն» գոյութիւն չունի: Երբ կ'ըսենք բանի մը մասին թէ «անշարժութեան մէջ» է, ըսել կ'ուզենք որ ան չի շարժիր յարաբերաբար վկայ—մարմինի մը, որ կ'ենթադրուի անշարժութեան մէջ ըլլալ: Ընթացիկ կեանքին մէջ, կ'ըսենք թէ բան մը անշարժութեան մէջ է երբ անշարժ է յարաբերաբար երկրի մակերեսին, առնուած իրրեւ վկայ—մարմին: Սակայն, «անշարժութեան մէջ» բացատրութիւնը զուրկ կը մնայ իմաստէ, եթէ չենթադրուի նախապէս գոյութիւնը վկայ—մարմինի մը: Խօսելի «անշարժութեան մէջ» գտնուող մարմինի մը մասին միջոցին մէջ, բացարձակ անհեթեթութիւն մըն է:

Այսպէս, կը թուինք տարուիլ այն տարրինակ եզրակացութեան՝ թէ կոպեռնիկեան տեսութիւնը, որ կոչուած է յաճախ — եւ իրաւացի կերպով — մեծագոյն յեղափոխութիւնը մարդկային մտածողութեան մէջ, փոխարինումն է «երկիրը անշարժութեան մէջ է միջոցին մէջ» հաստատական նախադասութեան, որ զուրկ է իմաստէ, ուրիշ հաստատումով մը՝ «արեւը անշարժութեան մէջ է միջոցին մէջ», նոյնքան անիմաստ:

Սակայն այս չէ միակ առարկելի կէտը Կոպեռնիկի տեսութեան շուրջ: Ինչպէս յիշեցինք, այս տեսութիւնը բացատրուեցաւ Կոպէմէս Ը. Պապին, որ, ըստ երեւոյթին, լաւ տպաւորուած էր անկէ: Երբ «Շարժումներու Մասին» գիրքը տպուեցաւ, ծօնուած էր Պօղոս Գ. Պապին եւ իրրեւ նախաբան ունէր Բատովայի Արքեպիսկոպոսինայ ի իկողոյս Շոնպէրկի ստորագրութեամբ յանձնարարութիւն մը: Դործը աւագերէցի մը, նախաբանուած կարտի-նալի մը կողմէ եւ բարեացակամօրէն դիտուած երկու պապերու կողմէ, այս աշխատանքը ոչ մէկ ընդդիմութեան հանդիպած կը թուի ըլլալ ժամանակի եւ հետագայ միջրանի սերունդներու կողմէ, բարձր եկեղեցականութեան միջավայրէն ներս: Որդարեւ 1616 ին է միայն, Կոպեռնիկի մահէն եօթնասուուն տարիներ ետք, որ սկսաւ

կալիէի խնդիրը եւ որ Էնսեֆաի Միաբանութիւնը անոր ուսուցումը նկատեց խոցելի գանազան կողմերէ: Այս եօթնասուուն երեք տարիներու ընթացքին, կոպեռնիկեան տեսութիւնը յառաջացած էր կանոնաւորապէս, ներշնչած էր առաջին կարգի զիւտեր աստղագիտութեան մէջ եւ դարձած էր առհասարակ ընդունուած տեսակէտ մը գիտութեան մարդոց կողմէ: Զգալի է որ բացատրութեան կարօտ բան մը կայ այս պատմութեան մէջ: Եթէ իրապէս կոպեռնիկեան տեսութիւնը կը պարունակէր աւտուածաբանութեան եւ փիլիսոփայութեան մէջ ընդունուած վարդապետութիւններուն հակառակ բան մը, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ հարց չէ ծագած աւելի կանուխէն: Ինչո՞ւ համար որեւէ առարկութիւն չբարձրացաւ նոր տեսութեան դէմ, եօթնասուուն երեք տարիներու յաջողութիւններ արծանագրելէ առաջ:

Պիտի ջանամ տալ նշուած այս երկու խնդիրներու մասին լուծում մը. յայտնի պիտի ըլլայ որ անոնք սերտօրէն կապուած են իրարու, այնպէս որ մէկուն լուծումը պիտի առաջնորդէ երկրորդի լուծումին:

Բացատրութիւնը կը հիմնուի բնաբանական փիլիսոփայութեան մէջ ամբողջական կարեւորութիւն ներկայացնող այն իրողութեան վրայ որ՝ խնդրի մը մաթեմատիքական ճշգրիտ լուծումը — այսինքն մաթեմատիքական բանաձեւերուն ամբողջութիւնը՝ որ թոյլ կու տայ մեզի նախատեսելու երեւումը եւ զարգացումը երեւոյթի մը — չի՝ տար անհրաժեշտօրէն ֆիզիքական ճշգրիտ նկարագրութիւնը այս երեւոյթին — այսինքն յատկանշումը բնական մեքենականութեան, որ իրականօրէն կ'արտադրէ այս երեւոյթը —: Օրինակի համար, երկնային մարմիններու շարժումներու մասին, Արիստոտէլի քառասուն եօթը երկնային ոլորտներու ընդունման պարագային տրուած մաթեմատիքական բանաձեւերը կու տային — Միջին Դարուն ճշգրտութեան կարելի սահմաններուն մէջ — ճշգրիտ արժէքներ՝ մոլորակներու դիրքին վերաբերեալ: Սակայն ասով չէր փաստուեր բնաւ որ քառասուն եօթը ոլորտները իրական գոյութիւն մը ունէին: Կամ, առնելու համար ուրիշ օրինակ մը, այն տեսութիւնը,

ըստ որում լոյսը կազմուած է ալիքներէ առաձգական եթերի մը մէջ՝ կու տայ մաթեմատիքական բանաձեւեր, որոնք կատարեալ կերպով կը պատկերացնեն տեսողութեան ներազդեցողական եւ բնկումնաւոր երեւոյթները: Եւ սակայն, ոչ ոք կը հաւատայ այսօր այսպիսի եթերի մը գոյութեան:

Յոյները շատ գիտակից էին այս զանազանումին եւ կը գործածէին «երեւոյթները փրկել» (σώζουσιν τα φαινόμενα) բացատրութիւնը, ամէն անգամ որ առաջարկուէր մաթեմատիքական բանաձեւ մը, որ նկարագրէր դիտուած իրողութիւնները եւ կարելի դարձնէր նախատեսութիւնը: Այսպիսի բանաձեւ մը չէր տար անհրաժեշտօրէն «իրերու բնութեան համաձայն» (κατά φύσιν) բացատրութիւն մը, այսինքն աւելի խոր եւ աւելի բնագիտական նկարագրով բացատրութիւն մը, քննարկելով իրերու բնութիւնը, ըստ էութեան եւ էութեանը մէջ, ինչպէս կ'ըսէին դասականները:

Ընդդիմութեան ալիքը, որ կրնար դիմագրաւել Կոպեռնիկի տեսութեան նման տեսութիւն մը, կախում ունէր մեծ մասամբ այդպիսի տեսութիւն մը ներկայացնելու ձեւէն: Կամ պիտի ներկայանար իբրեւ «երեւոյթները փրկելու» լաւագոյն ձեւ մը պարզապէս եւ կամ պիտի յաւակնէր տալ իրերու բնութեան նոր ճանաչում մը: Առաջին պարագային, իբրեւ զուտ «ձեւական» տեսութիւն մը, ան կը մնար մաթեմատիկոսներու վերաբերեալ խնդիր եւ ոչ ոք պիտի արգիլէր անոնց՝ իրենց հաշիւները ընելու իրենց ուզած ձեւով. սակայն երկրորդ պարագային, այսինքն եթէ տեսութիւնը ներկայանար իբրեւ «իրապաշտ» բացատրութիւն, կրնար բաղխիլ տիեզերագէտներու, փիլիսոփաներու եւ նոյնիսկ աստուածաբաններու ընդհանրապէս ընդունած հաւատալիքներուն, եւ ծնունդ տալ բոցավառ հակամաթեմատիկոսներու:

Կոպեռնիկէն կախում ունէր ընտրութիւն մը ընել երկու կարելիութիւններուն միջեւ: Կրնար որդեգրել ձեւապաշտ լուծումը, շնչտնելով իր տեսութեան առաւելութիւնները աստղագիտական հաշիւներու տեսակէտով եւ տիեզերագիտական նկարագրութեան պարզութիւնը, երբ արեւը առնուէր իբրեւ մեկնակէտ համադրումնե-

րուն — coordonnées — (գործածելու համար մաթեմատիքական եզր մը՝ որ ընդհանրացաւ իրմէ ետք), առանց պնդելու որ այսպիսի հաշուարկում մը որեւէ եզրակացութեան կը տանի բնագիտական իրականութեան տեսակէտով. եւ կամ կրնար ներկայանալ իբրեւ իրապաշտ մը, ներկայացնելով իր տեսութիւնը իբրեւ բնաբանական փիլիսոփայութեան նոր վարդապետութիւն մը, այսինքն թէ արեւն է եւ ոչ թէ երկիրը որ անշարժ կը մնայ միջոցին մէջ: Առաջին պարագային ան հիմնադիրը կ'ըլլար դրոսթեան մը, երկրորդին՝ հաւատամբի մը: Իրականին մէջ, որոշումը խընուելով առնուեցաւ իր ձեռքերէն. որովհետեւ Անդրէաս Սփանտէր, բարեկամը որուն յանձնած էր «Շարժումներու Մասին»ին հրատարակութիւնը, շարադրեց եւ ներմուծեց նախաբան մը, որ, ստորագրուած չլլալուն համար, երկար ժամանակ նկատուեցաւ իբրեւ Կոպեռնիկի հեղինակութիւնը. եւ այս նախաբանին մէջ, Սփանտէր շատ յստակօրէն նախընտրութիւն կու տար ձեւապաշտ բացատրութեան, ապահովելով արդիւնքը որուն կը ձգտէր. — զինագերծ ընել ամէն յարձակում որ կրնար գալ Արիստոտէլեաններէն: Այսպէսով շահուեցաւ երկար ժամանակամիջոց մը, որու ընթացքին Կոպեռնիկեան զաղափարները ժամանակ կ'ունենային զարգանալու յարաբերական խաղաղութեան մը մէջ:

Թրգմ. ՇԱՀԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

(Շարունակելի՝ 8)

ՅԱՅՏՏՆՈՒԹԵԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԸ ԸՍՏ ՓԻԼՈՆԻ ԵՒ ՎԵՐՋԻՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐՈՒ ԶԻՆՔ ՈՒՐԱՅՈՂՆԵՐԸ

Անոնց համար հարցը, տրամաբանորեն առնուած, կը ներկայանայ իբրեւ երկսայ-
րաբանութիւն: Սփինոզա, ընդհանրապէս
քննելով տրեղերքի հունաւորութիւնը՝ ու-
րուն մէջ կ'իյնայ նաեւ Չարի հարցը, երկ-
սայրաբանութիւնը կը բացատրէ այսպէս.
«Եթէ անիկա հունաւոր է իր պատճառին
պատճառաւ, ասիկա կրնայ ըլլալ միայն
կամ որովհետեւ Անիկա չէր կրնար աւելի»
եւ կամ չէր ուզեր աւելի տալ: Թէ Ա-
նիկա անկարող էր աւելի տալու՝ պիտի
հակասէ իր ամենակարողութեան, կամ թէ
չէր ուզեր աւելի տալ հակառակ իր կարո-
ղութեան՝ պիտի հակասէ իր բարութեան եւ
կատարելութեանը»⁽⁴⁵⁾: Հյուսիս, ուղղակի-
օրէն շօշափելով Չարին հարցը, հակասու-
թիւնը կը բացատրէ մօտաւոր եղբրով.
«Եթէ Անիկա կ'ուզէ արգիլել Չարը բայց
անկարող է, ուրեմն ամենակարող չէ: Իսկ
եթէ Անիկա կարող է եւ չուզեր, ուրեմն
բարեացակամ չէ»⁽⁴⁶⁾: Երկուքն ալ ի վեր-
ջոյ կը յանդիմ Սովորաբար նախա-
դական լուծումին, ըստ որում մէկը չի
կրնար գտնել Աստուծոյ վերաբերեալ խո-
րունկ բաները եւ կամ հասնել Ամենակարո-
ղին նպատակներուն: Բայց Սփինոզա ար-
համարհանքով կը բանաձեւէ իր անկարո-
ղութիւնը. — «Եւ այսպէս գտնեմք թուի՞նք
զէպի Աստուծոյ կամքը, այսինքն տգիտու-
թեան պատաստանբանքը»⁽⁴⁷⁾: Հյուսիս ալ ար-
համարհանքով կը նշէ թէ կ'ուզէ դադրե-
ցնել վէճը, որովհետեւ «այս նիւթը կը գե-
րազանցէ մարդկային կարողութիւնը եւ մեր
չափանիշը ճշմարտութեան ու կեղծիքի կի-
րարկելի չէ անոր»⁽⁴⁸⁾: Բայց ձեռն Սփինոզա
Միլլ լրջութեամբ կ'եղբրակացնէ. — «Եթէ
երջանակութիւնն էր շարժառիթը Աստուա-

ծութեան զգայական եւ բանական էակաները
ստեղծելուն, ապա Իր նպատակը պէտք է
յայտնուէր, հետեւ ճիշտութեամբ ձախո-
ղանք նկատուելէ»⁽⁴⁹⁾:

Այս բոլորին զմիաց, մեր Ս. Գրական
իմաստասէրը պիտի եղբրակացնէ թէ «որոնք
ալ, վերջին յայտարարութեամբ մը՝ մար-
դուն տգիտութեան մասին, Աստուծոյ նպա-
տակին եւ Միջոցներուն վերաբերեալ հար-
ցերուն մէջ, կ'ուզեն փակել հարցը: Բայց,
հարց պիտի տայ ան. սկսած մէկը աւելի
լաւ լուծում գտնող, մասնաւոր որ այդ
հարցը քննելէ հրաժարելու կապակցու-
թեամբ, հաւատքի պակասէն նախընտրելի
չէ երբեք յոյսի չգոյութիւնը»:

Անոնք կը մերժեն նաեւ Աստուծոյ ան-
հունութիւնը իբրեւ անհուն ոյժ՝ որուն մէջ
կ'իյնայ անշուշտ անհուն բարութիւնը՝ իրեն
յարակից Կամքով եւ Միջոցով. անոնցմէ
իւրաքանչիւրը իւրայատուկ բանաձեւ մը
ունի այդ հարցին գէմ:

Սփինոզա կը մատնանշէ հակասութիւն
մը. Ս. Գրական իմաստասէրներու Աստու-
ծոյ ամենակարողութեան մասին յայտնած
տեսակետին մէջ: Բացայայտօրէն եղբա-
կացնելով Ս. Թովմասի եւ Մայմոնիդի
(բուն անուամբ՝ Մովսէս Պէն Մայմոն (1135-
1204), Միջնադարու հրեայ փիլիսոփայ տե-
սաբաններէն, որ մեծ ազդեցութիւն ունէր
ոչ միայն հրեաներու՝ այլ նաեւ Ժ. Գաբու
Սքուստիք փիլիսոփաներու վրայ — Մ. Թ.)
հաստատմանը թէ Աստուծո՞ւ անկարող
էր անկարելիին նկատմամբ, օրինակի հա-
մար, գոյութիւն տալ իրողութեան մը,
ներհայի երեւոյթներու մէջ եւ միեւնոյն ժա-
մանակ, իրկողութեամբ մարմնացնել (որովհետեւ
անհուն էր) եւ յետոյ քառակուսի մը «ստեղ-
ծել», որուն անկիւնակապը հաւասար ըլ-
լար իր կողմերէն օրէն մէկուն եւ տակաւին-
Անցեալը չեղած ըլնել»⁽⁵⁰⁾: Ան կ'եղբրա-

⁽⁴⁵⁾ Short Treatise I, 2, 5 (Op. I, p. 20, 11.

⁽⁴⁶⁾ Op. cit. (501; cf. p. 505).

[18 ff.).

⁽⁴⁷⁾ Eth. I, Appendix (? p. II, p. 81, 11; 10-11).

⁽⁴⁸⁾ Op. cit. (p. 505).

⁽⁴⁹⁾ Op. cit. (p. 192).

⁽⁵⁰⁾ Moreh Nebukim II, 13 (3); Contra Gentiles II, 25.

կացնէ թէ ասիկա բացայայտօրէն պիտի հա-
կասէ իրենց իսկ գաւառած հաւատքին թէ
«ամէն բան Աստուծոյ համար կարելի է»:
Նշմարուած սոյն հակասութիւնը շեշտուած
է իր հաստատումին մէջ ուր կ'ընէ թէ «Աս-
տուած եթէ կամենաւ՝ կրնար չստեղծել
աշխարհը» հաստատումը չի նմանիր եռան-
կիւնի մը գոյութեան սկզբունքին, ըստ ու-
րում եռանկիւն մը կայ որովհետեւ երեք
անկիւններու, որոնք իրար միացած գիծե-
րով գոց պատկեր մը կը կազմեն, գումարը
հաւասար է երկու ուղիղ անկյան(51): Ու-
րիշ խօսքով, եռանկիւն մը չի կրնար գո-
յութիւն չունենալ եթէ գոց պատկերին
երեք անկիւններուն գումարը հաւասար է
երկու ուղիղ անկիւններու, մինչդեռ Աս-
տուած միմիայն իր կամքէն բխած ուժով
է որ ստեղծեց աշխարհը և ոչ ըստ հարկի,
որովհետեւ ինքն իսկ էր սկզբունքը: Աւելի
մանրամասնելով, Սփինոզայ իր հաստա-
տումները կը բանաձեւէ այնպէս որ ան կը
համաձայնի սա տեսակէտին հետ թէ «Աս-
տուած ամենակարող է»: Ասիկա՝ ըսելու
համար թէ տիեզերքը, միևնոյն այս տիե-
զերքը յաւերժօրէն կը բխի Աստուծմէ ան-
հրաժեշտօրէն և միևնոյն ձեւով՝ ինչպէս
եռանկեան մը երեք անկիւնները անհրա-
ժեշտօրէն հաւասար են երկու ուղիղ ան-
կյան, փոխանակ ըսելու թէ այս տիեզերքը
ստեղծուեցաւ Աստուծոյ բացարձակ կամքի
որոշումով, կարելի բոլոր տիեզերքներէն
իբրեւ լաւագոյնը՝ զոր ինք կրնար ստեղ-
ծել(52): Այս երկու տեսակէտներն ալ Ս.
Գրական իմաստասէրներուն՝ որոնք հաս-
տատ կը կենան Աստուծոյ անհուն ըլլալու
իրենց տեսակէտին վրայ, կը պարտադրին
ընդունիլ թէ Աստուծած կարողութիւն ունի
այն բաներուն վրայ ալ՝ զորս անոնք ան-
կարելի նկատած էին: Տեսնենք թէ ի՞նչ
անդրադարձ պիտի ունենայ այս քննադա-
տութիւնը մեր իմաստասէրին մօտ: Անոնց
քննադատութեան ակնարկելով պիտի ըսէ
ան թէ ոչ միայն Ս. Թովմաս և Մամոնի-
տէն, որոնց բացայայտօրէն կ'ակնարկէ մա-
նաւանդ Սփինոզայ, այլև միւս Ս. Գրական
իմաստասէրները կ'ընդունին թէ Աստուած

կրնայ փոխել անկարելիութիւնները, եւ
այս տեսակէտին իբրեւ պաշտպան պիտի
յիշէ քրիստոնէայ իմաստասէրներէն Որո-
գինէտի(53) և Ս. Օգոստինոսի(54), իսլամ
իմաստասէրներէն Մութազալիմիյուն(55)
անունները, Հրեաներէն ալ Ոսատարի(56)
անունը: Անկապ պիտի աւելցնէ նաև թէ
Ս. Գրական իմաստասէրները պարզապէս
կ'արձագանգեն արտայայտուած տեսակէտը
Աղեքսանդրի(57), Պրոտինի(58) և ուրիշ հե-
թանոս իմաստասէրներու(59):

Յետոյ անկապ կը փորձէ ապացուցանել
թէ Ս. Գրական իմաստասէրները քաջ գի-
տէին իրենց հաւատքին մէջ հակասական
կէտերու գոյութիւնը: Այսպիսի գիտական-
ութիւն մը Որոգինէն արտայայտուած տեսակէտը
կորէն կը ցուցուի: Այդ նոյն գրութեան
մէջ Որոգինէն կը յիշատակէ Սիլվիուսի
Քրիստոսի վերագրած խօսքը. — «կարծես
թէ մենք ըսած ըլլալինք, թէ ակառուած
գիտի ունենալ կարողութիւնը ամէն բան
ընելու» (δυνάμετα πάντα ὅθεός)(60): Որոգի-
նէն անուղղակիօրէն կը սեփականացնէ վե-
րոյիշեալ տեսակէտը: Իր ակնարկութիւնը՝
«կարծես թէ մենք ըսած ըլլալինք», յստա-
կօրէն կը ցուցնէ որ նոր կտակարանէն
քաղուած բացատրութիւն մը չէ վերոյիշ-
եալը, ընդհակառակը, ուրիշ տեղ մը նոյն
գործին մէջ կը վերահաստատէ «ամէն բան
Աստուծոյ համար կարելի է» (πᾶν δύνατον τῷ
Θεῷ)(61), որ մեկնաբանութիւն է Նոր կտա-
կարանի «ամէն բան կարելի է Աստուծոյ
համար» (πᾶνα δύνατά παρὰ τῷ Θεῷ)(62) հա-
ւաստումին: Բայց մինչ ան համակարծիք է

(58) Contra Celsum III, 70; V, 23.

(54) Contra Faustum XXXVI, 4-5.

(55) Ibn Hazm, Fisal fi al-Milal wa'l-Mihal (Cairo, A. H. 1317-27) IV, p. 192, II, 13-14; Ghazali, Tahafut al-Falasifah, XVII, 24, p. 292, II, 2 ff. (ed. M. Bouyges); Maimonides, Moreh Nebukim I, 73, Prop. 10.

(56) Emunt ve-De'ot II, 13, p. 110, II, 4-7.

(57) De Fato, 30.

(58) Enn. VI, 8, 21.

(59) Cf. chapter on «Omnipotence» in R. M. Grant, Miracles and Nature Law in Graeco-Roman and Early Christian Thought, pp. 127-134.

(60) Contra Celsum III, 70.

(61) Ibid., V, 23.

(62) Mark 10:27; cf. Matth. 19:26.

(51) Eth. I, Prop. 17, Schol (Op. III, p. 61, II,

(52) Ibid. (p. 62, II, 10-30). [27-32].

ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ

“ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՅՈՑ ԼԵԶՈՒԻ

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹԵԱՄԲ 562 ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ”

ՆԵՐԱԶՈՒԹԻՒՆ

ՀՐԱԶԵԱՑ ԱՃԱՌՈՒՄՆ — Երևան — 1955, էջ 655

Աճառեան չի յիշատակեր հետեւել լեզուները. — 1) Մոհենճո-Տարոյի լեզուն, 2) Խօրեք-Պուռնույի և 3) Պիպլոսի փարկո-բողմերու լեզուները, 4) Կուանեւեհներ:

● Մոհենճո-Տարոյի լեզուն. — Մահենճո-Տարոյի, Ինդոսի աւազանին և Հարափայի մէջ կատարուած կարեւոր յայտնագործումները երեւան բերին նախահնդկական մշակութիւնը, որ ծաղկած է Ն. Բ. 4րդ դարու կրօնէն: Գիւտերը մեզի կը փայտան նաև որ, այդ շրջանէն սկսեալ, սերտ յարաբերութիւններ գոյութիւն ունեցած են Հնդկ-կատարի հիւսիս-արեւմտեան մասի և Միջագետքի միջև: Մասնաւորաբար արտա-

հողուած են 700է աւելի կնիքներ՝ այլուր անծանօթ գաղափարանիշերու գրութեամբ մը, ալէն ձախ գրուած, որոնք ալ հակառակ ուղղութեամբ, Տակաւին չէ լուծուած այս գրութիւնը. որոշ նշաններ կը յիշեցնեն կամ նախա-էլամական կամ ձէմտէտ-Նարիի սուրիական պատկերանշանները, կամ կիպրական կամ կրետական նշաններ. բայց այս բաղդատութիւններու զանազանութիւնն իսկ մեզ կը ձգէ անկայուն գետնի մը վրայ, այս լեզուի ծագման մասին որոշ եզրակացութեան մը յանգեղէ: Տես J. Marshall, Mohendjo-Daro and the Indus Civilization, 3 հատոր, London, 1931; P. Meriggi, Zur Indus-Schrift (Z. D. M. G., XII, 1933, էջ 198-241); G. R. Hunter, The script of Harappa and Mohendjo-Daro and its connection with other scripts, London, 1934.

2) Խօրեք-Պուռնույի փարկոբողի լեզուն. — Զէնճիրլլիի օտո՝ (Ամանուի վրայ, Սուրբոյ և Կիլիկիոյ սահմաններուն) Խօրեք-Պուռնույի մէջ գտնուած քարկոթող մը, որ կը թուի ըլլալ Ն. Բ. 9րդ դարէն, կը կրէ, կրճական ընդթ ունեցող տեսարանի մը ներքեւ, բաւական երկար ընագիր մը՝ հնատիպ արամեերէն տառերով, որուն մի-

այդ տեսակէտին, կ'ընդունի նաև թէ Սելսուս կը ժխտէ զայն տրամաբանելու փորձով⁽⁶³⁾, թէն չի բացատրեր թէ ի՞նչպէս Սելսուս կրնայ ժխտել, այն ալ տարաւարանելու փորձովը: Բայց իր այլ տեղ ըրած հաստատումը թէ քրիստոնեաները «բողոք» եղբւր կ'առնեն ոչ իբրեւ հաստատում մը որ կը պարունակէ նաև «Անըմբռնելի» բաները (τὸ ἀνέμφορον)⁽⁶⁴⁾, կրնայ յառաջադրած ըլլալ այս նշանակութեամբ թէ Սելսուս կրնար ժխտել հաստատումը սա պատճառով թէ անիկա հակասական է քրիստոնեաներու այն հաւատքին՝ ըստ որում Աստուած կարողութիւն չունի «Անըմբռնելի» բաներուն վրայ: «Անըմբռնելի» բաները, անիկա հակասակէն է այն բաներուն որոնք կը բռնաբարեն արամեանութեան կանոնները, ինչպէս հակասութիւնը, կամ մաթեմատիքական և երկրաչափական կանոնները:

Մեր իմաստասէրը պիտի նշէ որ այս

առարկութիւնը ճշգրիտ կերպով մէջբերուած է կեղծ-Գիւտիսիոսէն՝ երևակայական ելիլիմաս կախարդի մը անուան տակ (cf. Acts, 13; 8), որ կը գտնէ հակասութիւն մը քրիստոնէական հաւատքին թէ «Աստուած ամենակարող է» և Պօղոսի հաստատումին միջև թէ «Աստուած չի կրնար ուրանալ ինքզինք» (Բ. Տիմ., Բ. 13)⁽⁶⁵⁾.

Թրգմ. Վ. Ա. Գ. H. A. WOLFSON
Եւ Ա. Ս. Պ. Harvard University

(Մնացեալը յաջորդիւ՝ 4)

(63) Contra Celsum III, 70. Պատահականօրէն, Սելսուսի հաստատումը յարառութիւն մը կը թուի Եօթանիսից բնագրի, Եօթի Աստուծոյ ուղղած Գիւտեքի վրայով եւ յամենայնի և ակարանայ ինչ ոչ Գեղչ (Եօթ, Խր. 1) πάντα δύνασαι բառերն:

(64) Ibid., V, 23.

(65) De divinis nominibus VIII, 6.

քանի տողերը միայն ընթեռնելի են, թէև հոն կը գտնենք կարգ մը արամեոէն քառեր (գաղափարանշաններ), բայց լեզուն սեմական է: Դժուար է լուծել այս արձանագրութիւնը, որ ձայնաւորուած է: Տես M. Lidzbarski, *Ephem. f. semit. Epigraphik*, III, 1915, էջ 192-206; J. Friedrich, *Hebräisch*, էջ 54 & Kleinas. Sprachdenkm., էջ 38-39.

3) Պիպլոսի Բարկոթոյի լեզուն. — Պիպլոսի պեղումները երեան բերին շատ մը քարկոթողներ, որոնք կը թուին ըլլալ Ն. Բ. Բ. հազարամեակի սկզբէն և կը ծանօթացնեն մեզի կէս մեհնագրական կէս այբուբենական նոր գրութեան մը: Այս մեհնագիրներէն ոմանք կը յիշեցնեն եգիպտականները, ուրիշներ կը նմանին կրեական գրութեան նշաններուն: Տես M. Dunand, *Syria*, XI, 1930, էջ 1; նոյնն՝ *Fouilles de Byblos I*, Paris, 1939 & *Byblia Grammata*, Beyrouth, 1945; *Essai de déchiffrement par B. Hrozný*, C. R. Acad. Inscrp., 1945, էջ 382-385.

4) Կուանչեբեք. — Կուանչեբեք Գանձիւնի կղզիներու միակ քնակիչներն են, որոնց լեզուն անհետացաւ եւրոպացիներու գաղութանէն առաջ, մ.թ. դարուն կամ աւելի ուշ, տեղի տալով սպաներէնին: Իբրեւ ուսումնասիրութեան առաջ, կուանչեբեքէն կը մնան քանի մը արձանագրութիւններ՝ լիպիական տառերով, և ուրիշներ՝ տակաւին չկարդացուած, ինչպէս նաև քառարանային տառեր՝ փոխանցուած սկզբի սպանական հեղինակներու կողմէ, մ.թ. դարէն սկսեալ: Կուանչեբեք կը թուի ըլլալ լիպիոյ-պերպերական լեզու մը, նկատի առնելով իր քերականութիւնն ու էական բառացական: Հաւանական է որ հին բարբառ մը կը ներկայացնէ, տարբեր՝ Արեւմտեան Աֆրիկէի բարբառներէն: Տես John Ahern, *A study of the ancient speech of the Canary Islands*, Harvard African Studies I, Cambridge (Միացեալ Նահանգներ), 1917; Leonardo Torriani, *Die Kanarischen Inseln und ihre Urbewohner*, Leipzig, 1940, էջ 247-310; A. Meillet & M. Cohen, *L. M.*, էջ 164-219.

Լեզուներու վիճակագրութիւնը եւ դասակարգումը. — Լեզուն կը ներկայացնէ

բարդ և յարափոփոխ դրութիւն մը: Դժուար է որոշել թէ ո՞ր կը սկսի լեզուն և ո՞ր կը վերջանայ, ո՞ր կը գոտուի հին լեզուի և նոր լեզուի սահմանագիծը, ի՞նչ է լեզուներու, բարբառներու և ենթաբարբառներու սահմանագիծը: Լեզու ըսելով կը հասկնանք ընդհանրապէս այն սահմանը՝ ուր երկու հոգի ա՛յնքան տարբեր կը խօսին իրարմէ որ զիրար չեն հասկնար: Բայց զիրար բոլորովին հասկնալէն մինչեւ բոլորովին չհասկնալը կան բազմաթիւ վիճակներ, որոնց իւրաքանչիւրին չափազանցական ճշգրիտ գրութիւնը որոշելը դժուար է: Արդ, լեզու և բարբառ, մանաւանդ բարբառ և ենթաբարբառ յարաբերական քառեր են և ստեղծուած են միայն ժամանակաւոր յարմարութեան համար: Կարելի է անոնց թիւը անհունապէս մեծցնել կամ, ընդհակառակը, փոքրացնել, նկատի առած թէ ի՞նչ չափովն կը գործածենք: Ապա, Անճառեան կը քննադատէ լեզուներու դասակարգման մարդաբանական, կենսաբանական, աշխարհագրական տեսակէտները և լաւագոյնը կը գտնէ աւանդական ծննդաբանական դասակարգման տեսակէտը: Բայց արդի պատճառներ կառուցանողական լեզուաբանութիւնը շեշտը կը դնէ առանձնաբար լեզուներու կառուցանողական դասակարգման վրայ: Այս դասակարգումը կը պայմանաւորուի լեզուի իւրայատուկ ըմբռնումէ մը, որով իւրաքանչիւր լեզու իւրայատուկ կառուցումով մը ունի, իւրայատուկ դրութիւն մը: Լեզուի այս դրութեան հետեւ մերձեցումով, լեզուները կը դասակարգուին իրենց կառուցումով, անկախ իրենց ծննդաբանական խնամութիւններէն:

Լեզուաբանութեան բնութեամբ. — Լեզուաբանութեան բնորոշելու համար անհրաժեշտ է լեզուներու միջև քերականական յորինուածքի նմանութիւններ երեւան բերել, ինչպէս՝ հոլովական և քայական վերջաւորութիւնները, խոնարման ձևը և այնպիսի տարրեր՝ որոնք չափազանց հազուադէպ տեսնուին կրեան լեզուէ վտու փոխանցուի: Անհերև են մանաւանդ զանազան անկանոնութիւնները և քերականական փոքրիկ մանրամասնութիւնները, որոնք վճռական դեր ունին լեզուներու ցեղակցու-

թիւնը յայտնաբերելու համար և որոնք պատահականութեան արգիւնք չեն կրնար ըլլալ, ինչպէս հայերէնի մէջ կատարելալի կրկնուած աղաբիւ ձեւը, կատարելալի Գ. դէմքի վրայ աւելցուած ե մասնիկը՝ ետեւ, եմալք և այլն։ Արդարև, հայերէնը քերականական օկնբախ նմանութիւններ ունի հնգերկրական լեզուներու հետ և Անատո-եան իրաւացիօրէն կը պաշտպանէ հայերէնի հնգերկրական հանգամանքը և կը քննադատէ անոնք՝ որոնք հայերէնը կովկասեան լեզու կը նկատեն, ցիղակից վրացերէնին։ Անատեան, յիշով քերականական ամուր տուեալներու, կը մերժէ այդպիսի մակերեսային զասուարու միեր։

Նախալեզուներու վերականգնումը. — Ներկայիս, իւրաքանչիւր լեզուաընտանիքէ կենդանի են ենթաբարբառներ, բարբառներ և նոր լեզուներ. մեռած, սակայն գիրքերու մէջ կենդանի են զանազան մայր լեզուներ. իսկ նախամայր լեզուն գրկուած է գործածութենէ և լեզուաբանութեան նպատակներէն մէկն է այդ նախամայր լեզուն կամ նախալեզուն վերականգնել։ Լեզուաբանութիւնը այս նպատակին հասնելու համար կը գործադրէ ճամբաստակամ միջոց։ Եթէ բառ մը նոյն կամ նման ձեւերով կը գտնուի լեզուաընտանիքի մը պատկանող զանազան լեզուներու մէջ միանգամայն, կ'ինթադրուի որ այդ բառը գոյութիւն ունէր նաև նոյն լեզուաընտանիքի նախամայր լեզուի մէջ։ Այսպէս, մայր բառը կը գտնուի սանդղիտներէն մէջ՝ matâr, յունարէնի մէջ՝ μάτηρ, լատիներէնի մէջ՝ mater, հին սլաւոներէնի մէջ՝ mati, հին բարձր գերմաներէնի մէջ՝ muoter, հայերէնի մէջ՝ մայր ձևով։ Այս բոլորը իրարու հետ նոյն կամ նման են, ուստի կը հետեի որ հնգերկրական նախալեզուի մէջ ալ կար նման ձևով և մայրս նշանակութեամբ բառ մը։ Բայց չի բաւեր հասկնալ թէ այսինչ նախալեզուի մէջ այսինչ նշանակութեամբ բառ մը գոյութիւն ունէր. պէտք է որոշել նաև թէ այդ բառը այդ նախալեզուի մէջ ի՞նչ ձև ունէր. ուրիշ խօսքով, պէտք է վերականգնել նախալեզուի բառաձևը և այդ, կարելիութեան սահմանին մէջ, ճիշդ ձևով։ Աօրկա իրադարձելու համար, պէտք է գտնել նախ ձայնական հա-

մագաստախանգուութիւններ իւրաքանչիւր լեզուաընտանիքի պատկանող զանազան լեզուներուն միջև, ապա, ձայնաբանութեան տուեալներու հիման վրայ, եզրակացնել անոնցմէ թէ ի՞նչ պէտք է ըլլար ուրեմն նոյն ձայնի արտադրիչը կամ սկզբնական ձևը՝ համապատասխան նախամայր լեզուի մէջ։ Իւրաքանչիւր բառի բուրմէններու նախնական արտադրիչներու գումարը կ'ըլլայ վերականգնելու նախալեզուեան ձևը։ Այսպէս, սանդղիտներէն matâr = յունարէն μάτηρ = լատիներէն mater = հին սլաւոներէն mati = հին բարձր գերմաներէն muoter = հայերէն մայր. այս բաղադատութենէն կրնաք հետեցնել որ հնգերկրական նախամայր լեզուին մէջ մայր բառի նախաձայնն էր մ։ Զանազան լեզուներու ձայնական համապատասխանաւորութիւնները կազմելու ժամանակ, կարեւոր է ճշգրիտ նաև համաբանութեամբ յառաջացած ձևերը և ըստ այնի կատարել նախաձեւերու վերականգնումը։ Այս առնչութեամբ հնգերկրական լեզուներու բաղադատական քերականութիւնը կազմուած է լաւագոյն ձևով և անոր սկզբունքներն են որոնք իւրեք օրինակ կը ծառայեն ուրիշ լեզուաընտանիքներու բաղադատական քերականութիւնները կազմելու համար։ Նախալեզուները շատ հին լեզուներ են, բայց ոչ նախնական, որոնք մայր լեզուներու հետ ունին ճիշդ այն համեմատութիւնը, ինչ որ զբարբառը ունի աշխարհաբարբի՝ կամ լատիներէնը՝ ֆրանսերէնի հետ։

Բնիկանուր Նախալեզու. — Լեզուաբաններէն ոմանք ջանացած են լեզուաընտանիքներու թիւը աւելի նուազեցնել, այսինքն այս կամ այն լեզուաընտանիքը միացնելով ուրիշի մը հետ. զանոնք յառաջացած նկատել մէկ համարակաց նախալեզուէ մը։ Փորձեր եղած են հնգերկրական ընտանիքը միացնելու սեմականի, էսկիմոներու լեզուի, քորէյերէնի և ուկրո-ֆիննական ճիւղի հետ. սեմականը՝ քամեանի հետ. հասարակաց հնգերկրական, սեմական և քամեան ընտանիք մը կազմել, միացնել կովկասեան բոլոր լեզուները, էգրիւսներէնը, պապներէնը, սումերներէնը, հիթիթներէնը, եգիպտներէնը և այլն։ Սակայն այս բոլոր ձեռնարկները վերջնական չեն։

ՔԵՆՅԸՐՊԸՐԻԻ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԵՒ ՀԱՄԱՅՆ ԱՆԿԼԻՈՆ ԵԿԵՆՅԵՌՈՅ ՊԵՏ

ԴՈԿՏ. ԱՐԹՐԸՐ ԲԵՄՋԻԻ

ԳԱՀԱՅԱԼՈՒԹԻՒՆԸ ՔԵՆՅԸՐՊԸՐԻԻ ՄԵՋ

Երեքշաբթի, 27 Յունիս 1961 թ. Կ. Վ. ժամը 2.30ին, Քենթըրպրիի Աթոռանիստ Մայր Տաճարին մէջ տեղի ունեցաւ Հաւայի Անգլիոյ Եկեղեցւոյ պետ և Քենթըրպրիի Արքեպիսկոպոս Դոկտոր ԱՐԹՐԸՐ ԲԵՄՋԻԻ ԲԵՄՋԻԻի գահակալութեան հանգիստաւոր արարողութիւնը, ի ներկայութեան քրիստոնեայ բարձրատիճան հոգեւորականներու (բացի Հռովմէական Կաթոլիկ Եկեղեցիէն), պետական բարձր անձնաւորութեանց և բազմահազար հաւատացեալներու:

Անկլիքան Եկեղեցւոյ ներքին թիմակալ եպիսկոպոսներէն զատ, թիւով աւելի քան յիսուն, փութացած էին նաև Երուսաղէմի Արքեպիսկոպոսը, Նիւ Եորքի, Պոնտիֆի, Յերոսոնի և Սուտանի եպիսկոպոսները: Կ. Պոլսոյ Տիեզերական Պատրիարքութիւնը կը ներկայացնէր Թիւատրիի մետրապոլիտը, Աղեքսանդրոյ Յոյն Պատրիարքութիւնը՝ Կարկեղոսի Եպիսկոպոսը, Ռուսանիոյ Եկեղեցին՝ Մոլոտովիոյ Արքեպիսկոպոսը, Մոսկուայի պատրիարքութիւնը՝ Պաղգուկի Արքեպիսկոպոսը, Յունաստանի Ուղղափառ Եկեղեցին՝ Հոռոսի Եպիսկոպոսը, նաև Անտիոքի Պատրիարքութիւնն ու Պուլկարիոյ Եկեղեցին ունէին իրենց պաշտօնական ներկայացուցիչները: Յանուն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ա. ի, Հայոց Առաքելական Եկեղեցին կը ներկայացնէր Անգլիոյ

Հայրապետական Պատուիրակ Գիւրշ. Տ. Պոսկ Եպս. Թումանյան, որ եպիսկոպոսական զգեստաւորուածով ներկայ եղաւ օրուան արարողութեան: Նորին Սրբապետութեան կ'ընկերանար Հոգշ. Տ. Զաւէն Վրդ. Արքեպիսկոպոսը:

Առաւօտեան ժամը 11.30ին, հրաւիրեալները յատուկ շոգեկառքով մը մեկնեցան Լոնտոնէն դէպի Քենթըրպրի և ժամը 1.30ին Կ. Վ. առաջնորդուեցան տեղւոյն Աթոռանիստ Մայր Տաճարը: Ուրախութիւն էր տեսնել շտապեցողական խուճըր եկեղեցականներու, եկած տարբեր ազգութիւններէ, տարբեր եկեղեցիներէ և տարբեր յարանձնութիւններէ և հաւաքուած Քրիստոսի միութեան մէջ, Բոլորն ալ հրճուած քով հանդիսաւոր այս օրուան մէջ անգամ մը ևս պիտի հաստատէին Քրիստոնեայ Եկեղեցւոյ միութեան կարիքը, մասամբ ցլրուած և մեծ մասամբ կորսուած իր անդամներուն միջև: 1205էն ի վեր 750 տարուան պատմութիւն ունեցող Ս. Օգոստինոսի գահին վրայ եկած էր բազմալու Քենթըրպրիի 100րդ գահակալը, 56ամեայ Արքեպիսկոպոս Արթըր Մայքըլ ԲէմՋի, իր պաշտօնի մետրապոլիտական իրաւունքներով, իշխանութեամբն ու առանձնաշնորհումներով:

* *

Երբ արդէն Անգլիայի և օտար հոգեւորականները յատուկ թափօրով առաջնորդուած էին Մայր Տաճարի զոյգ դռանունքէն մէջ իրենց տեղերը գրաւելու, մասնաւոր թափօր մը՝ բազկացած Բրիտանական պետական բարձրատիճան անձնաւորութիւններէ, յատկապէս Անգլիոյ Թագուհիին լիազօր ներկայացուցիչէն, մուտք գործեց Մայր Տաճարէն ներս, որուն յաջորդեց Քենթըրպրիի եկեղեցական լրիւ անձնակազմը և ամբողջալ Արքեպիսկոպոսը: Տաճարի արևմտեան դուռին առջև Նորին Սրբապետութիւնը գիմաւորուեցաւ փողահարութեամբ և թմբակահարութեամբ, օրմէն ետք Քենթըրպրիի վերադասեալ Դոկտոր Բիւլէթ Ճոնսըն Արքեպիսկոպոսին յանձնեց Հովուական գաւազանը (*) ըսելով. —

Բազմապատմութիւնները կատարուած են առանց դրութեան և առաւելաբար կեցողութեամբ են բաւամթերքի վրայ, ինչ որ վճռական չէ: Քիբականական մասը, որ հիմնականն է, նկատի չէ առնուած:

ԱՆՈՒՇԱՒԱՆ, ՎՐԴ. ԶՂԱՆՆԱՆ
(Վերջ՝ 19)

(*) Քենթըրպրիի Աթոռը երբ թափուր է, Մայր Տաճարի վերադասեալն ու միաբանութիւնը

սեանուն Քէնթըրպըրիի Մայր Տաճարի միաբանութեան և հոգևորական գաւառուն, կը յանձնեմ Ձեզի այս հովուական գաւազանը ի նշան այն արժանիքին որով կը բարձրանաք Քէնթըրպըրիի Աթոսին: Թափօրը անցնելով Մայր Տաճարի ատենանէն յառաջացաւ դէպի Աւագ Խորան, ուր Արքեպիսկոպոսը ծնկաչոք աղօթեց, մինչ զպիւրնիկ կ'երգէին «Աւրաք եղէ ես ոյք սսէլին ցիս ի տուն Տեառն երթիցուք մեք ծաղմոսը»:

Միաբիւրան արտասանուած «Հայր Մեր»-ով բուն արարողութիւնը սկսաւ, որուն յաջորդեց Արարողագետին հետեւեալ աղօթքը. — «Աստուած մեր, հովիւ և հեղող ծառայից քոց, նայիս՝ զթութեամբ ի վերայ ծառայիս քո Միւսայիլի, Արքեպիսկոպոսին մերոյ, և ճառջնորդեալ զսա, պահպանեալ, մխիթարեալ, սրբեալ և ազատեալ, և շնորհեալ սմա զօրութիւն զի առաջնորդեսցէ զհոս իւր բանիւ և վարուք ի նաւահանգիստն կենաց»:

ԵՐԻՄԱՆ ԱՐԱՊՈՂՈՒԹԻՒՆԸ

Երգուեցան երկու մեղեդիներ, որմէ ետք սկսաւ երգման արարողութիւնը: Արքեպիսկոպոսը, առաջնորդութեամբ Քէնթըրպըրիի վերատեսչին, Աւագ Մարկաւազին և միաբանութեան, յառաջացաւ Աւագ Խորանէն դէպի Արքեպիսկոպոսական դահլի պատուանդանը՝ ուր նախ հանդիսապէս, յանուն Մեծն Բրիտանիոյ Թագուհիին, մասնաւոր ներկայացուցչի մը կողմէ կարգացուեցաւ արքայական հրովարտակը, որով իւր գահակալութեամբ Դոկտոր Արթըր Մայքըլ Րէմզի կը հաստատուէր որպէս Արքեպիսկոպոս Քէնթըրպըրիի: Ապա Վերատեսուէր Արքեպիսկոպոսին մատուցանելով Քէնթըրպըրիի Աւետարանները (*) յայտարարեց. —

հեղեղներն են անոր, այս իմաստով, Արքեպիսկոպոսին հովուական գաւազանը վստահուած է Քէնթըրպըրիի վերատեսչին, մինչև հոգևոր պետին զահակալութիւնը, երբ պաշտօնապէս գաւազանը իրեն կը յանձնուի:

(*) Քէնթըրպըրիի Աւետարանները գրուած են լատիներէն ձեռագրով Ն. կամ Ջ. Դարբերուն: Անոնք Յրիգոր Մեծի կողմէ ներկայացուած են Ս. Օղոստինոսի և պահուած վերջնայն անուան նաւիրուած վանքի մը մէջ: Ասոր կօրծանուեցն

«Երեք, Գերաշնորհ Հայր, ձեռաց հպումով Աստուծոյ այս սուրբ Աւետարաններուն վրայ պիտի երգնուք պաշտպանել Քէնթըրպըրիի Մայր Տաճարի և Առաջնորդանիւս Մայր Եկեղեցւոյ իրաւունքներն ու առանձնաշնորհութիւնները և պահել այն Եկեղեցւոյ սովորութիւնները, եկած հասած ժամանակներու ընթացքին, որքան ատեն որ անոնք հակառակ չեն և ոչ ալ անհամապատասխան Աստուծոյ Խօսքին և այս Թագաւորութեան սահմաններուն, օրէնքներուն և ցուցմունքներուն և կամ էլ իրաւապէթ Թագուհիի արքայական իրաւանց»:

Այս յայտարարութեան ի պատասխան Քէնթըրպըրիի Արքեպիսկոպոսը համբուրելէ ետք Ս. Աւետարանը ըսաւ. —

«Կ'երգնու՛մ յանուն Ամենակալին Աստուծոյ»:

ԳԱԼԱԿԱԼ ՈՒԹԻՒՆ

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԱԿԱՆ ԳԱՀՆԻ ՎՐԱՅ

Երգման արարողութենէն ետք, Քէնթըրպըրիի Աւագ Մարկաւազը, բռնելով Արքեպիսկոպոսի Սըէն, բարձրացուց զինք և բազմիցուց հովուագետական դահլին վրայ, յայտարարելով. —

«Յանուն Աստուծոյ և զօրութեամբ սոյն հրովարտակի, ես, Ալէքսանդր Մարճընդ, Մագիստրոս Արուեստից, Աւագ Մարկաւազ Քէնթըրպըրիի, կը ներկայացնեմ ու կը հաստատեմ զՁեզ, Գերաշնորհ Հայր Մայքըլ, կամօքն Աստուծոյ, Արքեպիսկոպոս Քէնթըրպըրիի, Ձեր Արքեպիսկոպոսական պաշտօնին մէջ, յանձնելով Ձեզի Ձեր պաշտօնի բովանդակ իրաւունքներն ու պատիւը, և ամէն տեսակի առանձնաշնորհութիւն»:

Քէնթըրպըրիի վերատեսուչը հետեւալ աղօթքը արտասանեց. —

«Աստուած ամենակալ և յաւիտենական, բնակեալդ ի քարձունս և ի սիրտս արւ-

ետք վերոյիշեալ թանկագին Աւետարանը հորուստէ փրկուած է Woottonի կողմէ (Dean) և յանձնուած Parker Արքեպիսկոպոսին, որ զայն ի պահ դրած է Քէյմպրիքի Corpus Christi Թանգարանին մէջ, ուր ցարդ կը մնայ»:

դարոց, և Որդին Քո ինչեւ յերկնից խնամարհեցայց զանձն իւր ի մահ՝ Խաչին. ազաւեմք զՔիզ զի ծառայն քո, զոր բարձրացուցեր ի պատիւ հովուապետութեան, համբերութեամբ և հեղուկեամբ մտաց կեցցէ: Էջ հանդերձ Որդւովդ քով և Հոգւովդ Սրբով ի վերայ նորա և բնական ընդ նմա, զի սիրտ նորա եղիցի աթոռ և տաճար քուովդ բնակութեան, առաջնորդելով զնա ի խորհուրդս, ի բանս և ի գործսն:

ԳԱՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ

Ս. ՕԳՈՍՏԻՆՈՍԻ ԱԹՈՒԽՆ(*) ՎՐԱՅ

Մեղեքիի երգեցողութեամբ թափօրը յառաջացաւ դէպի ատեան, ուր անշարժ զետեղուած է Ս. Օգոստինոսի գահը: Սրբեպիսկոպոսը կ'առաջնորդուէր Վերատեսչին և Աւագ Սարկաւազին կողմէ, որոնք աջ և ձախ բազուկներէն բռնած կը քալէին: Մինչ թափօրականք Քրէշպատած էին Ս. Օգոստինոսի գահը, Քէնթըրպերիի Վերատեսչը, արքայական հրովաստակը ի ձեռին, բարձրացուց Սրբեպիսկոպոսը գահին վրայ և յայտարարեց. —

«Թանուէն Աստուծոյ և զօրութեամբ սոյն հրովարտակի, ես, Հիւլէթ ձոնսն, վարչապետ արտուած արտառութեան, վարչապետ փխիսոփայութեան, պսակաւոր գիտութեան, Վերատեսչու Քէնթըրպերիի, կը բարձրացնեմ զՁեզ, կամօքն Աստուծոյ, Սրբեպիսկոպոս Քէնթըրպերիի, Կերաշնորհ հայր Մայիլը, Արքեպիսկոպոսական պաշտօնին, յանձնելով Ձեզի Ձեր պաշտօնին բովանդակ իրաւունքներն ու պատիւը և ամէն տեսակի առանձնաշնորհութեան»(*):

Քէնթըրպերիի Աւագ Սարկաւազը հետեան աղթականքը արտասանեց. —

«Ընդունէ այս օրհնութիւնս, որ պիտի պահպանէ զՔիզ կհանքիդ բոլոր օրերու ընթացքին. թող ժողովուրդը պատուէ

զՔիզ. թող Աստուծոյ օգնական և պահպան ըլլայ Քիզի և կատարէ բոլոր խնդրանքներդ և օժտէ զՔիզ պատուով, գիտութեամբ, բարեգործութեամբ, սիրով և հեղուկեամբ: Եղիւր աթոռնի, արդար, համբերող, անկեղծ, որպէս հրեշտակ Քրիստոսի, Թող Տէրը հաստատուէ և զօրացնէ զՔիզ արքայութեամբ և սրբութեամբ: Մեր Տիրոջ և Փրկչին Երեսօր Քրիստոսի խաղաղութիւնը ըլլայ կողքիդ այժմ և յաւիտեանս:

Որպէս լրում գահակալութեան, կրկին անգամ Սրբեպիսկոպոսին յանձնուեցաւ հովուապետական գաւազանը, մինչ նուագախումբը թմրականարութեամբ կ'աւետէր օրուան հանդիսութիւնը: Թափօրը վերագարձաւ դէպի Դաս, ուր Դոկտոր Ռէմզի կրկին անգամ բազմեցաւ Սրբեպիսկոպոսական իր գահին վրայ, ուրկէ ընդունեց Քէնթըրպերիի Մայր Տաճարի Վերատեսչին և ամբողջ հոգևորական անձնակազմին հաւատարմական զգացումները: Ժողովուրդը միաբերան երգեց գահաբանական և փառաբանական ժողթերգը՝ ուղղուած Ս. Երրորդութեան երեք անձերուն:

ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍԻՆ ՊԱՏԳԱՄԸ

Իր գահէն, Քէնթըրպերիի Արքեպիսկոպոսը տուաւ անդրառիկ պատգամը իր եկեղեցական դասուն և ժողովուրդին, բնաբան ունենալով օւ Սաւուգ գնաց ի տուն իւր ի Գաբաա. և գնացին որդիք զօրութեան զօրաց. գրգռեաց Տէր զսիրտս նոցա՝ ընդ Սաւուգայոյ (Ա. Թագ. Ժ. 26) համարը: Նորին Սրբազնութիւնը, ի միջի այլոց, ըսաւ. «Այսօր մարդ մը կը մտնէ կը պարտականութեան գաշտէն ներս որպէս հովուապետ Քրիստոնեայ Եկեղեցւոյ խոշոր զանգուածի մը. պարտականութիւն մը՝ մարդկային ոյժէ վեր: Սակայն, բարեխախտաբար, ան առանձին չէ Տիրոջ տան մէջ, այլ իր հետ ունի արդիւք զօրութեանս, մարդոց բազմութիւն մը. զգործք գրգռեաց Տէր զսիրտս նոցա: Շա՞տ է այս մարդոց թիւը, հարցուց ան. համեմատաբար անոնց՝ սրունք կը մերժեն գ Աստուծոյ և մոռցած են իրենց Երկնաւոր Հայրը, մեր աչքին փոքրիկ կ'երեւայ թիւը այս ընտրեալներուն. սակայն նայեցէ՛ք Քրիստոնեայ Եկեղեցիին, զարեւո

(*) Պատրիարքական կամ Աթոռանիստ այս գահը կը կոչուէ Ս. Օգոստինոսի Աթոռ, կառուցուած երեք կտոր քանդակազարդ մարմարէ և անշարժ զետեղուած Մայր Տաճարի ատեանին մէջ: Արքեպիսկոպոսը կը հրաւիրուի գահուէ այս Աթոռ որպէս յաշնորդ Ս. Օգոստինոսի:

ընթացքին մէջ, իր Աստուծոյ ծառաներու սերունդներով, մէկ ընտանիք հղած մեկի հետ և երկնաքնակ սուրբերուն հետ, նայեցէք ու այն ատեն խուսի՛ր այդ մարդոց կ'ըլլայ զօրաւոր և ուժեղը :

Այս երկրին մէջ շատ շատեր կան ուրոնք այնքան թշնամական չեն կրօնքի ճշմարտութեան հանդէպ որքան անտարբեր ու կորուսած ։ Քարոյիչը ըսաւ թէ ճշմարտութեան հուրը որ վառած է Անկիլիքան Եկեղեցւոյ մեծ խորհողներն ու ուսուցիչները, անհրաժեշտաբար կը ուղարկէ մեզմէ, որ այսօր, աւելի քան որեւէ ատեն, գայն քրիստոնեայ հաւատքի ընդմէջէն պիտական աշխարհին ընծայենք ։ Եւ այս Աթոռը, որ պէտք չառաւիղը Ս. Օգոստինոսի, կը պատկանի Քրիստոսի Մի, Սուրբ, Կաթողիկէ Եկեղեցւոյ, հաստատուած այս երկրին մէջ ։ Ան Խաչ ուղղից Եկեղեցւոյ միութեան, յայտարարելով. « Մեր նպատակն է անսալ միութեան կանչին, վառելի Քրիստոս կը ցանկայ իրեն ետին ունենալ միշտ միացեալ հետեւորդ հօտ մը և ոչ երբեք բաժանեալ ։ Իր քարոյին մէջ, Դոկտոր Բէմիլ Թեոքադարձաւ նաև Եկեղեցւոյ և Պետութեան փոխ-յարաբերութեան, ըսելով. « Հոս Անգլիոյ մէջ Եկեղեցին և Պետութիւնը կապուած են իրարու. այդ կապը կը գործածենք ծառայելու հանրութեան ։ Այդ ծառայութեան մէջ ազատութեան Աստուծոյ մատուցանելով կը ցանկանք ունենալ աւելի ազատութիւն, կարգաւորելու և վերատեսութեան հնթարկելու մեր պաշտամունքի և ծէսի ձևը ։ Եթէ երբեք պատահի Եկեղեցւոյ և Պետութեան կապի խզումը, այդ խզումը տեղի պիտի ունենայ ոչ թէ անոնց կողմէ որոնք կը փնտենան այս ազատութիւնը, այլ անոնք պատճառաւ որոնք կ'որբանան գայն, եթէ երբեք նման մարդիկ գոյութիւն ունին ։ »

ՕՐՀՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՁԱԿՈՒՄ

Քարոզէն ետք, Քէնթըրպրիի Արքեպիսկոպոսը խորանի բարձունքէն տուաւ հովուապետական անդրանիկ օրհնութիւնը իր ժողովուրդին, Ս. Երրորդութեան ուղղուած ազօթքով մը ։ Ապա յառաջացաւ դէպի ատենան և Ս. Օգոստինոսի գահէն կրկին օրհնեց իր ժողովուրդը ։ Յետոյ թա-

փօրը հանդիսաւոր կերպով շարժեցաւ և Արքեպիսկոպոսը առաջնորդեց դէպի Մայր Տաճարի արեւմտեան դուռը, ուրկէ ան օրհնեց Քէնթըրպրիի քաղաքը, թիմը և նահանգը, ժպտելով հաւատացեալ լազուկիքան՝ որ խնուած էր տաճարին շուրջը, մաղթելով որ անոնց որտեղը լեցուին ուրախութեամբ և խաղաղութեամբ ։

Արարողութեանց աւարտին, թափօրը կանգ առաւ տաճարի զլխաւոր աւանդատան մէջ, ուր բազմած Արքեպիսկոպոսին առջև, Քէնթըրպրիի Վերատեսուչը, կանոնիկոսներն ու բոլոր հոգեւոր պաշտօնեաները մատուցին իրենց կանոնական հնազանդութիւնը ։

ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆ

ԱՄԲԹԹԻ ՊԱՍՏԻՆ ՄԷՋ

Յունիսի 29ին, Քէնթըրպրիի Արքեպիսկոպոսին և իր տիկնոջ կողմէ ընդունելութիւն մը սարքուեցաւ ի պատիւ հրախորհալ օտար եկեղեցականներուն, ներկայութեամբ Անկիլիքան թեմակալ Եպիսկոպոսներու և պետական անձանց ։ Կէսօրէ վերջ, Լամբեթի ընդարձակ պարտէզներուն մէջ ներկաներ պատուուեցան թէյով, իսկ երեկոյեան ալ հիւրասրահին մէջ՝ ընթերցով Պատուասիրութեան ընթացքին Դոկտոր Մայքըլ Բէմիլի խօսք առնելով շնորհակալութիւն յայանեց ներկայ օտար Եկեղեցիներու ներկայացուցիչներուն, ապա անդրադարձաւ իր նախորդին՝ Դոկտոր Ֆիլլըրի կատարած ձեռնիցեց գործունէութեան և յաջորդեց որ միութեան քայլը որ առնուած էր անոր կատարած վերջին այցելութիւններով դառնայ յաւանքի և արդիւնաւոր ։

Այս հիւրասիրութեանց ընթացքին հետաքրքրական էր տեսնել ներկայութիւնը Լիվըրքուլի Հաովմէական Կաթողիկ Եպիսկոպոսին Պատուասիրութեան օրհնութեան մէջ, յանուն Ն. Ս. Օ. Տ. Տ. Վազգէն Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսին, ներկայ էր Գեորջ Տ. Պապ Եպիսկոպոս, որուն կ'ընկերանար Տ. Զաւէն Վարդապետ ։

ԶԱԽԷՆ ՎՐԴ. ԱՐՁՈՒՄԱՆԵԱՆ

Լոնտոն, 2 Յուլիս 1961

ՏՈՄԱՐԱՐԻ ԵՒ ՏՕՆԱՑՈՅՑ

ՏՈՄԱՐ ԵՒ ՏՕՆԱՑՈՅՑ

«Սիոն»-ի ներկայ թիւով կը սկսինք հրատարակել շահեկան ուսումնասիրութիւն մը մեր եկեղեցական Տոմարի եւ Տօնացոյցի մասին: Հեղինակը՝ Գիւս Քենյ. Աղանեանց, ապրած եւ ֆահանայագործած է Թիֆլիսի մէջ, Մակար Կրդ. Ի օրով: Ան ծանօթ է իբրեւ ուսուցիչ եւ ուսումնասիրող եկեղեցական գիտութիւններու, մասնաւորաբար իբրեւ մին այն եկեղեցականներէն, որոնք սիրած են ժողովրդային եւ պարզ լեզուով բացատրել կրօնի եւ ծիսակատարութիւններու խորհուրդները հաւատացեալ բազմութեան: Իր ուսումնասիրութիւններուն նիւթը դասաւորելու եւ ներկայացնելու հանելի ձեւը կը պահէ կենդանի հետաքրքրականութիւն մը, հակառակ անոնց հնուրբան: Կը յուսանք որ ներկայ հրատարակութեամբ, «Սիոն»-ը օգտակար հանգիստացած պիտի ըլլայ եկեղեցագիտական հետաքրքրութիւն ունեցող իր ընթերցողներուն:

ԽՄԲ.

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆ

ՏՈՄԱՐ

Ա.

ՏՈՄԱՐ ԿԱՄ ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Տոմար կամ Ժամանակագրութիւն նշանակում է Ժամանակի վերայ տեղեկութիւն կամ Ժամանակ չափելու արուեստ: Տոմարագրութիւնը այն գրութիւնն է, որ ցոյց է տալիս Ժամանակի այլեայլ փոփոխութիւնները:

Բ.

ՏՈՄԱՐԻ ՍԿԻԶԲԸ

Տոմարագրութեան ուսումը շատ հին է եւ ամէն հին ազգեր ունեցել են տոմարի գործածութիւնը միմեանցից շատ կամ քիչ տարբերութեամբ, սակայն պատմութիւնից ճիշդ չէ իմացում, թէ ե՞րբ եւ ո՞րտեղ է

սկիզբն առել դա: Հին ազգերից՝ Հայերի, Բաբելացիների, Եգիպտացիների, Մարաց, Պարսիկների, Յոնների, Հռոմայիցիների եւ Հրեաների մէջ շատ վաղուց երևում է տոմարի գործածութիւնը միմեանցից տարբեր կերպով, բայց թէ սոցանից ո՞րն է առաջ սկսել Ժամանակը չափել՝ յայտնի չէ:

Ամենից հին տեղեկութիւնը, որ ցոյց է տալիս տոմարի գործածութիւնը, մենք գտնում ենք Մ. Կրքի մէջ, որից երևում է թէ տոմարի գործածութիւնը Հրէից մէջ սկիզբն է առել Մովսէս մարգարէի Ժամանակ (1487 տարի Քրիստոսից առաջ). երբ նա պատուիրեց Հրէից Զատիկ կամ Պատեքի տօնը կատարել, այն է նոցա Եգիպտոսից զուրս գալու աշատութեան յիշատակը: Մովսէսից՝ սկզբնաւորած Հրէական տոմարը նորանից 600 տարի յետոյ Եգիպտոսը նորոգեց:

Գ.

ՑՈՒԼԵԱՆ ՏՈՄԱՐ

Հռոմայիցեաց տոմարը եւ թուականը սկսուեցաւ Հռոմէ քաղաքի շինութեան սկիզբնաւորութեան օրից, Քրիստոսից 753 տարի առաջ. Հռոմուլոսի ձեռքով: Նոցա տարին տասն ամիս էր, այն է. —

1. Մարտ	31 օր
2. Ապրիլ	30 օր
3. Մայիս	31 օր
4. Կուարտիլիս	30 օր
5. Կուինտիլիս	31 օր
6. Սեքստիլիս	30 օր
7. Սեպտեմբեր	30 օր
8. Հոկտեմբեր	31 օր
9. Նոյեմբեր	30 օր
10. Դեկտեմբեր	30 օր

Ընդ ամենն 304 օր:

Հռոմուլոսի յաջորդ Նումա Պոմպիլիոսը տեսաւ որ Հռոմուլոսի տարին թէ՛ լուսնական եւ թէ՛ արեգակնային տարուց պակաս է, ուստի եւ սխալ. վրասն որոյ նա տոմարը կարգի դնելով՝ սահմանեց որ լուսնական տարին 355 օր ունենայ, բաժանուած տասներկու ամիս վերայ, հին տասն ամիսների վերայ աւելացնելով երկու նոր ամիսներ՝ Յուլուար եւ Փետրուար:

Բայց զօրանով էլ չուղղուեցաւ տոմարը:

ըը, որովհետև լուսնական տարին ոչ թէ ամբողջ 355 օր էր կազմում, այլ 354. ուստի այս սխալը տարեց տարի աճելով չփոթում էր հոսովմական տեղերի կատարման միջոցները, և այդ ժամանակից մինչև Յուլիոս Կայսրը, այն է մօտ 650 տարուայ ընթացքում, այդ տարբերությունը 67 օրի չափ եղավ:

Յուլիոս Կայսրը նկատեց այդ մեծ անշարժարկությունը և Եփպատոսից կանչելով Սողիսկեն Աղեքսանդրացի անուանի աստղագետին, նորան յանձնեց որ կարգի դնէ խանգարուած տոմարը: Նա այսպէս ուղեց տոմարը:

Նախ՝ որովհետև տարեգլուխը իսկական ժամանակից 67 օր հեռացել էր, այդ տարին 12ի փոխանակ 15 ամիս դրին, որ եղավ 445 օր, որպէսզի տարեգլուխը 67 օր առաջ անցնէ և հետեւալ տարին իւր ժամանակին գայ:

Երկրորդ՝ նոքա թողին լուսնական տարին, որ մինչև այդ ժամանակ գործ էր դրուում, և ընդունեցին Եփպատացւոց գործածած արեգակնային տարին, որ ունէր 365 օր ու 6 ամբողջ ժամ^(*) և որչոցնէն որ երեք տարին 365 օրից բաղկացած համարեն, իսկ հետեւեալ չորրորդ տարին չորս անգամ աւելացած 6 ժամերի փոխարէն մի օր աւելացնելով՝ 366 օրից. առաջին երեք տարիները կոչեցին հասարակ տարի, իսկ չորրորդ տարին՝ ճաճաց: Տարուայ այդ մի օրուան տարբերությունը որոշուեցաւ փետրուար ամսին անել, որը հասարակ երեք տարիները 28 օրուան օր համարել, իսկ նահանջ տարին՝ 29 օր:

Յուլեան տոմարով ամիսները հետեւեալ կերպով բաժանուեցան. —

1. Յունուար 31 օր
2. Փետրուար 28 օր (29 օր նահանջին)
3. Մարտ 31 օր
4. Ապրիլ 30 օր
5. Մայիս 31 օր
6. Յունիս 30 օր (Կուարտիլիս ամիսը, ի պատիւ Յունիոս Բրուտոսի, կոչեցին Յունիս)

7. Յուլիս 31 օր (Կուինտիլիս ամիսը, ի պատիւ Յուլիոս Կայսեր, կոչեցին Յուլիս)
8. Օգոստոս 31 օր (Սեքստիլիս ամիսը, ի պատիւ Օգոստոս Կայսեր, կոչեցին Օգոստոս)
9. Սեպտեմբեր 30 օր
10. Հոկտեմբեր 31 օր
11. Նոյեմբեր 30 օր
12. Դեկտեմբեր 31 օր

Յուլիոսի այս նոր կարգադրութիւնը կոչուեցաւ Յուլեան ճոճար և սկսաւ գործածուիլ Հռոմի շինությունից 709 տարի յետոյ, այսինքն Քրիստոսից 45 տարի առաջ, Յունուարի մէկից:

Յուլեան տոմարը մինչև այժմ գործ է դրուում ինչպէս շատ մի ազգերի՝ այնպէս էլ մեր մէջ:

Գ.

ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ ՏՈՄԱՐ

Թէպէտ Յուլեան տոմարը տարին ընդունեց 365 օր և 6 ժամ, բայց մենք գիտենք որ տարին ճիշդ 365 օր և 6 ժամ չունի, այլ մօտ 11 րոպէ և 10 մանրերկրորդ դրանից պակաս. իսկ այդ աւելորդ րոպէները և մանրերկրորդները ժամանակի ընթացքում աճելով՝ մօտ 129 տարուայ մէջ մէկ օր են կազմում:

Այդ տարբերությունը Նիկիոյ ժողովից, որ գումարուեցաւ Փրկչի 325 թուին, մինչև 1582 թիւը, այն է 1257 տարուայ ընթացքում, գառել էր 10 օր^(*), այսինքն Յունեան տոմարը երկրիս ընթացքից յետ էր ձևացել 10 օրով, այնպէս որ գարնանային կամ աշնանային գիշերահաւասարներին 10 օր պակաս՝ արդէն գիշերահաւասար էր, և այդպիսով Զատիկի ածել փոխանակ Նիկիոյ Ս. Ժողովի որոշածի պէս գարնանային գիշերահաւասարից յետոյ պատահող լուսնի լրման անմիջապէս հետեւող կիրակի օրը գալու՝ տոսն օր առաջ պատահեցաւ. գարնանային գիշերահաւասարն արդէ հաշուով

(*) իսկապէս, արեգակնային տարին ունի 365 օր, 5 ժամ, 48 րոպէ և 30 մանրերկրորդ:

(*) եթէ 11 րոպէն և 10 մանրերկրորդը 1257 անգամ վերցնենք՝ զրեթէ 10 օր կը ստանանք:

Մարտի 11ին էր, փոխանակ Մարտի 21ին լինելու: Ուրեմն Ս. Ջապիկ տունը խախտվեցաւ:

1582 թուին Հոռովի Գրիգոր ԺԻ՛. պապը ուղեց ուղղել տոմարի այս սխալը և կարգադրեց որ տոմարների մէջ Հոկտեմբերի 4ից յետոյ՝ փոխանակ հաշուելու 5՝ դինն Հոկտեմբերի 15. որով 10 օրով յետ մնացած տարին հասաւ երկրիս բնական ընթացքին: Այս ուղղած տոմարը կոչեցաւ Գրիգորեան կամ ճորտ տոմար:

Որովհետեւ 1582 թուին բոլոր Կաթողիկէ ազգերը Գրիգորեան տոմարով իրանց թուականին 10 օր աւելացրին, իսկ մերը մնաց անփոփոխ, այդ պատճառով 1700 թուին, որ Գրիգորեան տոմարով հասարակ տարի էր իսկ մեր հաշուով՝ նահանջ, զանազանութիւնը 11 օր եղաւ. միննուրի հաշուով 1800 թուին եղաւ 12 օր, իսկ առաջիկայ 1900 թուին պիտի լինի 13 օր(*):

Յուլիան տոմարով բացի 4 տարուց մէկը նահանջ լինելուց՝ նաեւ ամէն դարապիտիս նահանջ էր. բայց որովհետեւ վերը յիշուած աւելորդ բազմները 400 տարուայ մէջ 3 օր և մօտ 3 ժամ էին կազմում, ուստի, այդ սխալը նորից չկրկնուելու համար, Գրիգոր պապը սահմանեց որ չորս դարերից երեք դարապիտները հասարակ տարի լինին, իսկ չորրորդը միայն նահանջ համարուի. օրինակ՝ 1700ը, 1800ը և 1900ը՝ հասարակ, իսկ 2000ը՝ նահանջ: Սորա հետեանքը այն էլ լինի, որ 400 տարուայ վերայ փոխանակ 100 նահանջ օր աւելացնելու՝ միայն 97 օր կ'աւելանայ և տոմարի ընթացքը կը հաւասարուի երկրիս ընթացքին:

Թէպէտ այս էլ պէտք է առնել, որ այս եւս շատ ճիշդ չէ, որովհետեւ տարին օրերով չէ չափուում ամենամէրջ կերպով: Աւելի ճիշդ հաշիւ կազմել է Մէլլիէր աստղագէտը. նա առաջարկում է որ 128 Յուլիան տարիներից մի նահանջ տարին հաշուենք հասարակ, այն է 365 օրով. դրանով 128 տարուով 31 նահանջ կը լինի և 97 հասարակ, հետեւապէս մի տարին կ'ուշենայ 365,24218 օր. այս կերպ սխալը կը լինի 0,00002, այսինքն՝ միմիայն 50,000 տարումը մի օր:

(*) Սոյն ուսումնասիրութիւնը լոյս տեսած է 1890ին, երբ Հին և Նոր տոմարների տարբերութիւնը 12 օր էր տակաւին (Գ. Խ.):

Գրիգորեան տոմարը ընդունեցին Ս. Բ. պական տէրութիւններ, իսկ հայերն ու յուսնոգաւան տէրութիւններ չընդունեցին:

Ե.

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏՈՄԱՐ

Ա. — ՀԱՅԿԱՆ ՅՈՒՆԱԿԱՆ

Տոմարի ուսումը Հայոց մէջ ևս շատ հին է, բայց մեր պատմութիւնը որոշ չէ աւանդում մեզ թէ ե՛րբ է նա սկսուած. սակայն մեր պատմագիրները և տոմարագիրները ասում են, որ Հայոց թուականը սկիզբն է առնել մեր Հայկ նահապետից, մեզանից 4381 տարի առաջ(*), Նաւասարդի 1ին, այն է Օգոստոսի 11ին. այսինքն այն օրից, երբ Հայկը Բէլլին սպանելով՝ հրամայեց հայերին որ այդ օրը տարեգլուխ համարուի և ամէն տարի հայերի այդ անկախութեան տարեգարծը տննուի. Այս թուականը կոչուեցաւ քաղաքական տարի, Հայկայ թուական կամ Հայկայ օրան: Աւելի շուտ օրերն ունէր 12 ամիս 30ական օրով, որոնք կազմում էին 360 օր. այս թիւը 365 օրուան հաւասարեցնելու համար, ինչպէս երեւում է, յետոյ աւելացրել են նաեւ մի նոր ամիս — Աւետիք անունով — որ ուշե՛ր 5 օր. այդպիսով Հայկայ թուականը 365 օր ունէր, ուրիշն իսկական տարուց մօտ 6 ժամ պակաս. և այդ պատճառով այդ տարին միշտ շարժական էր, որովհետեւ տարին 6 ժամ յետ էր մնում և մի օրերից տօն ամէն տարի միեւնոյն օրը չէր կարող զաւլ, ջանի որ այդ 6 ժամերը հաւաքուելով, մի ժամանակ կարող էր պատահել որ Նաւասարդը զարգարունքին կամ մի ուրիշ ժամանակ: Ահա այդ պատճառով ենթադրում է, որ հայերը իրանց կրօնական հանգէները որոշեալ օրերին կատարելու համար ունէին նաեւ հաստատուն և անշարժ տարի, որ Սրբազան էր կոչուում և որ սկսւում էր Արեգ (Մարտ) ամսից, զարնանամարտից(**):

ԳԻԻՏ ՔԶՆՅ. ԱՂԱՆԵԱՆՑ
(Շարունակելի՛ 1)

(*) Ներկայիս, այս թուականը հասած է 4453ի:

(**) Հետագային, այս անպատեւութեան առաջը առնելու համար, նահանջ տարիներուն Աւետիք ամսին տրուած է 6 օր (Գ. Խ.):

ԱՄՄԱՆԻ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ԲԱՐԵՐԱՐԸ

ՏԻԱՐ ՎԱՀՐԱՄ ԻԻԶՊԱՇԵԱՆ

(Կենսագրական գիծեր)

ԱՆՈՒՆՈՒՆ ԲԱՐԵՐԱՐԸ

ՏԻԱՐ ՎԱՀՐԱՄ ԻԻԶՊԱՇԵԱՆ ծնած է 1878ին, Ադեմանգրաբոյի մէջ (այժմ Լենինական)։ Իր նախնական կրթութիւնը ստացած է Թիֆլիս։ Տեսող, աշակերտելով Փերոկրասի Խաչիճեան Թէոլոգին, անկէ շրջանաւարտ եղած է իբրեւ մեքենական ճարտարագէտ։ Նստաւոր Մանքաւեքի Պալոյի Բարիկադին դասերուն մէջ տարի մը իբրեւ ճարտարագէտ գործել է, Տիար Իւզպաշեան իբրեւ Մեմբեր Մեմբեր աշխատած է Վլասկովսկայի երկաթուղիին վրայ։

1915ին, Զարական կառավարութիւնը զինք Միացեալ Նահանգներ դիմած է շուրջ կառնի վայրաւորելու գնումը կատարելու համար։

Այդ բուականէն ի վեր անկէա ապրած է զործած է Միացեալ Նահանգներու մէջ, երկար տարիներ իբրեւ շէնքի կապուած ըլլալով Վաշինգթոն Փէյք Էն Մեմբեր Դերեքտորի հետ, իրենց մեքենաները ծախելու համար։

25 տարի այդ ընկերութեան արդիւնաւոր ծառայութիւն մատուցանելէ ետք, Տիար Իւզպաշեան գործէ Բաւոնած է, առողջական պատճառներով։

Հ. Բ. Ը. Միւրեան Բարեւոր Անգամ այս պատուական Հայր, տասնեակ մը տարիներ առաջ Միւրեան 10,000 տոլար յանձնեց, կրթարժեքի համար, որուն շնորհիւ 9 երիտաւարներ համալսարանական ուսում ստացան։ 1953ի Դեպրտացիներէն արեւելին աւելն էա ան 5,000 տոլարի նուիրատւութիւն մը քաւ, բարեփոխելու է հիմնովին Նորոգելու համար Զանգի վարժարանին Մանկապարտէզը, որուն յաւելածաւական գումարներ էա զրկեց յետոյ։

1960ի Հոկտեմբերին, ան Բարեգործականի գրասենեակը բերաւ յանձնեց 20,000 տոլար, զայն անձեռնմխելի պահելու է տարեկան հասոյքը կրթական ձեռնարկի մը յաւակցելու համար։ Շատ ուրախ ենք որ յետոյ իր հաւանութիւնը տուաւ այս գումարը Ամմանի զարոցիւն շինութեան յաւակցելու, ընդառաջելով Ամման. Տ. Եպիսկոպոսի Տեքերեան Պատրիարքի դիմումին։

«Երանի որ ունիցի յիշատակ ի Սինն»։

ՀԻՄՆԱՐԿԷՔ ԱՄՍԱՆԻ ՆՈՐ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ

Նոր չէ՛ր պահանջքը եւ ոչ ալ մտադրութիւնը՝ կառուցանելու սեփական վարժարան մը Ամմանի մէջ:

1946-էն ի վեր, հետզհետէ ստուարացող Ամմանի հայ գաղութը զգացած էր հրատապ անհրաժեշտութիւնը հող մը գնելու եւ վանք մը կառուցանելու, դպրոցով, եկեղեցիով եւ Տեսուչի ընակարանով: Այդ ուղղութեամբ առնուած էր նաեւ դրական քայլ մը, շնորհիւ Տիար Սեբովբէ Անթիքաճեանի, որ 1932-էն ասդին, մօտ 1000 քառ. մետր տարածութեամբ հողամաս մը տրամադրած էր այս նպատակին:

1953-ին, Ամեն. Տ. Եղիշէ Արքեպս. Տէրտէրեան, տակաւին Տեղապահ Ս. Աթոռիս, ընդառաջելով Ամմանի պատուարժան ազգայիններու փափաքին եւ մասնաւորաբար Տիար Սեբովբէ Անթիքաճեանի առաջարկին, ծախսէջ փոքրիկ այս հողամասը 1300 տրինարի եւ Ս. Աթոռոյ կողմէն 700 տրինար աւելցնելով արդիւնքին վրայ, գնեց Նոր հողամաս մը, չորս անգամ տւելի ընդարձակ, հոգածու աշխատանքներով Տեղական Մարմինի Առեւտրային Տիար Յակոբ Պէրպէրեանի:

Երուսաղէմի տազնապը արգելք հանդիսացաւ զեղեցիկ այս ծրագրի ամբողջացումին: Աթոռը բռնագրաւել փորձող ծանօթ խմբակը խոստումներով օրօրեց Ամմանի գաղութը եւ քրաւ ոչինչ, լրումին տանելու համար ձեռնարկը:

Անցեալ տարուան Պատրիարքական ընտրութենէն եւ գահակալութենէն անմիջապէս ետք, Ամենապատիւ Պատրիարքին առաջին մտահոգութիւնը եղաւ Ամմանի դպրոցական լքուած ծրագիրը իրականութեան կանչել եւ կենդանացնել: Այս նպատակաւ ունեցաւ հանդիպումներ եւ մտքի փոխանակութիւն Ամմանի ազգայիններուն հետ եւ եկաւ այն եզրակացութեան թէ տարիներ առաջ գնուած հողը շատ հեռու էր հայկական թաղամասէն եւ հետեւաբար յարմարութիւն չունէր դպրոցի եւ եկեղեցիի: Ուստի որոշուեցաւ անմիջապէս գտնել հայկական թաղամասերուն մօտ հողամաս մը եւ գնել զայն կարելի փութով: Սոյն գործը յանձնուեցաւ յայտնի երկու ճարտարապետներու, Տեարք Տիրան Ոսկերիչեանի եւ Ալպէս Փէլթէքեանի, որոնք միեւնոյն ատեն անդամ են Գաղութային Հոգաբարձութեան:

Երկու ամիսներ առաջ գտնուեցաւ եւ գնուեցաւ հողամաս մը, որ կը ներկայացնէ ամէն յարմարութիւն եւ կը լրացնէ գաղութիս պահանջքը ամբողջովին: Աշրաֆիէի բլուրի կողքին, տիրող տեսարանով, երկու ճամբաներու վրայ, 3000 քառակուսի մետր տարածութեամբ Նոր եկեղեցիի եւ դպրոցի համար գնուած հողամասը կը գոհացնէ ամենէն խստապահանջներն անգամ:

Հոգի գնման պայմանագրութիւնը հազիւ ստորագրուած, Պատրիարք Սրբազանը կոչ քրաւ Հ. Բ. Ը. Միւրթեան, որպէսզի ստանձնէ դպրոցի շինութեան ծախսը:

Մայիս 2-ի տակիր նամակով, Հ. Բ. Ը. Միւրթեան Ընդհ. Տնօրէն քաղաքատապ Տիար Գ. Կիրակոսեան յայտնեց Սրբազան Պատրիարքին, թէ, «Ձեր այս նոր բաղձանքին կենսական նշանակութիւնը ըմբռնելով, Կեզր. Վարչութիւնը ուզեց սիրով ընդառաջ

երթալ անոր, եթէ այս առթիւ գոյութիւն ունեցող միակ միջոցը կարելի ըլլար գործադրութեան դնել:

«Միութեանս ծերունագարդ մէկ պատուական քարերարը, Տիար Վահրամ Իգպաշեան, վերջերս 20,000 տոյար յանձնած էր մեզի, այս գումարը անձեռնմխելի պահելու եւ անոր եկամուտը իր իսկ որոշած ձեւով տարուէ տարի կրթական նպատակի մը յատկացնելու պայմանով: Կեդր. Վարչութիւնը յարմար դատեց այս գումարը Ամմանի դպրոցին կառուցման համար տրամադրել, եթէ բարերարը հաճէր իր որոշումը փոխել:

«Անկեղծօրէն ուրախ ենք յայտնելու որ ան ազնուօրէն համաձայն գտնուեցաւ որ իր նուիրատուութիւնը գործածենք այս արժանաւոր նպատակին համար»:

Քաջալերուած առաջին այս արդիւնքէն, Պատրիարք Արքազանը դիմեց նաեւ այլ բարերար հաստատութիւններու, գեղեցիկ դպրոցի եւ եկեղեցիի մը շինութեան ամբողջական ծախքը ապահովելու քաղցր ակնկալութեամբ: Սյս դիմումները բերին նոյնպէս յուսադրիչ խոստումներ, որոնց մանրամասնութիւնները կը հրատարակենք յաջորդիւ:

Ի պատիւ եւ ի գնահատութիւն Հ. Բ. Ը. Միութեան իշխանական այս վերաբերմունքին, Ս. Աթոռս որոշեց նորակառոյց վարժարանը կոչել

Հ. Բ. Ը. ՄԻՈՒԹԵԱՆ

ՎԱՀՐԱՄ ԻԻԶՊԼՇԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Յուլիսի 2ին, Կիրակի առաւօտ, կատարուեցաւ նոր վարժարանին փառաւոր հիմնարկէքը, Յորդանանի սիրեցեալ Վարչապետ՝ Ն. Վսեմ. Պահճաթ Քալհուտիի ձեռքով:

Հողը շրջագծուած էր Յորդանանեան դրօշակներով, իսկ վարժարանի շինութեան տեղը զետեղուած էր բարձրադիր պատառի մը վրայ՝ վարժարանին մեծադիր յատակագիծը:

Տեղւոյն վրայ կը գտնուէին Պատրիարք Արքազանը, շրջապատուած Միաբանութեան անդամներով եւ ժողովուրդի հոծ բազմութեամբ, երբ, ժամը 10.15ին, ժամանեց Ն. Վսեմ. Վարչապետը, շրջապատուած երկու նախարարներով՝ Ներքին Գործոց եւ Արդարութեան նախարար Ն. Վ. Հասան էլ-Քաթիպ եւ Կրթական նախարար Ն. Վ. Բաքիք էլ-Հիւսէյնի:

Ն. Վ. Վարչապետը եւ նախարարները ընդունուեցան Յորդանանի Ընդհ. Ոստիկանապետին կողմէ եւ ալքէ անցուցին պատուոյ պահակներու խումբը: Ապա, Արքազան Պատրիարքը առաջնորդեց զանոնք դէպի վրանը, մասնաւորաբար պատրաստուած օրուան հանդիսութեան համար:

Ժամը 10.30ին, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եպս. եւ Միաբան Հայրեր օրհնեցին հիմերը, կրօնական մասնաւոր արարողութեամբ եւ Ս. Աւետարանի ընթերցումով:

Ամփիջապէս ետք, Ն. Վ. Պահճաթ Քալհուտի ժողովուրդի խանդավառ ծափերուն մէջ յառաջացաւ եւ իր ձեռքով դրաւ ու ծեփեց շէնքին անկիւնաքարը, օծուած, ըստ սովորութեան, տեղւոյն վրայ զոհուած ոչխարի արիւնով:

Ապա, հիմնաքարին մօտ կեցած, Արքազան Պատրիարքը խօսք առաւ եւ ըսաւ.

«Այսօր կ'իրականանայ մեր եւ ձեր տարիներու երազը: Սիրելի՛ ժողովուրդ Ամմանի, այսօր հիմնեցինք ահա ձեր նոր վարժարանը, որ պիտի բարձրանայ գեղեցիկ

այս լերան բարձունքին, հոյակապ շինուածքով: Ուրախ ենք մանաւանդ որ դպրոցին հիմնաքարը ինք իր ձեռքով դրաւ եւ հաստատեց մեր բոլորին սիրելի եւ յարգելի բարեկամը՝ Նորին Վսեմութիւն Պահնաթ Թալիունի, ձեռներէջ Վարչագետը Յորդանանի:

«Անցած է այլեւս ժամանակը վսեմ խօսքերու եւ, ինչո՞ւ չըսենք, մեծ սուտերու: Ժամանակն է աշխատանքի եւ շինարարութեան, ժամանակն է յառաջդիմութեան եւ յաջողութեան:

«Մենք մեր շինարարական ծրագիրներու առաջին քարը ուզեցինք դնել Ամմանի մէջ, Թագաւորանիստ մայրաքաղաքի այս բարձունքին վրայ, մեր սիրոյ եւ երախտագիտութեան լաւագոյն արտայայտութիւնը նկատելով զայն մեր Թագաւորին՝ ամենուս սրտին ա՛յնքան մօտիկ եւ բազմայարգ Հիւսէյնի նկատմամբ...»

Ն. Վ. Պահնաթ Թալիունի կը գեօեղէ հիմնաքարը:

«Մասնաւորաբար ուրախ ենք որ մեր առաջին այս ձեռնարկին առաջին քարը կը դրուի Ն. Վսեմութեան ձեռքով, ձեռք մը որ եղած է միշտ շնորհաբեր եւ բարեբաստիկ մեզի, մեր Աթոռին եւ մեր ժողովուրդին համար...»

«Թող երկա՛ր ապրի մեր Թագաւորը, Թող երկա՛ր ապրին Կառավարութեան պետ՝ Պահնաթ Թալիունի եւ Վսեմաշուք Նախարարները, որոնք պատուեցին այս հանդիսութիւնը»:

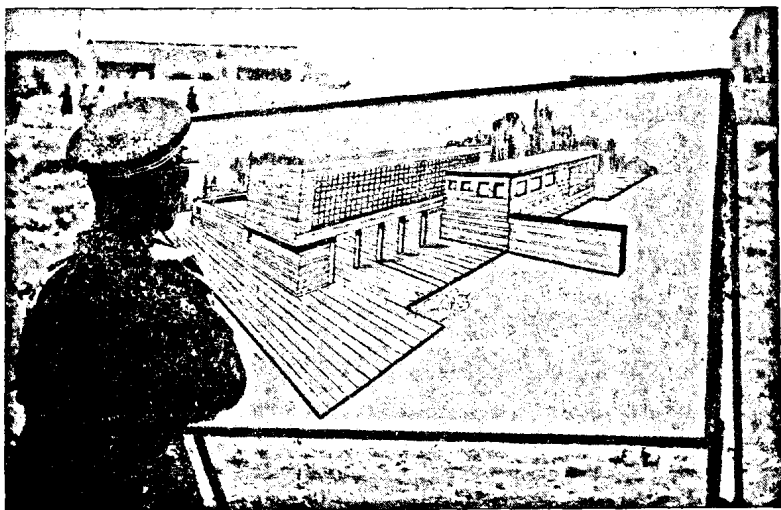
Ս. Պատրիարք Հօր խօսքը Արաբերէնի Թարգմանեց Դիւանապետ Հոգշ. Տ. Շահէ Վրդ. Անէմեան:

Յետոյ խօսք առաւ Ն. Վ. Վարչապետը եւ ըսաւ.

«Շատ զգացուած եմ անծիս հանդէպ արտաշայտուած ազնիւ զգացումներուն համար: Երբ Վեհափառ Թագաւորը եւ մենք մեր վստահութիւնը դրինք Ձերդ Ամենապատուութեան վրայ, վստահ էինք որ Ձեզմով պիտի ծաղկի Սթոռը եւ պիտի յառաջդիմէ հայ համայնքը, գեղեցիկ եւ շինարար ծրագիրներով: Ձեր յաջող ձեռնարկները կ'ուրախացնեն մեզ, որովհետեւ կը սատարեն երկրի յառաջդիմութեան եւ լուսաւորութեան:

«Մասնաւորաբար կը շնորհաւորեմ տեղւոյն ընտրութիւնը: Երանի Սման մայրաքաղաքի բազմաթիւ բլուրներէն իւրաքանչիւրը գեղեցկանար կրօնական յարկով մը եւ կրթական օճախով մը, նման այս մէկին, որուն հիմնարկէրը կատարել մեծ հաճոյք մըն է ինծի համար ...»:

Ընդհանուր Ոստիկանապետ Վսեմ. Քերիմ Օհան
կը դիտէ Վաթարանի մեծապիւր Եպիսկոպոսը:

Շնորհաւորական խօսքեր փոխանակելէ ետք Սրբազան Պատրիարքին հետ եւ օշաբակի հիւրասիրութենէն ետք, Ն. Վսեմութիւն Վարչապետը եւ պատուարժան մեծարգոյ հիւրերը զինուորական պատիւներով հրաժեշտ առին եւ մեկնեցան:

Նոյն օրը, Ամմանի ռատիօկայանը ծայնասփռեց հանդիսութիւնը ամբողջութեամբ:

Աստուծոյ օգնութեամբ, կը յուսանք որ շինութեան գործը պիտի յառաջանայ կանոնաւոր կերպով եւ պիտի յաջողինք մի քանի ամիսներ ետք կատարել նորաշէն դպրոցին եւ եկեղեցիին բացումը, յուրախութիւն մեր սիրեցեալ ժողովուրդին եւ ի փառս Աստուծոյ:

Շ.

ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ Ս. ՅԱՐԳՄԱՆՁԱՑ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻ

1960-1961 ՏԱՐԵՇՐԱՆԻ

Ամեն. Տ. Նշիչէ Ս. Արքեպօ. Տէրտէրեան
Բարեխնամ Պատրիարք Ս. Աթոռոյ,
Գերաշնորհ Սրբազաններ,
Հոգեշնորհ Հայրեր, և
Յարգելի Հանդիսականներ,

Աստուծոյ շնորհէլ դպրոցական բարեյա-
ջող տարի մը ևս բոլորած կանգ կ'առնենք
այսօր, հանդիսական այս բնիկն Ներկայացնե-
լու համար Ս. Թարգմանչաց երկրդ. Վարժա-
րանի 1960-61 դպրոցական տարեշրջանի կրթ-
թական — բարոյական — տնտեսական տեղե-
կագիրը:

Աւալեթութիւն Վարժարանի. — Ուսումնական
տարւոյ մեր աշակերտութեան ընդհ. թիւը
եղաւ 350, բաժնուած հետեւեալ ձեւով. —

80 աշակերտներ հետեւեցան Երկրորդական
բաժնին — 55 աղջիկ և 25 մանչ —, 180 աշա-
կերտներ՝ Նախակրթարանի դասընթացքնե-
րուն — 90 աղջիկ և 90 մանչ —, իսկ 90 փոք-
րիկներ՝ Մանկապարտէղի դասընթացքներուն
— 40 աղջիկ և 50 մանչ —: Աշակերտութեան
ընդհանուր թիւին 185ը աղջիկներ և 165ը ման-
չեր էին:

Ուսուցչական կազմ. — Տարւոյ ընթացքին
մեր Ուսուցչական կազմին թիւն էր 30, որոնց
23ը վճարովի աշխարհականներ են, իսկ 7ը մեր
Միաբանութեան անդամ եկեղեցականներ՝ ու-
րիշք անվարձ նուիրումով կը ծառայեն մեր
վարժարանին:

Մասնաւոր գնահատանքի արժանի է Ու-
սուցչական կազմին բերած օժանդակութիւնը
մեր կրթական գործին. անոնք եղան մեզ հա-
մար լաւագոյն գործակիցներ ու արդիւնաւոր
և համբաւելի աշխատանքները մեր Հաստա-
տութեան:

Տարւոյ ընթացքին ունեցանք իրենց հետ
պարբերական խորհրդակցական նիստեր, ուր
նկատի առնուեցան մեր դպրոցի կարգապա-
հական և կրթական զանազան տեսակի հարցեր:
Այս առիթով մեր և աշակերտութեան շնոր-
հակալութիւնները կը յայտնեց իրենց:

Կրթական եւ ուսումնական վիճակ. — Մեր կրթ-
թական ընդհ. ծրագիրը, ըստ նախընթացի, կը
բաղկանար երեք դիւնաւոր մասերէ. — Ման-
կապարտէղ՝ Ծիւղ, Գոգոն, Մարիկ երեք դասա-
րաններով, Նախակրթարան՝ վեց դասարան-

ներով և Երկրորդական Վարժարան՝ հինգ դա-
սարաններով:

Մանկապարտէղը, ինչպէս նախընթաց տա-
րին երբեք, այս տարի ևս ճոխացուցինք ման-
կավարժութեան յատուկ առարկաներով, ու-
րոնք թէ՛ կը դիւրացնեն փոքրիկներուն ու-
սուցումը և թէ՛ կը ստեղծեն իրենց համար հա-
ճելի, ուրախ և վարժուուն մթնոլորտ: Նոր բա-
րեղարդումներու ենթարկուեցաւ նաև իրենց
խաղարանը: Կրնանք ըսել թէ մեր Մանկա-
պարտէղը արդիական Մանկապարտէղ մըն
է այլևս:

2 Յուլիս 1961, Կիրակի կ. վ. ժամը 3-30ին,
տեղի ունեցաւ Մանկապարտէղի Ամալիւրդի
Հանդէսը: Այս տարի մեր Մանկապարտէղէն
վկայութեամբ Նախակրթարան կ'անցնին 24
փոքրիկներ:

Նախակրթարանի և Երկրորդական բաժնի
կրթական ծրագիրը, ըստ նախընթացի, ընթա-
ցաւ քաղաքիս օտար և կառավարական վար-
ժարաններու՝ ինչպէս նաև ձի. Սի. Ի. Ի. Անգ-
լիական ծրագրին համապատասխանող կրթա-
կան ընթացքով մը:

Այս տարի ևս ձի. Սի. Ի. անգլիական
քննութեանց մասնակցեցան մեր Երկրորդա-
կան Վարժարանի 8 ընթանաւարտուհիները:

Իսկ անցանք տարի ձի. Սի. Ի. քննու-
թեանց մասնակցող մեր ընթանաւարտներուն
արդիւնքը եղած է հետեւեալը. —

Անայոյ 2էքիհան — Անգլերէն գրականու-
թիւն (Նախապէս անցած էր Դասական Հայե-
րէնի, Անգլերէն լեզուի, Ընդհ. Ազգաց Պատ-
մութեան և Ուսուցչական հիւղերուն մէջ):

Հայակաշնու Անարտեան — Դասական Հա-
յերէն, Անգլերէն լեզու, Անգլերէն գրականու-
թիւն և Ընդհ. Ազգաց Պատմ.:

Սիրունի Հապէշեան — Հայերէն աշխարհա-
բար, Քրիստոնեութիւն, Ընդհ. Ազգաց Պատմ.
և Ուսուցչութիւն:

Դէորդ Թէրզիպաշեան — Դասական Հայե-
րէն, Արաբերէն և Ընդհ. Ազգաց Պատմ.:

Դեղուհի Էքիղեան — Դասական Հայերէն,
Անգլերէն գրականութիւն և Ընդհ. Ազգաց
Պատմ.:

Արաքսի Թարութիւնեան — Հայերէն աշխարհա-
բար և Ուսուցչութիւն:

Ֆէնի Ջաքարեան — Հայերէն աշխարհաբար
և Ընդհ. Ազգաց Պատմ.:

Տիանա Մուշակուար — Ուսողութիւն և Ընդհ. Ազգաց Պատմ.:

Մեր կրթական ծրագիրը իրագործեցինք հետեւեալ հիւղերու ուսուցմամբ. —

Հայերէն — Գրարար և Աշխարհարար —, Անգլերէն և Արաբերէն լեզուներ և գրականութիւններ, Կրօնագիտութիւն, Հայոց Պատմութիւն, Պատմ. Հայ Մատենագրութեան, Պատմ. Ընդհ. Ազգաց, Ուսողութիւն և Ընագիտական զանազան հիւղեր:

Անիերի յարատեւութեամբ և կանոնաւորութեամբ իրագործուեցան բոլոր դասընթացները մեր հսկողութեան տակ: Պարբերաբար ընտելեան աւարկայ եղան բոլոր պարտականութեանց տեսարակները. ուսուցիչներէ բաղկացած յանձնախումբի մը կողմէ, դիտողութիւններ յանձնուեցան իւրաքանչիւր ուսուցչի մասնաւոր աշխատութեան:

Մեր ամսվերջի ընտելութիւններէն յետոյ — 1961 Յունիս 19-28 —, իրենց տարեկան ուսումնական աշխատանքներուն մէջ ձախողած 27 աշակերտներ ունեցանք, որոնք յառաջիկայ տարի կը կրկնեն իրենց դասարանները, մինչ անցալ տարի ձախողած աշակերտներու թիւն էր 40:

Կրօնական — Բարոյական — Ազգային դաստիարակութիւն. — Մեր կրթական ծրագրին աւելցնելու հոգ տարինք մեր աշակերտներու կրօնական-բարոյական, արդգապահական և ազգային դաստիարակութեան:

Այս տեսակէտէն մեզի միջոցներ ունեցանք, մեր վարժարանի կրօնական, հայագիտական դասերը, մեր կրօնական արարողութիւններն ու պարտաւորութիւնները և մեր ազգային և կրօնական շրջապատը:

Կրօնքը անվարան վկայել թէ այս մարզին մէջ մեր աշակերտները կը ներկայացնեն նշանակելի առաւելութիւններ, մանաւանդ բազմազանութեամբ մեր վարժարաններու աշակերտութեան: Մասնաւոր գնահատանքի խօսք ունիմ մեր Երկրորդական վարժարանի աշակերտութեան կարեւոր մէկ մասին համար: Կը հաստատենք թէ կարգապահական որեւէ զգուարութիւն չենք ունեցած ամբողջ տարւոյս ընթացքին:

Մեր կրօնական պարտաւորութիւնները կատարած ենք անթերի, մեր աշակերտները առաջնորդելով տարին երկիցս Ս. Հաղորդութեան Խորհուրդին — Ս. Մնատիգին և Ս. Զատիկին —: Ամէն Կիրակի ներկայ եղան մեր պաշտամունքներուն, տոնական օրերուն նշանիսկ բաժնի վերցնելով այդ արարողութիւններէն: Մեր հրաւերին վրայ երկիցս Ս. Հաղորդութիւն ստացան նաև քաղաքիս օտար վարժարաններու հայ աշակերտները:

Գրական և բանասիրական նստաօրեր. — Մեր դասընթացներու աւելցնելու ջանք ըրինք որ

Հինգշաբթի օրեր զպրոցական աշխատանքներէն յետոյ ունենանք բանասիրական և գրական հասարակութիւն: Մեր կողմէ հրաւիրուած օտար թէ հայ ուսուցիչներ, բժիշկներ, պետական անձնաւորութիւններ, տուրի բանասիրութիւններ՝ ընկերային, իմացական, առարկայական աշխատող ներկերու շուրջ: Ունեցանք նաև աշակերտներու կողմէ կատարուած տոնախմբական հասարակութիւն:

Ամառնային արձակուրդը օգտակար կերպով անցուցած ըլլալու համար երկրորդական վարժարանի աշակերտներու կարեւոր մէկ մասին տուրիք վիճարանական, առեմախօսական և շարագրական նիւթեր, որոնք արձակուրդէն յետոյ պիտի ներկայացնեն զանոնք ամէն Հինգշաբթի տեղի ունենալիք երեկոյթներու ընթացքին:

Հայ երաժշտութեան դասընթաց. — Իբրև մեր տնային ուղեկանութիւնը խանդավառող լաւագոյն ազգային, այս տարի և ն շարունակեցինք մեր ամենօրեայ հայ երաժշտութեան դասընթացները, որոնց արդիւնքը մեր հասարակութեան հրամցուեցաւ 22 Ապրիլ 1961ին, Շաբաթ երեկոյեան ժամը (6ին, 6առ. վարժարանին մէջ տրուած զպրոցական տարեկան երգահանդէսով: Երգահանդէսը մեր գաղութի շեմ գնահատանքին արժանապատ:

Մարզական կեանք. — Իմացական աշխատանքին աւելցնելու հոգ տարինք աշակերտներու ֆիզիքական կրթանքին, թէ՛ սաներու և թէ՛ առնուհիներու համար կազմակերպելով ամենօրեայ մարզանքի պահեր, և դասարանային կամ միջիմաքական ֆութբոլի, պասկէթբոլի և վոլեյբոլի մրցումներ:

Այս տարի, վարժարանէն դուրս կազմակերպութիւններու և օտար զպրոցներու նոտ ունեցած ենք 2 պասկէթբոլի, 2 ֆութբոլի և վոլեյբոլի. և մէկ փինի — փօնիկ մրցումներ, որոնց չորսին արդիւնքը եղած է ի նպաստ մեր վարժարանին:

11 Յունիս 1961, Կիրակի կէսօրէ վերջ ժամը 3:30ին, Ձերք Ամենապատուութեան նախագահութեամբ և Բողոքարարի հոգ բաղմունքներուն մը ներկայութեամբ տեղի ունեցաւ մեր վարժարանի տարեկան մարզահանդէսը, ուր մեր երկուս ուսանողները, բաժնուած Արարես և Մասիս — աղաք —, Սեւան և Երեւան — աղ-լիկներ — չորս մրցումի խաւերուն, ցուցաբերեցին իրենց տարուած մը մարզական աշխատանքին արդիւնքը՝ մարզանքի, պարի, վաղքի և ոտուովի մրցումներով:

Սկստեալով շարժում. — Ըստ նախընթացի շարունակեցինք այս մարզին մէջ մեր աշխատանքները, շարաթօրեայ դասախօսութիւններով և արշաւներով: Ունինք 135՝ մօտ Սկստեալներ, Գալիկներ, Արեւոյշներ և Արծուիկներ:

28 Ապրիլ 1961ին, մեր Արեւոյշները մասնակցեցան Թամաշայի մէջ Արեւոյշներու Թր-

ուսան Տեղակատարութեան, կազմակերպուած Յորդանանի Արեւոյշներու Խորհուրդին կողմէ: Մեր Արեւոյշները իրենց կարգապահութեամբ, դերակատարութեամբ, համազգեստով և մաքրութեամբ հանդիսացան առաջին:

Իսկ 31 Մայիս 1961ին, Ամմանի մէջ կատարուեցաւ Արեւոյշներու առաջին ցուցահանդէսը, Յորդանանի 700 Արեւոյշներուն մասնակցութեամբ: Երեսուղէի նախնայը ներկայացնող միակ խումբն էր մերը, որ իր գերակատարութեամբ և կարգապահութեամբ մասնաւոր գնահատանքի արարելոյ եղաւ: Ցուցահանդէսին կը նախադասէին Յորդանանի Մայր Թագուհին և Վեմալուք Տիկին Մուսա էլ Հիւսէյն:

Ձեռագործային աշխատանք և Տարեկան Պազար. — Ըստ նախընթացի այս տարի ևս ունեցանք ձեռագործի և իւղաներկ գծագրութեանց յատուկ պահեր: Ձեռագործային այս աշխատանքները վաճառքի դրուեցան ի նպատակ մարտահանի, տարեկան պազարի մը մէջ, որ տեղի ունեցաւ 3 և 4 Յունիս 19(1, Շարաթ և Կիրակի օրերուն:

Պազարը մեր գաղութին համար եղաւ ոչ միայն ընկերական հանդիպումի լաւագոյն առիթ, այլև վարժարանիս պակասովք 267 յորդանանեան տիների գումար մը:

Այլեայլ ձեռնարկներ. — Ունեցանք չորս օրական պոստներ, մին գէպի Նապլուս, երկուքը Տէպի Ամման, իսկ միւսը՝ Երեսուղէի շրջակայքը:

Օտար լեզուներու յատուկ մեր գրադարանի բաժինը ունեցաւ կարեւոր յաւելում մը նոր գնուած գիրքերով:

Տնտեսական. — Հետեւելն է մեր վարժարանի 1960 Մայիս 1 - 1961 Ապրիլ 30 տարեկան տընտեսական ելեւմուտքային:

Ս Ի Ռ Ն Ք

	Յ. Տ. Ֆիլս
Նուիրատուութիւն արտասանմանէն	917.110
Հաւուր Գարակոզեան Հաստատութենէն	358.000
Հայ Ուսանողաց Ամերիկահայ Բարեկ. Ընկ.էն	163.400
Հայ Բարեկ. Ընկ. Միութենէն (Նիւ Եորք)	715.000
Համաեքստասիայ Վեր. Միութենէն (Ամերիկա)	189.000
Կիւլապի Կիւլապէն. Հիմնադրութենէն ( )	702.000
	3044.510
Առանկեաց թուանքներ	974.900
Վաճառեալ գրեթակամէ	268.415
Ձեռագործներէ եւ 1960ի պազարէն	179.900
Հանդէսներէ	62.800
Ունեւաւալէն միջոցս	294.180
Առանկեաներէն հաւաք. վարագործոյի հաւուրն	5.700
	4830.405

Ե Լ Ք

Գրեթական պիտոյի	52.715
Վաճառելի գրեթական	119.130

Յ. Տ. Ֆիլս

Հանդէսներու ծախք	33.330
1960ի պազարին եւ ձեռագործի ծախք	51.400
Մանր ծախք եւ գրեթական	85.215
Կան-կարասիք եւ պլլ ճոռագութիւն	57.600
Կոշիկներ պատրաստութիւն եւ առաւում	50.000
Նկարներու ծախք Բարեհաւայ ղրկուելու	18.004
Ամսական պատեօնութեան	5013.500
Հասոցում արձակուած պատեօնէր	56.000

5536.894

Մուտք 4830.405

Պիւստիքի քաջ 19(0 - 61 Տարեցանքի

706.489

Ինչպէս կը տեսնուի, մեր Հայիներու մուտքի բաժնին մէջ ունինք Յ. Տ. 3044.510 Ֆիլսի նուիրատուութիւններու շարք մը: Ստորեւ կու տանք նուիրատուներու անուններն ու նուիրատուութեանց քանակը, սկսելով 1960 Մայիս 1էն մինչեւ 1961 Ապրիլ 30:

ՅԱՆԿ

Ս. ՅԱՐԳՄԱՆՉԱՏ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐՄԱՐԱՆԻ

ՆՈՒՐԱՏՈՒՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒ-

19(0 Մայիս 1էն մինչեւ 1961 Ապրիլ 30

ՍԱՅՍԱ. —

Հատուր Գարակոզեան Հիմնադ. (Ամերիկա)	358.000
Տիկին Արթուրիս Սոքիկեան (Ամերիկա)	8.500
Պր. Միքիլ Եակոբեան (Ամերիկա)	8.500

ՅՈՒՆԻՍ. —

Բիւքարնի Վեր. Հայր. Միութիւն (Ամերիկա)	43.500
Պր. Սեփիան Բանիկեան (Աւստրալիա)	14.000
Պր. Այվազեան (Ամերիկա)	8.900

ՕԳՈՍՏՈՍ. —

Տիկին Մերուհի Պաւլեան (Ամերիկա)	9.000
Տիկին Արմենուհի Սվանեան	9.000
Այնթապի Հայր. Միութիւն (, Նիւ Եորք)	9.000

ՍԵՊՏԵՄԲԵՐ. —

Պր. Սամակ Վաղանեան (Ամերիկա)	8.700
Պր. Սեփիան Բանիկեան (Աւստրալիա)	7.000

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ. —

Ֆիլադելֆիայ Տիկնանց Միութիւն	8.700
Պր. Մ. Գ. Յամարեան (Ամերիկա)	8.900

ՆՈՅԵՄԲԵՐ. —

Պր. Միքիլ Գարակոզեան (Ամերիկա)	100.000
Պր. Գրիգոր Կարապետեան	8.800
Պր. Ս. Փիլիպպոսեան	35.800
Պր. Զան Յովհաննէսեան	8.900
Հայ Վերքեաններ (Տիբոյիք,)	35.800
Պր. Սեփիան Սուրբանեան (Ամերիկա)	8.650
Պր. Սեփիան Բանիկեան (Աւստրալիա)	10.500
Պր. Արա Եարազեան (Ամերիկա)	9.000

ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ. —

Տիկին Ազնի Հանքեան (Ամերիկա)	9.000
Պր. Նուպար Ամպուրեան	7.180
Պր. Յարութիւն Բաղդասար	35.900
Պր. Ա. Մարեան	1.790
Տիկին Լ. Աւագեան	0.700
Պր. Բ. Գալստիսեան	3.590
Պր. Վանգեմ Ակիմեան (Աւստրալիա)	7.200
Պր. Սեփան Բանիկեան (Աւստրալիա)	7.200
Պր. Խ. Փոստեյան (Ամերիկա)	3.200
Պր. Գ. Տ. Մաթոսեան (Ամերիկա)	35.800
Պր. Թորոս Մասպոնեան	3.580
ԷՅ ՍԻ ՌԻԱՅ Օ (Ֆուլգո)	8.460
Տիկին Թ. Դանիկեան (Ամերիկա)	8.950
Տիկին Մ. Միխայելեան	8.950
Ուելլիթի Տիկններեան	8.950
Պր. Սիմոն Շնաւոնեան	8.950
Պր. Աւետի Սեպուհեան	8.950
Պր. Համ Գարապետեան	8.950
Տիկին Մարտինի Պետկեան	8.950
Պր. Սիմոն Տիկնեօղեան	8.950
Պր. Գ. Պարոնեան	8.900

ՅՈՒՆԻՈՒՐ. —

Պր. Անի Աւետեան (Ամերիկա)	8.920
Տիկին Լ. Կիւրիւնեան	26.750
Պր. Մ. Աբգարեան	17.850
Պր. Բ. Քոյիկեան	8.920
Պր. Եղանար Նանիկեան	8.920
Պր. Մ. Ալբունեան	8.500
Տիկին Մ. Աւստրեան	1.780
Պր. Յովհ. Քրիսեան	1.780
Պր. Վանգեմ Ակիմեան (Աւստրալիա)	7.100
Պր. Սեփան Բանիկեան	7.100
Պր. Եղանար Յակոբեան (Ամերիկա)	8.900
ՏԲ. Ս. Սուսեան	10.000
Տիկին Ուլա. Տ. Յակոբեան	9.000
Օր. Ջ. Ալպանեան	9.000
Տիկին Աբգարեան Սողոմեան	9.000
Պր. Տիգրան Մուրեան	17.500
Պր. Ռ. Գարեթեան	1.750
Պր. Ն. Հիմալեան	8.700
Ում (Նիւ Եմբ,)	10.000
Սաբաւեմոյի Կիւրա. Վարդաւառ	8.900
Տիկին Լ. Գալստեան (Ամերիկա)	8.900
Պր. Համ Պոլադեան	3.530
Օր. Ա. Ամբեան	35.750
Քոլիի Հայրենակ. Միութիւն (Տիբորթ)	17.000

ՓԵՏՐՈՒՐ. —

Հայ Ուսանողներու Ամերիկահայ Բարեկամներ	163.400
Է. Բ. Ը. Մ. (Նիւ Եմբ)	715.020
Տիկին Ս. Սուսեան (Ամերիկա)	8.900
Պր. Ա. Բաղդասարեան	8.900
Տ. Թորոս Բանի. Մարջարեան (Ամերիկա)	8.900
Պր. Մ. Ագաւառեան (Ամերիկա)	17.000
Պր. Կարո Գալստեան	8.650
Պր. Վարդան Խաչիկեան	8.650
Պր. Վանգեմ Ակիմեան (Աւստրալիա)	7.000

Տ. Յ. Տիլա

ՄԱՐՏ. —

Տ. Յ. Տիլա

Աղեփանդեղի Ազգայիններ	2.000
Պր. Զարի Աւետեան (Ամերիկա)	8.900
ԱՊՐԻԼ. —	
Պր. Գրիգոր Գրմըրեան (Պէլլուս)	2.000
Պր. Սեփան Բանիկեան (Աւստրալիա)	14.000
Համասերանայ Վեր. Միութ. (Ամերիկա)	189.900
Կիւլլապի Կիւլլեմեան Հիմնարկ.	702.000
Համագումար	3044.510

Մեր Տեսչութեան և ուսանողութեան ղեկավարած շնորհակալութիւնները կը յայտնենք բոլոր աշխուհի շնորհակալներուն, որոնք ազգասիրաբար ընդառաջելով յանուն հայ մանկաներու դաստիարակութեան մեր կոչին, բերած են իրենց տնտեսական օժանդակութիւնը մեր դպրոցին:

Թող Տէրը օրհնէ ու իր քաղաքատիկ շնորհներով դարգարէ գիրենք:

Տեղեկագրիս վերջաւորութեան, յանուն Տեսչութեան և մեր աշակերտութեան, սերտագին պարտք ունենք մեր վարժարանը հռոմեական Ս. Յակոբեան Միաբնակներու և ի մասնաւորի անոր Ամենապատիւ Պետին՝ Զեբր Սրբաշնորհներու:

Սրբապաւ Հայր, մասնաւոր յիշատակութեան արժանի է անձնապէս Ձերդ Սրբաշնորհութեան հոգածու և քաջալիցական կեցածքը հանդէպ վարժարանին: 1933-ին, երբ Ձերդ Սրբապաւ Ս. Յակոբեան շնորհակալացողներ Ս. Թարգմանչայ Նախարարութեան երկրորդական վարժարանի մը վերածելու անհրաժեշտութիւնը, մեր վանական վարիկի և դպրութի յառաջդիմութեան տեսակէտէն, Ձերդ Սրբաշնորհութեան, հակառակ շատ մը անհպատակ պայմաններու, քաջալիցեան և ընթացք տուաւ, նոյնիսկ այս մեծ ծրագիրը Յաւակերտներով սկսելու քաջ յանձնառութեամբ:

Այսօր, այդ օրերէն սահնակներ են 8 տարիներ, երբ մեր Ս. Աթոռը անցուց պայքարի և փորձութեան դառն ժամանակամիջոց մը. եղան օրեր երբ մեր երկրորդական վարժարանի բաժինը կրնար զոհ երթալ այդ տխուր պայքարներուն ու փակուիլ ընդմիջու: Եւ սակայն Ձերդ Սրբաշնորհութեան մեր վարժարանին համար կատարեց կարեւոր դարձակէտ մը, անգամ մը ևս ապահովելով մեր գաղութին համար բացառիկ նշանակութիւն ունեցող կրթական այս մեծ ձեռնարկը:

Սրբապաւ Հայր, Ձեզմով սկզբնաւորուած այս ձեռնարկը ութ տարիներ յետոյ Ձեզ կը մատուցանենք, առաւել ուռնացած և գեղեցկացած:

Մեր երկրորդական վարժարանի աշակերտներու թիւը երեքէն այսօր բարձրացած է 100ի: Խոստումաւից յոռմար մը աշակերտներու, որոնք պիտի չլլան մեր գաղութի ապագայ սիւները:

Ուրիշներ տակաւին մեկնեցան աւարտած մեր վարժարանը, ու այսօր անոնք իրենց տուններու ապահովութիւնն են. երբեմն նոյնիսկ աւանցմէ մասնք ազատութիւնցիւն իրենց ընտանիքները նպաստաբար զանեմուն ափ առնելու կորանքէն: Իսկ ուրիշ աւելի բախտաւորներ իրենց ուսումնական ընթացքը կը շարունակեն համալսարաններու մէջ:

Տակաւին խորապէս քրտապնդիլ պիտի գտնենք երբ դիտենք թէ, մեզ մօտ ուսանող է մեր Երկրորդական բաժնէն չըլնաւաւարտ ունինք մօտ 135 աշակերտներ, որոնց հազիւ քսանը իրենց նիւթական միջոցներով պիտի կրնային օտար ուսուցումով աւելակոյթով Երկրորդական վարժարաններու աշակերտել: Աւելին մնացեալ հարիւրէն աւելի հայ պարմանները առանց մեր վարժարանին պիտի մնային զուրկ հայեցի երկրորդական դաստիարակութեան բարիքներէն ու պիտի ըլլային նախակրթարանային զարգացումով հասարակ արեւստաւորներ:

Ձեռքով սկզբնաւորուած այս ձեռնարկը մեզ կը ժառուցանենք այսօր, առանց վարանքի հաստատելով թէ ան այլեւ Ս. Գալգաբի Երկրորդական վարժարաններու կարգին կը հանդիսանայ իբրեւ ամենէն աշխատանքներէն մին:

Վատն ենք որ մեր վարժարանը յիտ այսու եւ պիտի վայելէ Ձեր Հայրենիք մասնաւոր ուշադրութիւնն ու խնամքը, ու յառաջիկայ տարիները մերզ Սրբազնութեան շնորհիւ պիտի ըլլան նոր նաւահանգիստ տարիներ:

Շնորհակալութեան արտագին պարտք ունինք Հայի Բարեգործական Ընդհ. Միութեան, անոր համար որ երբ ներկայ տարելը յանին մեր զարգացը ունեցաւ իր անտեսական տագնապը, որուն հետեանքով կրնար վստահուիլ մեր վարժարանի երկրորդական ընթացքը, յիշեալ Միութեան Կեդր. վարչութիւնը նոյնիսկ տայն ընթացք տալով մեր կողմ, 2000 տոլարի նուիրատուութեամբ բերաւ իր ազնուական մասնակցութիւնը մեր կրթական աշխատանքին:

Նոյնքան քրտապնդի շնորհակալութիւններ կիւլապի կիւլապէսիեան Հիմնարկութեան Պատուաւորան վարչութեան, որ վերջիջեալ պայմաններուն տակ ընդառաջելով մեր կողմ, ազնուաբար անմիջապէս վերականգն իր տարեկան 1000 տոլարի նուիրատուութիւնը, որով մերի կրթիւթիւնը կու տայ մեր զարգացն ներք պահել Հիմնարկութեան անունով ամբողջական դասարան մը:

Հանգուցեալ Հաւուրը Գարակէօղեանի յիշատակին ունինք նաեւ ամբողջ դասարան մը, նիւ Եւրոքի Հաւուրը Գարակէօղեանի Հիմնարկէն Եւրոքի տարեկան 1000 տոլարի նուիրատուութեամբ: Մեր սքտապնդի շնորհակալութիւնները եւ օղն Հիմնարկութեան անոր ժաւնան ներկայացուցիլ է Հայ դաստիարակութեան մեծ բարեկամ Օր. Լիւիա Գարակէօղ-

ՏԱՐԵԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ ԱՄՍԱՆԻ ՇԵՅՈՒՄԵԱՆ ՎԱՐՎԱՐԱՆԻ

1960 — 1961 ՏԱՐԵՐԱՆԻ

Հոգեշնորհ Հայրեր
և Յարգելի Հանգիսականներ,

Կամեցողութեամբն Աստուծոյ և վերադիտութեամբ նորին Ամեն. Ս. Պատրիարք Հոր, այս տարի եւ մեր վարժարանը վերաբացուեցաւ Սեպտեմբերի սկզբը, ունենալով 175 աշակերտներ, որոնցմէ 119ը նախակրթարանի իսկ 7Ը Մանկապարտէզի բաժնիներուն մէջ:

Մեր ուսուցիչներուն թիւն էր 10, որոնք ըրին իրենց կարելին մեր աշակերտներու ուսման և դաստիարակութեան համար: Այս առթիւ մեր խորին շնորհակալութիւնները կը

եանին, որ այնքան համակրական զգացումներ ցոյց կու տայ մեր վարժարանին հանդէպ:

Շնորհակալութեան չիւր զգացումներն Ամերիկայի Համաեքսատան վերաշինաց Միութեան, որ տարւոյս ընթացքին ազգասիրաբար ընդառնաց մեր կողմն է 525 տոլարի նուիրատուութեամբ վերականգն իր տարեկան օժանդակութիւնը բերել մեր կրթական աշխատանքներուն, այսպէս հատ մը եւ աւելցնելով կարգին վրայ այն ազգաշէն գործերուն՝ որոնք յատուկ են այս պատուական կազմակերպութեան:

Մասնաւոր յիշատակութեան և շնորհակալութեան արժանի է նաեւ Հայ Ուսանողաց Ամերիկահայ Բարեկամներու Ընկերութիւնը և անոր պատուական Հիմնադրի Տիար Մովսէս Մովսէսեանը, որ այս տարի 8. 8. 118 և 400 ֆիւթ օժանդակութեամբ բերաւ իր տարեկան նպատար մեր կրթական գործին:

Այժմ մերզ Ամենապատուութեան կը ներկայացնեմ մեր վարժարանի ներկայ տարւոյս 8 չըլնաւաւարտուիները և վարժարանիս ուսման և վարքի յառաջագէմ անները: Կր իրեղրենք որ անոնց վկայականներուն և մքցաւ նախկինուն հետ շնորհէք նաեւ մեր հայրական օրհնութիւնները, որպէսզի բոլան ցարեան ատք ի հասկին, դասուարքը դաւանները մերզ Ամենապատուութեան, Ս. Յակոբեանց տունին և իրենց ժողովուրդին:

Մատչելով ի համարը մեր Ս. Աղոյն

խոնարհաբար

Կիւրեղ ՎՐԴ. ԳԱՅԻԿԵԱՆ

Տեսուչ

Ս. Թարգմանչաց Երկր. վարժարանի

յայտնենք անոնց, և կը մազվենք որ յառաջիկայ տարի ևս գործեն նոյն եռանդով և նուիրումով, վարժարանիս յառաջդիմութեան ի խնդրի:

Կերթական կեանք. — Հակառակ վարժարանիս շէնքի անյարժարութեան, կրթական գործը անառն տարուեցաւ լաւագոյն արդիւնքներով և նախանշաններով:

Վարժարանէս շրջանաւարտ սաներ գիւրութեամբ կ'ընդունուին քաղաքիս մէջ գլուխը որեւէ Երկրորդական վարժարան, Վասն զի հայերէնի գիտելիքներէն դուրս, Արաբերէն և Անգլերէն լեզուներու ուսուցումը մեր վարժարանէն ներս, տարիներէ ի վեր, կը մատուցուի մասնաւոր խնամքով և ուշադրութեամբ:

Ցեղասիրութիւն. — Համաձայն կառավարութեան օրէնքին, իւրաքանչիւր վարժարան տարին միայն երկու հասութեաբեր և հրապարակային ձեռնարկ կ'ընայ կատարել: Անցնող տարուան ընթացքին մեր առաջին ձեռնարկը եղաւ Պարսկահագէս մը, զոր կատարեցինք Յունուարի ուկիզները, կազմակերպութեամբ Ամմանի Տեղական Խորհուրդին և օգնութեամբ կարգ մը կրթառէր արկիւններու: Շնորհիւ այս ձեռնարկի, վարժարանն ունեցաւ 250 Յորդ. Տիւարի դուռ շահ մը: Շնորհակալութեան խօսք ունիմ այս առթիւ Տեղական Խորհուրդի յարգելի անդամներուն, ինչպէս նաեւ Տիկին Արփինէ Էլիմէզեանին, Տիկին Անահիտ Ուկերիշեանին, Տիկին Գեղուհի Մարգարեանին, Տիկին Վիօլէթ Բէլլէքեանին և Օր. Արաքսի Սարգիսեանին:

Մտադրած ենք Յուլիսին կազմակերպել նաեւ Պաշար մը, որպէս երկրորդ հասութեաբեր ձեռնարկ, ի նպատակ վարժարանին:

Տնտեսական. — Ազգային վարժարաններէ ներս, զրեթէ միշտ, անտեսական տաղանայը զգայի է. սակայն շնորհիւ քարեօթիական և հարապարկական կազմակերպութիւններու և հաստատութիւններու, անտեսական այդ տաղանայները միշտ կը գտնեն իրենց կարելի ամփոքումը:

Վարժարանիս ընդ. տարեկան ծախքը 3000 Յորդ. Տիւարի կը հասնի, որու միայն կէսը կ'ընանք Ամմանի գաղութէն հայթայթել, իսկ միւս կէսը, այսինքն 1500 Յորդ. Տիւարը, կը գոյանայ արտասահմանէն և Ս. Աթոռէն:

Հ. Բ. Ը. Միութիւնը վարժարանիս կը յատկացնէ տարեկան 1600 Տղար, այսինքն 550 Յորդ. Տիւարի գումար մը: Իսկ Կիւլպէնկեան Հաստատութիւնը՝ կրթական յատկացումի որոշ գումար մը, գէթ նախընթաց չըլլաւ տարիներու ընթացքին: Այս առթիւ մեր երախտագիտական զգացումները կը յայտնենք վերոյիշեալ կրթառէր զոյգ Հաստատութիւններուն, ինչպէս նաեւ Ս. Աթոռը Գահակային և Պատուարժան Տնօրէն Ժողովին, որոնք ըրած են միշտ

իրենց կարելին, կանգուն պահելու կրթական մեր հաստատութիւնները:

Բարեբաւերութիւն. — Այս տարի վարժարանէս ներս սաներ պահեցին. —

Ամմանի Հ. Օ. Միութիւնը 10 սան:

Հայ Ուսանողաց Ամերիկայի Բարեկամները 3 սան:

Հ. Օ. Մ. Ամերիկայի Կեդրոնական Վարչութիւնը 4 սան:

Իսկ Տիկին Արփինէ Էլիմէզեանի միջոցաւ հետեւալ ազգայինները Ամերիկայէն բերելով իրենց գնահատելի օժանդակութիւնը սաներ կը պահեն վարժարանէն ներս. —

Տիւար Տիգրան Վարդ. 6 սան:

Մարտիրոս Եօրկանեան. 4 սան:

Ստեփան Փիլիպպոսեան. 2 սան:

Տիկին Յարաշեան. 1 սան:

Օր. Ալշիւ ձեռահեան. 1 սան:

Տիկին Վէլէմի. 1 սան:

Պէքէրի. 1 սան:

Գիւլենեան. 2 սան:

Տիւար Տիէթէր. 1 սան:

Իսկ Ամերիկայէն կարգ մը անձեր ըրին հետեւալ նուիրատուութիւնները վարժարանիս:

Տիւար Մովսէս Ղազարեան. 20 Տղար:

Տիկին Նեկտար Այնճեան. 10 Տղար:

Օր. Բօզ Պօլաճեան. 10 Տղար:

Մեր խորին շնորհակալութիւնները նոյնպէս յիշելանք, իրենց՝ Կրթաօթիական և ազգասիրական ոգիին համար:

Երջանատարութիւն. — Այս տարուան Նախա-կրթարանի մեր շրջանաւարտները եղան 6 աղջիկ և 3 մանչ, իսկ Մանկապարտէզի ընթացաւարտները՝ 13 աղջիկ և 6 մանչ: Յանուն Հեթումեան վարժարանին, մեր օրտագին շնորհաւորութիւնները ու բարեմաղթութիւնները կը յայտնենք ըլլորին:

Հակիրճ այս Տեղեկագիրս կը վերջացնեմ մեր համայնքին շնորհակալութիւնն ու երախտագիտութիւնը յայտնելով երկրիս Իրեւի Գահակային, Նորին Վեհափառութիւն Հիւսէյն Թազաւորին և իր Պատուարութեան, մեզի հանդէպ միշտ ցոյց տուած իրենց հոգածութեանց համար:

Թող Աստուած միշտ անփորձ պահէ մեր Թագաւորը և հաստատուն՝ Հաշիմական զանը: Շնորհակալութիւն նաեւ Բանակի Նուագախումբի անդամներուն, որոնք իրենց նուագով նոր փայլ մը բերին մեր այս հանդէսին:

ԴԱԽԻՍՔ ՎՐԴ. ՍԱՀԱԿԵԱՆ

Տեսուչ Ամմանի Հեթումեան Վարժարանի

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆ ՋԳԵՍՏՆԵՐՈՒ ՆՈՒՒՐԱՏՈՒՈՒԹՅՈՒՆ

Ս. Արթուրյան բարեպաշտունի մայրապետներեն էլիզ Մովսեսյան, Այնթապցի, համաձայն իր ուխտին, է յիշատի էր ե շուշու կը նուրիէ քան եւ մեկ ոսկեպիծ ներմակ շուշուներ՝ հանգիստաւ օրերու արարողութեանց ընթացին գործածուելու համար, Ս. Յակոբի եւ այլ Տէրունական Մրբասեղեաց մեջ: Այս շուշուներու գնման յաւանդուցած է ան իր խնայողութենէն Յոգի. Տինար 200, եւ խնամով ու համբերութեամբ ձեւած ու կարած է զանոնք վաշխապէս: Ասկից քանի մը ամիսներ առաջ, կտրած եւ նուիրած էր Ասենի Աւետարան կարդալու շուշուա մը, իսկ մեջ գործածուելու: Իր ուխտին ամբողջական լրովին համար, ժամարարի զգեստներու ամբողջական սարուածք մը պատրաստած է, մեկական ձեռք (շուշուա, փորուար, բազպան եւայլն), Ս. Յակոբի, Ս. Յարութեան, Ս. Աստուածածնայ եւ Ս. Ծննդեան Տաճարներու եւ մեկական ձեռք նաեւ Ս. Հրեշտակապետաց եւ Ամմանի Եկեղեցիին համար:

Քոյր Մովսեսյան, Ս. Արթուր Մայրապետաց շարքը մտած է 1950ին, եւ անխնդ ու համբերատար խղճմունքեամ կենդանացուցած է մեր դստնաւ տաս մը հին ձեռագործ վարդապետներ, Սկիհի ծածկոցներ, ինչպէս նաեւ Մեծ գահայ խոյս լէշտիւնը Աստի Սեշտի Ժշ լէշտիւնը, Շիրայակիր Պատրիարքի Սէնի Ժշտիւնը, եւ շուշու ծարիւ մը ի վեր, իր ձեռքին մեջ է եւ աստիկն օակ Մաշտուշտի աւելի գործածուելի Աստի Սեշտի լէշտիւնը արծաթե լէշտիւնը լէշտիւնը նորոգութիւնը: Նաեւ Ս. Գլխաւորին նուիրած է ինքնաձեռագործ գեղեցիկ վարագոյր մը:

Իստանբուլ, Ս. Արթուրյան բարեպաշտունի մայրապետներեն Քոյր Սիրանոյէ Էմմէհեան, Պատրիարքի, իր կողմէ կը նուրիէ չորս ոսկեպիծ ներմակ շուշուներ, որոնց համար ծախսած է Յոգի. Տինար երեսուն (30):

Շնորհակալութեամբ կը յիշատակենք մեր զոյգ մայրապետ քոյրերու սոյն նուիրատուութիւնը եւ կ'աղօթենք ի արեւ ու Աստուած

Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆԵՐՍԷՆ

ԵԿԵՂԵՑԱԿԱՆՔ - ԲԵՄԱԿԱՆՔ

● Եր. 1 Յուլիս. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերբ. Տ. Սուրեն Արքեպս.:

● Կիր. 2 Յուլիս. — Գիւն Տփոյ Ս. Աստուածամոր զխաւարութեամբ, Միարան շարքեր ինքնաշարժեալով մեկնեցան Գեթեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամօր Ս. Գեթեմանի լրայ Ս. Պատարագը մատայց շողջ. Տ. Կիրակի վրդ. Գարիկեան, Գարեգեց Գերբ. Տ. Սուրեն Արքեպս., որ անդրադառնալէ ետք օրուան ռաւին, խոսեցաւ Նորոգ անդրադառնալ Կ. Պոլսոյ Պատրիարք Տ. Գարեգին Արքեպս. ի աւանդականի կեանքին ու գործերուն մասին, Ներքողը Կիւսէթով պատուական հոգեւորականին ու Ներկայացնելով զան իբրեւ ի. դարու շայց. Եկեղեցւոյ ամենէն արժէքաւոր մշակներէն մէկ, իբրեւ ամբարիս է պարտաւանալ հոգեւորական, իբրեւ խաւարի է գրչի մարդ, և իբրեւ անձնորդ Կիւսէթ իր նախնի, Գարեգին ետք, Գերբ. Սրբազանը Նախագահեց Նրաւաշխարհ Պատրիարքի Կոնստանտինոպոլսոյ Կատարեալ Նորոգ անդրադառնալ Նախագահեց Պաշտամունքին:

● Ուր. 7 Յուլիս. — Նախատեսակին ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերբ. Տ. Նորայր Նուշ.:

● Եր. 8 Յուլիս. — Տօն երկնաստան առաւելոցն Բրիտանի: Ս. Պատարագը մատուցեցաւ Մայր Տաճարի Ս. Պողոսի վերնամատարան մէջ: Ժամարան էր շողջ. Տ. Աստուածահայ վրդ. Ջըշտեան:

● Կիր. 9 Յուլիս. — Ս. Պատարագը մատուցեցաւ ի Ս. Յարութեան, մեր վերնամատարան մէջ: Ժամարան էր շողջ. Տ. Մաշտուշտ վրդ. Բաւ լիւսեան:

● Ուր. 14 Յուլիս. — Նախատեսակին ի Ս. Էլիմարի Նախագահեց Լուսաբարապետ Գերբ. Տ. Նալբանդ Նուշ. Աւանան:

● Եր. 15 Յուլիս. — Յիւսակ Տապանակին:

ընդունի իրենց ուխտն ու նուիրումը պատեց Ս. Յակոբի հփոք բարեխոսութեամբ, պարգեւելով անոնց առողջ կեանք եւ եռանդ, օակալիք բերելու եւ շարունակելու իրենց աշխատանքը սոյն նուիրական Տան, իրենց բաժին ինկած ծառայութեան մէջ:

«Նրանի որ ունիցի յիշատակ ի Սիոն»:

Լուսաբարապետ
ՀԱՅԵՐԻԿ ԵՊԻՍԿՈՍ

Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էլմիածին մատարան մէջ։ Ժամադարն էր Հոգչ. Տ. Յովսէփ Վրդ. Մամուր։

— Ալլահկերպութեան մեծանշան Նախատ. Նազին Ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Ամեն. Ս. Գատարազը Հայրը, Նախատեսակէն ետք, Միաբանութիւնը Վճռեցեալ զՏէր Հորականը երգելով բարձրացաւ Գատրիարքարան։

— Իրիկեացէմին, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցան ընկերացեալ և Հսկման արարողութիւններ։ Հանդիսացան էր Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եղո. Առնեան։

● Կիր. 16 Յուլիս. — ՎԱՌԴԱՎԱՌ (Տօն Ալլահկերպութեան Տօնոյ)։ Օրուան հանդիսաւոր Ս. Գատարազը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց Ամեն. Ս. Գատարազը Հայրը և քարոզեց, ընտանի աւելնալով ընէ զայն բարբառ մեք իսկ էաք եկեալ յերկնից՝ որ ընդ Նախ իսկ էաք ի սուրբ լերինն (Ռ. Գեա., Ա. 18)։ Ս. Գատարազի արարողութիւնէն ժամ մը, ինչպէս նաև քարոզը, մէջ ժամ առողութեամբ, ծայնափռուեցան Յորդանանի հատիկալայնէն Ս. Գատարազէն ետք, Միաբանութիւն և ժողովուրդ Վճռեցեալ զՏէր Հորականի երգեցողութեամբ բարձրացան Գատարիարքարան, ուր Ս. Գատարազը իր օրհնութիւնը տալէ ետք, բաժնեց բոլորին մէկական օրհնուած Նշխար։

— Կէսօրէ վերջ, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուեցան Վնդատանի կաթող, Հանդիսացան էր Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպ. Քէմանեան։ Ժամերգութեանէն ետք, ըստ սովորութեան, կարգացուեցաւ Ս. Եղիշէ Վարդապետի Ալլահկերպութեան հոգեշնչել ճառը։

● Բշ. 17 Յուլիս. — Յիսասկ մերկոյց։ Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ի Ս. Միխայիլի ժամարան էր Հոգչ. Տ. Արշակ Արք. Խաչատուրեան։ Ապա, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եղո. Նախագահութեամբ, կատարուեցան հոգեանշնչութեան կարգեր, նախ՝ Մայր Տաճարին մէջ, ապա Գաւիթը՝ Երանշնորհ Տ. Կիրեղ Գարբ. ի իրմին վրայ, և հուսկ ուրեմն՝ հին կրատան և Զամ-Թաղի գերեզմանավայրերուն մէջ։

● Աւր. 21 Յուլիս. — Նախատեսակէն Ի Ս. Յակոբ Նախագահեց Գերշ. Տ. Սուրեն Արքեպ.։

● Շր. 22 Յուլիս. — Ս. Թաղէոսի առաքելոյն եւ Սանկիսոյ կուսին։ Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ի Ս. Միխայիլի ժամարան էր Հոգչ. Տ. Փռնէ Արք. Աւետիսեան։

● Կիր. 23 Յուլիս. — Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ի Ս. Թարսիթիւն, մեր վերնամատարան մէջ։ Գատարազեց և քարոզեց Ամերիկայէն հիւրագար Ս. Աթոռ ժամանած Աթ. Տ. Տիրան Բ՛յ. Փափաքեան։

● Կիր. 30 Յուլիս. — Ս. Գատարազը մատուցուեցաւ Ի Ս. Թակոբ ժամարան էր Հոգչ. Տ. Վրթանէս Արք. Գալայեան։

ՊԱՇՏՈՆԱԿԱՆ Ք

● Գշ. 4 Յուլիս. — Իրիկուան ժամը 6ին, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց անկախութեան 185րդ տարեկարծին առթիւ, Ամերիկեան Հիւպատատարանի մէջ տրուած ընդունելութեան Ներկայեցան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եղո., Հոգչ. Տ. Գէորգ Վրդ. և Տիար Կ. Հինդլեան։

● Եշ. 13 Յուլիս. — Երեկոյեան, Անգլիական Հիւպատատարանի մէջ, Հիւպատատ Գր. Հարրըրի մեկնումին առթիւ, Ընդ. Հիւպատատ Գր. Ռուլլի կողմէ տրուած ողջերթի ընդունելութեան Ներկայ եղաւ Տիար Կարպիս Հինդլեան։

● Ուր. 14 Յուլիս. — Կէսօրէ առաջ, Երեսուղէի կառավարչի օգնական Համար Գէյ Խաւաֆ, Մոսկուայից Գերշ. Գալաշեանի փոխարեւան առթիւ, հրաժեշտի այցելութեան եկաւ Գատրիարքարան։

● Գշ. 18 Յուլիս. — Կէսօրէ առաջ, Նայնի-րիոյ Վարդապետ Հան Ամատո Գէլլոյի քաղաքայնցելութեան առթիւ, Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եղո., Հոգչ. Տ. Գէորգ Վրդ. և Տիար Կ. Հինդլեան Ավագատար Կաթողի գաղին, բարի գալուստ մաղթելու վրեմ, Հիւրին։

— Նոյն երեկոյ, Լուսարարապետ Սրբազանն ու իր կեռու որդները, Նոյն Կաթողիկէն մէջ, Ներկայ եղան Սպանիոյ Հանդիսացուցութեան հաստատման 25րդ տարեկարծին առթիւ, Սպանիական Ընդ. Հիւպատատի կողմէ տրուած ընդունելութեան։

● Եշ. 20 Յուլիս. — Կէսօրէ առաջ, Դիւանապետ Հոգչ. Տ. Տանէ Վրդ. այցելեց Գաղաքապետարան, շնորհակատելու Հան Ծարէն Մարտիրոսի, իր Երեսուղէի Գաղաքապետի օգնական Նախակեռուին առթիւ։

● Աւր. 21 Յուլիս. — Երեկոյեան, Գեւորդայի անկախութեան 122րդ տարեկարծին առթիւ, Գեւորդայի Հիւպատատարանի մէջ տրուած ընդունելութեան Ներկայ եղան Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Եղո., Հոգչ. Տ. Գէորգ Վրդ. և Տիար Կարպիս Հինդլեան։

ԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆԴԵՍ

Ս. ԹԱՐԳՄԱՆԱՅՍ ՄԱՆԿԱՊԱՐՏԷՔԻ

ԵՒ ՆԱԽԱՎՐՔԱՐԱՆԻ

●

2 Յուլիս, Կիրակի կէսօրէ վերջ ժամը 3.30ին, ժառանգութեան Վարժարանի բակին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց Վարժարանի Մանկապարտէզի և Նախկերթարանի բաժնէներուն Ամալերջի Նշանդը, Նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Նորայր Եղո. Գողարեանի և ի ներկայութեան Հոգչ. Հարց և Ժողովուրդի քաղմութեան։

Շուրջ երկու ժամեր տեւող այս Հանդէսի ընթացքին յաջողութեամբ կատարուեցան արտա-

առնութիւններ, խմբերգներ, փառքիկ տրամա-
խառնութիւններ, հայկ. պարեր և շ. իսկ նախա-
կերթարանի աշակերտներ արտասանեցին նաև
Արարբերէն և Անգլերէն լեզուներով: Այս բոլորը
յայտարար նշաններ էին վարժարանի առաջնա-
կան կողմին տարուան մը խնամքատ և կրթա-
նուէր աշխատանքին:

Հանգէտի աւարտին, Գերշ. Սրբազան Հայրը
բաժնեց Մանկավարժացի բաժնէն ընթացաւարտ
24 երկուս փառքիկներուն աւարտական վկայա-
կանները և Վարժարանի յօդով օրհնեց ամէնքը:

ՍԱՄԱՎԵՐՋԻ ՀԱՆՏԻՆՆԵՐ

Ս. ՅԱՐԳՄԱՆՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴԱԿԱՆ ՎԱՐՄԱՐԱՆԻ

Յաջորդ Կիրակի, 9 Յուլիոն, իրիկուան ժամը
6.30ին, ժառանգաւորաց վարժարանի հանգիստ-
օրահին մէջ տեղի ունեցաւ Ս. Թարգմանչաց
վարժարանի Երկրորդական բաժնի Ամսվերջի
Հանգէտը, նախադասութեամբ Ս. Աթոռոյ լուսա-

բարապետ Գերշ. Տ. Հայրիկ Յղօ. Առնանանի և
ի ներկայութեան Հոգւ. Հարց և հրաւիրեալներու
կողմից բաղմունքեան:

Հանգէտին յայտարարը կը բաղկանար առնա-
խառնութիւններէ և արտասանութիւններէ, Հա-
յերէն, Սրաբերէն և Անգլերէն լեզուներով,
ընթացաւարտ դասարանի աշակերտակներուն
կողմէ յաջողութեամբ կատարուած, ինչպէս նաև
վարժարանի հըզախառնութիւն կողմէ և նրաժը-
տութեան առաջիկ Գր. Սահակ Գալաթեանի խմբ.
բաղմունքեամբ կատարուած խմբերգներէ: Կար-
գացուեցան նաև շարադրութիւն և ուղերձ
վարժարանի բարեկան Տեսուչ Հոգւ. Տ. Կիւրեղ
Վրդ. ի տարեկան տեղեկագրի (սե'ն էջ 232) ըն-
թացումէն և շրջանաւարտակներուն համար
երգուած Վարժարանի Երգիչն ետք, նախադաս
Սրբազանը բաժնեց 8 շրջանաւարտակներուն
աւարտական վկայականներն ու յառաջիկ մա-
շակերտներու մրցանակները, և իր փական
խօսքով յորդորեց ընթացաւարտները որ հաւա-
տարիմ մնան այն ոգիին որ Թարգմանչաց
տրուեցաւ իրենց, ի դէն մեծամեծ զահու-
թիւններու:

Հանգէտը փակուեցաւ միաբերան երգուած
Տէրունական ալոթիքով ու Ս. Հօր օրհնութեամբ:

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

Տ. ՄԱՄԲՐԵ ԱՐՔԵՊՍ. ԳԱԼՏԱՅԵԱՆԻ

Նիւ ետք, 17 Յուլիոն 1961

Ամենապատիւ Տ. Եղիշէ Արեւպ. Տեղեւորան

Պատրիարքարան Հայոց

Երուսաղէմ

Արքի խառնակ ցաւով կը հաղորդեմք վախճանուիմ Մամբրէ Արեւպ. Գալաթեանի
որ տեղի ունեցաւ այսօր, Յուլիոն 17ին, Միամիկի մէջ: Վերջին օծման կարգը պիտի կա-
տարուի Նիւ ետք, Յուլիոն 22ին, Շաբաթ առաւօտեան:

ՍԻՐՆ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

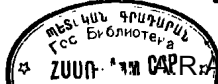
Առաջնորդ Հայոց Հիւս. Ամբիկալի

«Սիրոնի» յաջորդ թիւով պիտի տնորդադրուանք Ս. Սթոռոյ Միաբան այս պատ-
ուական եկեղեցականի կեանքին եւ գործունէութեան:

تصدرا - بطريكة الارمن الارثوذكس المبر والمحرر المسؤول - صاحب النيافة رئيس الاساقفة هايكازون أبراهيان
يوليو - أغسطس ١٩٦١
المدد - أ - ص
تطبع في مطبعة دير الارمن - القدس

Proprietor - His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem. Armenian Patriarchate, Jerusalem.
Editor - Archbishop Haigazoun Abrahamian. Armenian Convent, Jerusalem.

Printed by the Armenian Convent Printing Press, Jerusalem.

**«ՍԻՈՆ»-ի ԽՄԲԱԿՐՈՒԹԻՒՆԸ ԵՒ ԿԻՆԼՊԵՆԿԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԿԱՐԱՆԸ
ՇՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ
ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ**

Գիտությունը իճնչպես կը ծառայանայ - Թ. Գ. Գ. Գալիլեյ, էջ 361.

Պր. Կրայոսկին - էջ 36.

Գրիգոր Արծուհու Աբխազությունները (Հատոր Ա., 1865-1871): Հրատ. - ՎՄՀտգորի ԽՄԲ. - Բազում, 1904, էջ 408.

Ներածությունը Զորից Անտարանայ (Զեռագիր):

Նոր Փետրականությունը Արաբերեն Լեզուի (Ի պէս Վարժիկաց և թերագրագրաց) - Թեթեոս Գրիգորիան, Կ. Պոլիս, 1892, էջ 177.

Արեթն Մալ Ալան (Օրէրէթ) - էջ 40.

Առ լինի, Նուր լինի (Օրէրէթ) - էջ 32.

Առաջակց (Կատակերգութիւն) - Մկրտիչ Պէշկիթաշեան, Կ. Պոլիս, 1909, էջ 16.

Օրացոյց (1961) - Հայ Կաթողիկէ Պարքն. ի. Պէշկութ. Նուէր Եր. Վրդ. Կամարականէ: Սիրոյ Որոգըր (Թատրերգութիւն 4 արար) - Երեմիա Ս. Քէնայեան (Նուիրատու): Լոս Անճէլէս, 1961, էջ 80.

Թէհրանէն, Մ. Դարաբէկեան կը նուիրէ. -

ա) Գրքանգալի - Անգլերէնէ թրգմ. Ա. Թ. Ալլահադէրաեան: Թէհրան, 1961, էջ 61.

բ) Կանոնագրութիւն Հայց. Եկեղեցւոյ Թեհրանի Թեմի - Թէհրան, 1961, էջ 32.

Երեւանի Պետական Մատենադարանէն ստացանք. -

ա) Բիւլոյցական Մեքի Զարգացումը Հայաստանում (Հնագոյն Ժամանակներից մինչև 18րդ դարը) - Ավ. Գ. Տեր-Պողոսյան: Երևան, 1960, էջ 571. [էջ 671.

բ) Սեփմանի Պատմությունը (1801-1879 թթ.) - Թ. Խ. Յակոբյան: Երևան, 1959,

գ) Բաւարական եւ Տեխնիկայի Պատմությունից (Ա. Հատոր): Երևան, 1960, էջ 194.

դ) Իրիվան Հայ Վիմագրութեան (Պրակ-Հրդ) - Ս. Գ. Բարխուդարյան: Երևան, 1960, էջ 238.

Կ. Տոնիկեան կը նուիրէ Կեանքի գիրքերը. -

ա) Կոստան Հայերի - Հրանդ Հրանան, Հրատ. Սիւնի Մատենադարի թիւ 29.

բ) Զաւարը - Եր. Օսեան, Նոյն Մատենադարի թիւ 30ը.

գ) Թիւ 5 Խելագար - Թ. Յ. Ս. Ամիրխան, Նոյն Մատենադարի թիւ 31ը.

Ջառնաբոյր (Հատընտիր գրութիւններ) - Արտաշէս Տոնոյիկեան (նուր.): Պէշկութ, 1961, Ալոթ Գրքանգալի - Վեր. Տ. Յ. Զորպանեան (նուր.): Պէշկութ, 1961, էջ 16. [էջ 160. Արգարեանուն Ոնիրը (Վէպ) - Նուար Զարթուտեան (նուր.): Պէշկութ, 1961, էջ 201. Նարեհեան Տոն - Իմաստուն Զուարթարան (Պատկերագրագր): Հրատ. Գ. Գրքանգալի: Պէշկութ, 1961, էջ 143.

Մեմուր - Արամ Մ. Թորոսեան (նուիրատու): Պանարմա, 1910, էջ 199.

Պատմութիւն Մալաթիոյ Հայոց - Արշակ Ալաթյանեան: Նուէր Մեքեան Արաւանեանէ: Հրատ. Մալաթիոյ Կրթագրաց Միութեան: Պէշկութ, 1961, էջ 1535.

Եկիպոսի Նախնայը եւ Հայերը (Սկիզբէն մինչև մեր օրերը) - Արշակ Ալաթյանեան: Մատենադար և Նուէր Հայ Ալգ. Հիմնադրամի թիւ 24: Գալիլեյ, 1960, էջ 350.

Պատմի Ապագ - Ա. Կ. Հատեան: Հրատ. և Նուէր Գրքան. Զանից Ընկերութեան: Պէշկութ, 1961, էջ 128.

Նոր Այլեր (Պատմութեան ժողովածու, Հատոր Ա.) - Հր. Յալեան (նուիրատու): Թէհրան, 1961, էջ 312. [Հալէպ, 1961.

Յեղափոխական Ալլոմ (Գ. Դարք, թիւ 7 (31) - Է. Ահմէտի: Հրատ. և Նուէր Աւոյի, Յուլակ Յեղադրաց Վալաթիոյ Ալգ. Մատենադարանին Հայոց - Բարգէն Արտագիրց Կաթողիկոս: Հայկական Մատենադար Գալուստ Կիւլպէնկեան Հիմնադրութեան: Նուէր Հիմնադրութեան: Երեւան, Տպ. Կաթ. Կրիկիլոյ, 1961, էջ 1494 (Երեւանի):

Հրաչեայ Աճառեան . եւ իր շէնքակապար Քերականութիւնը (Վերլուծական և Քննական Փորձ մը սնկրածական Հատորին) - Անուշաւան Վրդ . Զղջանեան (Նուիրատու) : Երուսաղէմ, Տպ. Ս. Եսկորեանց, 1960, էջ 333 :

Ամբողջական երկեր (Բ. Հատոր, Բանաստեղծութիւններ, 1940-1960) - Արսէն Աճէմեան : Նուէր Ս. Դազարու Տպարանէն : Վենետիկ, 1961, էջ 141. [էջ 156 :

Առաջելութիւն մը ի Հայաստան - Փրօֆ. Մանասէ Կ. Սեափ (Ներք.) : Եւր. Եորթ, 1961, Տ. Դուրի Վրդ. Սահակեան կը նուիրէ 7 Հայերէն, 5 Արաբերէն, 4 Ֆրանսերէն և 20 Անգլերէն գիրքեր :

Ամերիկայ, Երզնան Ռիչըրտ Եարալմեան կը նուիրէ իր գործերէն. -

ա) ARMENIAN SUITE.

բ) CANTUS ANIMAE ET CORDIS.

գ) CHORALE - Prelude.

Ֆրանք Հարրիս կը նուիրէ. -

ա) CHURCH COMMISSIONERS FOR ENGLAND - 1960.

[Henderson.

բ) THE PRIORY CHURCH OF ST. MARY ANNADALE (Gisborough) - A. E. ARAM KHATCHATOURIAN - Edouard Hagopian. [1959, pp. 153.

PING PONG (A play) - Arthur Adamov. Presented by Grove Press, Inc. New York,

MINIATURES ARMENIENNES - Textes et Notes De Lydia A. Dournovo. Préface de

Sirarpie Der Nersessian. Offert gracieusement par la Fondation Calouste Gulbenkian.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

ՍՈՒՐԲ ԱԹՈՌՈՅՍ ՏՊԱՐԱՆԷՆ

ԱՆՈՒՇԱԴԱՆ ՎՐԴ. ԶՂԶԱՆԵԱՆ

ՀՐԱԶԵԱՅ ԱՃԱՌԵԱՆ,

ԵՒ ԻՐ

«ԼԻԱԿԱՏԱՐ ՔԵՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ»Ը

(ՎԵՐԼՈՒԹԱԿԱՆ ԵՒ ՔՆՆԱԿԱՆ ՓՈՐՈ ՍԸ
ՆԵՐԱՅԱԿԱՆ ՀԱՏՈՒՆ)

ՎԵՐԶԻՆ

ԱՐԱՐԸ

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԶԱՏԿԻ
(ԳՕԾ)

ՏՊԱՐԱՆ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ
ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ
1960

ԵՐՈՒՍԱԴԷՄ
1961

Էջ 383

Գիւ 4 Երկին

Էջ 38

Գիւ 5 Երկին